

CORNEL LAZĂR

AUTORITATE
ȘI
DEONTOLOGIE

II 337.810

EDITURA LICORNA

BIBL. CENTR. UNIV.
"M. EMINESCU" 1981

II 337.810

CORNEL LAZĂR

AUTORITATE ȘI DEONTOLOGIE

Proiectul unei posibile științe a deontologiei

Toate drepturile aparțin autorului
Prezentarea în limba engleză: IONUȚ LAZĂR
Prima ediție 1999

Tipografia SEMINAR 104

Librăria - 1999
ISBN - 973-98484-0-0

044810
1048-1048

Toate drepturile aparțin autorului
Prezentarea în limba engleză IONUȚ LAZĂR
Prima ediție 1999

Tipografia SEMNE '94

Licorna - 1999
ISBN -073-98484-0-0

CORNEL LAZĂR

AUTORITATE ȘI DEONTOLOGIE

Proiectul unei posibile științe a deontologiei

227402

EDITURA LICORNA

018448
B.C.U. - IASI

CORNEL LAZAR

UTORITATE SI DEONTOLOGIE
Proiectul unei pozitii etice a deontologiei

174

666 a Searchlight

CUPRINS

INTRODUCERE	9
PRIMA PARTE	
Delimitări teoretice	29
1. <i>Conceptul deontologie în filosofia contemporană</i>	30
1.1. Delimitări conceptuale	30
1.2. Deontologia, în teoriile etice contemporane	33
1.2.1. Teorii cu privire la posibilitatea deontologiei	34
1.2.2. Teorii cu privire la obiectul deontologiei, al eticii normative, în general	38
1.2.3. Teorii cu privire la consecințele deontologiei	61
2. <i>Fundamentele deontologiei</i>	73
2.1. Autoritate și deontologie	74
2.2. Deontologia, din punctul de vedere al logicii deontice	84
2.3. Resursele praxiologice ale deontologiei	95
2.4. Deontologie și etică	103
2.4.1. Natura valorilor deontologice	103
2.4.2. Norma morală în deontologie	108
2.5. Un posibil corpus de norme deontologice universale	117
2.6. Principiile deontologiei și cenzura morală a puterii	129
PARTEA A DOUA	
De la “deontologie” la “deontologii”	149
1. <i>Coordonate deontologice în istoria religiilor.</i> <i>Deontologia ecleziarhului</i>	151
2. <i>Marea problemă morală a deontologiei.</i> <i>Deontologia politică, între necesitate și posibilitate...</i>	160

4. Deontologia autorității militare – o deontologie pluralistă	176
5. Aspecte deontologice ale relațiilor civili-militari în statul de drept.....	181
6. Proiectul unui posibil cod deontologic al ofițerului armatei române.....	191
7. Deontologia conducătorului universitar.....	199
8. Mass-media sub exigențele deontologiei	205
9. Simbol și deontologie	216
10. Deontologia sportului, între morala concurenței și "fair-play".....	227
Concluzii	241

PARTEA A TREIA

Exigențe pedagogice în educația deontologică 247

1. De ce trebuie învățată deontologia? (Idealul educațional în deontologie)	250
2. Cum se învață deontologia? (Formele educației deontologice)	257
3. Ce se învață prin educația deontologică? (Conținutul educației deontologice)	266
4. Prin ce metode se învață deontologia? (Metodica educației deontologice)	269
Bibliografie	280
Rezumatul în limba engleză	288

INTRODUCERE

La începutul secolului al XIX-lea, în condițiile constituirii și consolidării unui nou mod de viață al comunităților umane, modul capitalist, criteriul eficienței acțiunii și utilizării timpului venea să dea seama de performanțe și să permită restructurarea continuă a relațiilor sociale constituind, totodată, noi modalități de evaluare a prestigiului și reputației indivizilor, opuse tradiționalelor criterii de castă, descendență, moștenire etc. Se năștea o nouă lume, în care, eliberat de povara structurilor sociale amorfe ale feudalismului, omul căpăta aripi să se înalțe pe măsura capacității sale de a-și pune în valoare energiile creatoare.

În această nouă lume, în care timpul este încărcat de fapte umane novatoare de o mare densitate, iar omul căuta noi sisteme de confort material și spiritual, au căpătat contur noi orientări în cercetarea fundamentelor spirituale și morale ale vieții: utilitarismul, antecamera pragmatismului modern al secolului XX, logicismul filosofic post-kantian, existențialismul, filosofia vieții, filosofia analitică etc.

Pe fondul preocupărilor teoretico-filosofice de cristalizare a unei linii de luptă împotriva tradiționalismului și conservatorismului cultural și moral, s-a născut în gândirea etică a timpului *"deontologia"*, o știință nouă a moralei, pusă să

sintetizeze o nouă viziune asupra eticului, ancorată cât mai deplin în cadrele de cercetare de tip utilitarist. Pusă în operă de J.Bentham, concepția "*deontologiei*" a fost ulterior amendată substanțial de contemporani sau succesori până când, odată cu consolidarea marilor linii de cercetare ale filosofiei contemporane, tema a fost relativ neglijată, trecută în umbra arhitecturilor filosofice construite pe linia unor tematizări de mare finețe de natură logică, epistemologică, interdisciplinară.

Deontologia a rămas, în practica socială, ca o "instanță romantică" a personalității elitelor culturale, ca un "prag de jos" al moralității, asumat conștient de comunități culturale și profesionale de elită, ca o "minimă rigoare morală" percepută ca absolut necesară în condițiile exploziei libertății de mișcare și acțiune provocate de cultura liberalistă a secolului nostru.

Reluarea, astăzi, a temei *deontologice*, în contextul socio-cultural al transformărilor structurale prin care trece comunitatea umană la cumpăna dintre milenii, reprezintă un pas pe care-l considerăm absolut necesar, el urmărind salvarea conceptului, atât din anonimatul tot mai accentuat, cât și de pe albia denaturărilor la care a fost și este supus ca urmare a unor slabe susțineri teoretice în literatura filosofică contemporană, inclusiv în cea din țara noastră.

"Salvarea" *deontologiei*, deși poate părea desuetă, inutilă sau marginală în raport cu temele contemporane ale filosofiei,

poate deveni interesantă și deosebit de productivă, chiar provocatoare, dacă avem în vedere cel puțin unele considerente de ordin practic: conceptul este interesant prin etimologia lui, chiar dacă spațiul filosofic și sociologic în care a fost utilizat este astăzi nesatisfăcător sau, oricum, combătut de mulți autori de filosofie a moralei, inamici declarați fie ai *utilitarismului*, fie ai *deontologismului*.

Sub aspect etimologic, conceptul este bine acoperit, ca punte de legătură între *logica deontică*, de acum matură, cu deplin drept de cetate în arealul disciplinelor moderne ale logicii și o *știință a datoriei morale*, cuprinzând ansamblul “teoriilor etice normative” susținute ca necesare și posibile în corpusul de ansamblu al eticii de către cercetători de marcă în domeniu;¹ conceptul este oricum salvat prin seducția pe care a răspândit-o în medii intelectuale diverse din lume, inclusiv din țara noastră, unde este deja utilizat, adesea cu spirit de moralitate justițiară, dacă nu cumva, uneori și cu emfază și prețiozitate.

“Salvarea” *deontologiei* este și o necesitate practică, mai ales pentru exercițiul moral al societății românești unde, împrumutat împreună cu alte “idei-de-gata” din lumea democratică, conceptul a fost pus să lucreze pentru a produce un suflu nou, dătător de speranță pentru schimbarea mentalităților, deopotrivă a liderilor și a maselor, dar a fost cultivat pe un sol impropriu, aclimatizarea fiind tot atât de posibilă ca a

“bussiness”-ului devenit “bișniță”, a “libertății” devenită “anarhie” sau a “opinieii neîngrădite”, devenită “zvon” și “bârfa”.

În fața apelului tot mai insistent al liderilor de opinie din diferite segmente profesionale ale societății la moralitate prin respectarea normelor “*deontologiei*” se pune, firesc, întrebarea: care sunt acele norme? Răspunsul dat în mediile social-politice și științifice ale societății contemporane se prezintă în ipostaze dintre cele mai diferite.

Există, de pildă, preocuparea, sesizată și analizată cu mare finețe de Alsdair Macintyre², de a introduce în schema morală a modernității conceptele de “drepturi”, “protest” și “demascare”. Fără a deschide o polemică cu autorul asupra măsurii în care se justifică prezența acestor concepte în universul moralității, ceea ce credem că reprezintă marea farsă morală contemporană este utilizarea acestor concepte în situații nejustificate moral. Invocarea *deontologiei* apare, în aceste situații, nu ca o instanță legitimă, unanim cunoscută și recunoscută de grupurile sociale în cauză, ci mai degrabă ca mască a subiectivității și agresivității unor spirite excesiv protestatare, rănite în orgoliul lor nemăsurat, atacate în “drepturile” lor, pe care singuri și le definesc, pregătite să “demaște” orice, pe oricine; demascarea este, în astfel de cazuri, o exprimare a incapacității de adaptare la un anume rîgorism social, în condițiile proclamării excesive a autonomiei persoanei și a domniei libertății umane. În

fapt, descoperim, aici, ceea ce autorul citat remarcă drept “situație paradoxală”: “fiecare din noi e învățat să se considere pe sine ca agent moral autonom; dar fiecare dintre noi e angajat în diverse moduri de practică, estetică sau birocratică, prin care ne implicăm în relații manipulative față de ceilalți. Dorind să protejăm autonomia pe care am învățat să o prețuim, aspirăm să nu fim manipulați de alții; dorind să întrupăm propriile noastre principii și puncte de vedere în lumea practicii, nu găsim altă cale de a o face decât adresându-ne celorlalți în cadrul acelorași moduri manipulative de relații la care fiecare dintre noi aspiră să reziste. Incoerența atitudinilor și experienței noastre se naște din schema conceptuală incoerentă pe care am moștenit-o”³

În timp ce autorul consideră această “schemă conceptuală moștenită” ca fiind generalizatoare asupra spiritului uman, sub influența utilitarismului și a filosofiei analitice, al căror program este considerat de autor ca falimentar⁴, credem, mai degrabă, că suntem în fața unor modele de personalitate distincte, posibile ca atare, dar într-un mediu social eterogen, în care coexistă numeroase tipuri de “scheme conceptuale”. Acea trăsătură a “discursului moral contemporan”, apreciată ca fiind “distanța dintre *sensul* expresiilor morale și modurile în care sunt *utilizate*, moduri marcate de “emotivism”⁵, este, mai degrabă, o caracteristică nu a discursului moral propriu-zis, puțin semnificativ pentru practica socială în condițiile prezenței unei

• pluralității a discursurilor morale, cât a discursului public ca mod specific de derulare a unor “practici”.

Este o constatare aproape de natura simțului comun, aceea că indivizii și grupurile sociale aflate în posesia puterii publice adoptă preferențial un discurs bazat pe cuvinte-cheie cum sunt: *lege, ordine, justiție, necesitate, utilitate, datorie*, în timp ce acei indivizi sau grupuri sociale care nu posedă puterea își bazează discursul pe *libertate, drepturi, egalitate, autonomie etc.* Cele două tabere se constituie ca atare doar în anumite zone ale practicii (politice, juridice, ideologice, economice etc.), fiind aproape absente în alte zone (științifice, culturale, religioase etc.) și ele atrag, de regulă, personalități cu un temperament preponderent manipulativ.

Un alt context în care este invocată *deontologia* este acela determinat de nevoia liderilor de opinie de a sancționa cât mai sever cu putință faptele semenilor, considerate a fi în afara moralității. Găsim, adesea, în manifestările publice orale sau scrise, etichete puse pe imaginea unor ziariști, politicieni, medici, profesori etc. de tipul: “a încălcat codul deontologic al profesiei sale”. Asemenea etichete apar, de regulă, atunci când atitudinea, fapta, hotărârea, comportamentul celor etichetați a deranjat, într-un fel sau altul, pe autorul etichetei, iar acesta nu poate, nu are argumente, nu are timp sau îi repugnă să ceară satisfacție pe cale administrativă sau juridică sau pur și simplu este conștient că

invocarea “*deontologiei*” este fie mai “tare” în ochii opiniei publice decât un proces, fie mai ușor de adoptat în condițiile în care eticheta este fără temeii. Apelul la “*deontologie*” este, în acest ultim caz, determinat de convingerea celui în cauză că deontologia, de fapt, nu există; nu poate nimeni proba, deci, că fapta celui etichetat astfel este sau nu o faptă de natură a fi repudiată de deontologie.

Cât privește eforturile autentice de elaborare a unor *coduri deontologice*, pașii făcuți de diferitele sisteme de formare profesională din țara noastră sunt nesemnificativi. Cu excepția medicinei, în cadrul căreia deontologia s-a constituit și funcționează de mulți ani ca disciplină științifică și cod de conduită fondate pe celebrul “jurământ” al lui Hipocrat, în celelalte domenii ale acțiunii umane s-au constituit cel mult “false deontologii” sub forma unor “reguli de bună purtare”, “reguli de protocol”, “coduri de maniere”, multe dintre acestea fiind în măsură mai degrabă să mascheze adevărata moralitate, decât să o evidențieze și să o apere.

Oarecum altfel stau lucrurile în domenii în care este posibil ca înălțimea spirituală și științifică a acțiunii umane și mai ales a actorilor acesteia să determine, cu mare probabilitate, înlăturarea presupozității de fals apel la moralitate. Îndeosebi în sfera cercetării științifice al cărei obiect are impact explicit sau implicit asupra vieții, psihicului sau a personalității omului,

cercetătorii, preocupați de protecția reală a drepturilor persoanei și a atributelor sale sociale, au depus eforturi pentru constituirea unor coduri deontologice eficiente. Se remarcă, astfel, în studiile teoretice ale perioadei de după 1989, o oarecare dezvoltare a interesului pentru deontologie, mai degrabă ca sesizare a necesității respectării unei deontologii, decât ca efort de elaborare sistematică a unor coduri deontologice riguroase. Un asemenea exemplu este creșterea frecvenței apelurilor la deontologie în sfera cercetării psihosociologice. Remarcăm studiul intitulat "*Cercetarea psihosocială - între așteptări și ofertă*"⁶, studiu în care deontologiei i se rezervă un capitol special. În acest capitol, autorul sintetizează puncte de vedere ale unor apreciați psihologi sau sociologi ca Mario Bunge, A. C. Elms, Denis Sayle, Richard Christie, S. Chelcea, V. Pavelcu preocupați de consecințele în plan moral și al apărării drepturilor omului (ca subiect al cercetării) la intimitate, libertate de acțiune și manifestare, consecințe ce decurg din diferite stiluri de abordare a cercetării psihosociale. Este remarcată, în același studiu, lucrarea mult mai sistematizată a lui Robert Page "*Deontologie de la psychologie sociale appliquée*"⁷, în care problema manipulării subiecților de către cercetători imuni la aspectele deontologice este abordată sub aspecte mult mai directe și variate, de la invocații asupra moralității individuale la cele asupra finalității civice a proiectelor, rezultatelor și propunerilor de schimbare.

Unele asociații sau societăți de psihologie au elaborat coduri deontologice mai mult sau mai puțin riguroase pentru diferite ipostaze ale profesiei de psiholog (din învățământ, din cercetare, din asistența psihologică etc.). Astfel, în anul 1961, Societatea franceză de psihologie a elaborat un *Cod deontologic* și *Principii generale de deontologie*. Asociația americană de psihologie a elaborat, în 1953, *Standarde etice ale psihologului*. Un *Cod de etică a psihologului* a fost elaborat și de Asociația poloneză de psihologie, în anul 1971, iar în țara noastră, în 1975, Asociația Psihologilor a publicat în Revista de psihologie un proiect al *Codului deontologic al psihologului practician*⁹.

Remarcăm, de asemenea, adoptarea de către a treia Conferință Națională a sociologilor din România (21-22 mai 1993) a *Codului deontologic al sociologilor*, cu scopul declarat în preambulul acestuia, de a asigura "probitate profesională și morală în relațiile cu persoane, grupuri, organizații, comunități, în activitatea de cercetare, învățământ sau aplicare a cunoștințelor sociologice".⁸

Meritul deosebit al codurilor deontologice amintite, precum și a celor existente pe masa de lucru a unor specialiști din alte domenii este acela că ele deschid calea unor preocupări efective de revigorare a interesului pentru moralitatea actelor umane care afectează omul însuși și de codificare a acestor preocupări în scopul de a le face productive și eficiente.

Considerăm că principala carență a tuturor acestor coduri deontologice, îndeosebi ale celor elaborate în domenii în care percepția științifică a socialului este mai redusă, este aceea a lipsei unui efort de delimitare a câmpului de acțiune al deontologiei, sau identificarea falsă a acestui câmp, pornind de la o interpretare a obiectului deontologiei dincolo de cadrul său firesc, ceea ce le face să meargă pe un drum eclectic.

În parte, eclecticismul este explicabil și el ține de faptul că grupurile profesionale preocupate de asemenea coduri trăiesc necesitatea moralității actelor lor de pe o platformă morală mai degrabă intuită decât cercetată și explicitată cu mijloacele eticii. În absența unui instrument teoretic autentic, autorii codurilor deontologice din aceste domenii sunt preocupați, în primul rând, de corectitudinea actelor lor prin prisma drepturilor general-umane ale persoanei, așa cum aceste drepturi s-au impus public, exigențele strict de domeniul moralității fiind mai mult presupuse, decât explicit formulate.

În "Codul deontologic al sociologilor" adoptat de Asociația Sociologilor din România, alături de exigențe morale indiscutabil formulate cu mare precizie și rafinament, identificăm numeroase exigențe profesionale, științifice, anunțate, de altfel, chiar din preambulul documentului, sub sintagma "probitate profesională și morală"¹⁰. Primul articol din cadrul capitolului I.A. enunță: "Sociologul are datoria de a se plasa la cele mai

înalte standarde teoretice și metodologice în activitatea sa de cercetare, învățământ și aplicare”.¹¹ O asemenea exigență este firească din punct de vedere profesional (în măsura în care sociologia românească se află la aceste standarde, ceea ce poate fi discutabil), dar ea nu are nici o conotație morală explicită, standardele profesionale și științifice operând în cu totul alte registre.

Acceași observație poate fi făcută relativ la preocuparea documentului pentru respectarea normelor democrației, preocupare ce ține de un registru politic și nu moral, sau la “seriozitatea profesională”,¹² aspect strict de natură contractuală între sociolog și beneficiarul muncii sale.

Încercări de elaborare a unor coduri deontologice s-au făcut și în alte domenii ale acțiunii sociale, unele însă de slabă consistență și relevanță pentru domeniul reglementat. Vom remarca, spre exemplificare, lucrarea lui Alexandru Lăzărescu, “*Management, legislație, deontologie în sport*”¹³, în care găsim formulat titlul “*Deontologia sportului*”, sub care se încearcă, de fapt, explicitarea ideii de *fair-play*, precum și de *etică sportivă*, în general, cu puține și nesemnificative referiri la ceea ce ar trebui să fie, cu adevărat, deontologia în acest domeniu.

A fost, de asemenea, elaborat și difuzat un “*Cod deontologic al lucrătorului din Ministerul de Interne*” care, dincolo de buna intenție, rămâne un amalgam de norme adminis-

trative, juridice, morale, adresate în egală măsură tuturor, fără o delimitare clară între ceea ce este etic, juridic, administrativ, de domeniul bunului simț și cu atât mai puțin de domeniul strict al deontologiei.

Desigur, așa cum constată majoritatea autorilor de analize în domeniul normativității sociale, în orice normă relativ la raporturile dintre oameni, fie ea juridică, politică, administrativă, economică sau de altă natură, moralitatea este prezentă, iar construirea unor coduri deontologice care cuprind exigențe deopotrivă morale și nonmorale este explicabilă. Explicabilă, dar nu neapărat justificată. Dacă constatarea noastră (aceea că deontologia este, în momentul actual al practicii sociale, invocată cu tot mai mare insistență în condițiile în care utilizările efective ale conceptului sunt fie denaturate intenționat, fie implicate în scheme normative eclectice și aproximative) este pertinentă, atunci căutarea unor soluții de pe pozițiile filosofiei morale ne poate asigura limpezimea și coerența structurală care să salveze conceptul din eterogenitatea sensurilor și să-i redea demnitatea; mai mult, chiar, suntem de părere că putem pune, cu un efort de reconstrucție serios, bazele unei DEONTOLOGII, ca știință morală autentică.

Este, aceasta, indiscutabil, o întreprindere riscantă și dificilă. În măsura în care, însă, vom reuși să-i clădim corect și consistent fundamentele și, mai ales, în măsura în care întreprin-

derea noastră va fi considerată interesantă și utilă, chiar dacă numai pentru deschiderea unui dialog, efortul teoretic proiectat merită să fie asumat. Ne ajută, în acest sens, conținutul și structura “codurilor deontologice” existente, cu condiția unui efort de identificare a acelor coordonate care se apropie, efectiv, de modelul deontologiei pe care-l propunem aici.

Astfel, în varietatea de situații în care este invocată deontologia regăsim câteva elemente de esență care, nu atât explicit cât implicit, ne îndreaptă spre ceea ce ar trebui să fie cu adevărat deontologia, spre modul cum ar trebui să fie conceput “codul deontologic” al unei profesii.

În primul rând, în toate situațiile se face apel la deontologie din nevoia de a sancționa comportamente umane considerate indezirabile, de a preveni asemenea comportamente și de a norma, a prescrie dezirabilul. Suntem, deci, în prezența unor situații de tip normativ.

În al doilea rând, mai mult sau mai puțin reușit, cu densitate mai mare sau mai mică, în toate situațiile amintite se face apel la instanța morală; aceasta este prezentă fie în contexte rigurose morale, fie ca substitut pentru instanțe administrative sau juridice, fie împreună cu ele, fără o delimitare precisă. Suntem, deci, în prezența dominantă a ideii de moralitate.

În al treilea rând, apelul la deontologie este prezent îndeosebi în mediile profesionale de o anumită înălțime

intelectuală, drumul istoric al codurilor deontologice fiind, se pare, unul de la altitudini intelectuale foarte înalte (cercetarea științifică, de exemplu) spre altitudini mai puțin înalte, în nici un caz sub un prag cu anumite pretenții intelectuale. Terenul de acțiune al deontologiei pare a fi, deci, unul al *profesiunilor cu o anumită încărcătură intelectuală*.

În al patrulea rând, la o analiză atentă a mediilor în care este vehiculat conceptul de “deontologie” vom observa că aceasta este chemată să răspundă la nevoi legate nemijlocit de *relațiile inter-umane*, omul fiind pretutindeni în același timp obiect și agent al acțiunii umane.

În al cincilea rând, și aici caracterul implicit este predominant, putem sesiza în conținutul și modul de formulare a normelor din codurile deontologice cercetate faptul că ele pornesc de la o presupuziție comună: aceea că deținătorii acelor profesii ar putea, nerespectînd normele prescrise, să producă un rău de natură fizică, psihică, morală, socială, materială etc. unor persoane sau grupuri de persoane fără ca acestea să se poată opune sau să poată face apel la instanțe de protecție, fie din neștiință, fie din ignoranță, fie din faptul că ajung în incapacitatea de a se proteja. Ce anume face ca între deținătorii acelor profesii și oamenii care intră în sfera acțiunii lor să existe un asemenea dezechilibru? Pentru răspunsul la această întrebare am apelat la conceptul de *autoritate*, înțelegînd că toți deținătorii

acelor profesii despre care am amintit pot produce răul în virtutea *autorității lor asupra celorlalți*. Cercetarea noastră își propune să dea o soluție de interpretare a *modului cum autoritatea, ca relație socială, este implicată în construirea deontologiei, ca știință normativă în interiorul eticii*.

În ce privește elaborarea unei asemenea științe, aceasta presupune, credem noi, parcurgerea a cel puțin patru etape distincte:

E₁: Identificarea, cu cât mai mare capacitate de cuprindere, a *stadiului actual al maturizării conceptului în filosofia morală*, precum și a măsurii în care acesta este încorporat în diverse teorii etice.

E₂: Construirea unei *paradigme* valide din punct de vedere logic și epistemologic, în măsură să stea ca fundament al unui ansamblu de principii, norme și reguli specifice unei teorii etice normative.

E₃: Lansarea paradigmei astfel construite în câmpul de acțiune proiectat, astfel încât să se realizeze o *teorie deontologică* matură, caracterizată prin coerență, consistență și completitudine, prin capacitatea de a genera, într-un cadru unitar, deontologiile reclamate de diferitele segmente specifice ale sistemului social.

E₄: Pregătirea condițiilor teoretico-metodologice pentru lansarea științei astfel construite în mediul educațional al societății, sub forma unui ansamblu de *soluții pedagogice*.

În consecință, în etapa de început a cercetării realizăm, pe de o parte, un inventar de preocupări teoretico-filosofice relevante pentru deontologie iar, pe de altă parte, evidențiem punctele de vedere comune și diferite ale autorilor, cu scopul declarat de a asigura, în măsura posibilităților, continuitatea pe linia celei mai pertinente direcții de dezvoltare. Întrucât este, practic, imposibilă neutralitatea deplină în raport cu soluțiile studiate, privirea asupra acestora va fi indiscutabil marcată de pre-proiectul care a motivat angajarea în dezvoltarea temei de cercetare propuse.

În cea de-a doua etapă a elaborărilor teoretice, se construiește propriu-zis *deontologia*, ca *știință a normelor morale ale autorității*. Pornind de la presupuziția făcută prin definiția propusă deontologiei, am clădit fundamentele acesteia, apelând la argumentele oferite de logică, praxiologie și etică. Fiind considerată o știință etică normativă, realizată cu scopul declarat de a sta ca fundament pentru construirea unor "coduri deontologice", am propus, în cadrul acestei etape, un inventar de norme deontologice universale, definite ca *principii ale deontologiei*, în măsură să orienteze spre norme deontologice particulare, relativ la diferitele profesii.

Partea a doua este rezultatul unui efort de tip propedeutic. Aplicând principalele teze ale teoriei deontologice propuse la domenii distincte ale socialului, în care se constituie relații de

autoritate, am pus în evidență natura acestor relații, precum și modul specific de acțiune a deontologiei în cadrul lor. Am ales acele domenii în care experiența teoretică și practică ne-a permis concluzii pertinente, fără a epuiza nicidecum plaja posibilă a cercetării.

Partea a treia propune câteva soluții pentru inserarea deontologiei ca știință în câmpul educațional, cu scopul de a trasa principalele coordonate pedagogice ale transmiterii valorilor acestestea, deopotrivă în cadrul sistemelor educaționale formale, nonformale și informale. Toate acestea sunt rodul unei experiențe didactice a autorului de peste șapte ani, în care "Etica și deontologia militară" a figurat ca disciplină obligatorie sau opțională în planul de învățământ pentru pregătirea ofițerilor, atașamentul față de normele deontologiei fiind o coordonată de bază a modelului de ofițer pentru mileniul al treilea.

Trăim cu convingerea că ceea ce am realizat prin prezenta cercetare nu este o construcție perfectă, ci mai degrabă perfectibilă. Ambiția autorului este în primul rând aceea de a pune bazele unui dialog, care să permită identificarea celor mai bune soluții, în măsură să ducă la consolidarea unei teorii valide, acceptabile alături de celelalte teorii etice, atât de necesare în momentele de cumpănă morală prin care se pare că trece nu doar societatea românească, ci întreaga comunitate umană. Credem că

profeția lui Malraux, potrivit căreia *secolul următor va fi religios sau nu va fi deloc*, trebuie înțeleasă în primul rând din perspectivă morală, iar într-o asemenea lume moralitatea deținătorilor puterii este decisivă pentru soarta civilizației. Deontologia vine în întâmpinarea unei asemenea lumi, căreia îi propune un model umanizat al puterii.

 Această lucrare nu ar fi fost posibilă fără sprijinul moral și teoretic al prof. univ. dr. Tudor Cățineanu, prof. univ. dr. Lucian Culda, academicianului Alexandru Surdu și conf. univ. dr. Grigore Zanc, cărora le mărturisesc întreaga mea gratitudine.

NOTE

1. Cheryl N. Noble, „Normative Ethical Theories“, în *“The Monist”*, An International Journal of Philosophical Inquiry, October, 1979, Volume 62, Number 4, p. 496.
2. Alsdair Macintyre, *“Tratat de morală. După virtute”*, Editura “Humanitas”, București, 1998.
3. Ibidem, p. 93.
4. Idem.
5. Ibidem, p. 92.
6. A. Neculau, *“A trăi printre oameni”*, Editura “Junimea”, Iași, 1989, p.188-200.
7. În *“Traité de psychologie appliquée”*, I, Paris, P.U.F., 1971, p. 223.

8. În "Revista de cercetări sociale", anul I, nr.1/1994, p.130.
9. "Revista de psihologie", nr.2, Tomul 21/1975, p. 221-223.
10. "Codul deontologic al sociologilor", în "Revista de cercetări sociale", op. cit. p.130
11. Ibidem, p.131.
12. Ibidem, p.135.
13. Alexandru Lăzărescu, "Management, legislație, deontologie în sport", Editura Fundației "România de mâine", 1996

PRIMA PARTE

DELIMITARI TEORETICE

A identifica statutul *deontologiei* în aria de preocupări ale filosofiei morale este o întreprindere ispititoare, în condițiile în care eticile contemporane sunt extrem de divizate și puțin preocupate de un concept utilizat, mai degrabă, ca mijloc, ca ingredient al diverselor structuri de raționare ale sistemelor teoretice, decât ca scop și obiect nemijlocit al cercetării.

Subsumată, în concepția noastră, teoriilor etice normative, deontologia poate prezenta un deosebit interes în momentul actual al cercetării etico-filosofice, în condițiile în care, după aproape o jumătate de secol de negare a moralei tradiționale și înlocuire a acesteia cu preocupări de metaetică, "o disciplină foarte abstractă și tehnică", asistăm la o "renaștere a interesului pentru etica normativă", act identificat de unii filosofi "ca un semn că filosofia s-a rededat scopului său normal și onorant."

1. Conceptul „deontologie” în filosofia contemporană

Preocuparea noastră este avantajată de faptul că în filosofia morală contemporană construcția de noi teorii etice este încurajată. „Nimic nu stă în fața avansării către construcția de noi teorii etice” - susține Cheryl N. Noble - în condițiile în care „există un sentiment larg răspândit că mult prea marile pretenții ale scepticismului secolului XX au fost reduse până la proporții neglijabile”.²

1.1. Delimitări conceptuale

Etimologia conceptului „deontologie” a preocupat și preocupă, în mare parte, dicționarele enciclopedice și specializate, acestea urmărind să identifice rădăcinile precum și familia de cuvinte constituite în jurul lui, iar în unele cazuri și sensurile în care conceptul este utilizat.

Un inventar al câtorva definiții identificate în dicționarele avute la dispoziție este prezentat într-o anexă la prezentul capitol.* În acest inventar putem descoperi unele sensuri comune, aproape unanim acceptate, precum și unele interpretări diferite, sau chiar opuse.

Putem stabili, în esență, că *deontologia* este un cuvânt constituit prin compunere din două segmente cu identitate distinctă, primul (*deontos*, *deont-*, *deonto-*, *deon-*) orientând gândirea spre ideea de *necesitate*, *nevoie*, *obligație*, *ceea ce se cade*, iar cel de-al doilea (*logos*, *logia*) spre ideea de *studiu*, *știință*, *discurs*. Așadar, într-o primă aproximare, putem aprecia că dicționarele contemporane, atât cele românești, cât și cele engleze, franceze, italiene etc. identifică *deontologia* ca fiind *știința (studiul, discursul) despre obligații (datorii)*.

Conținutul definițiilor este, însă, mult mai variat, astfel încât vom identifica unele orientări de mare importanță pentru înțelegerea deplină a sensurilor în care conceptul este utilizat. Pe de o parte, există diferențe cu privire la genul proxim luat în definiții, unele dicționare considerând *deontologia* ca „*doctrină*“, altele ca „*teorie*“, „*disciplină*“, „*ansamblu de reguli*“, „*cod*“, „*parte a eticii*“, „*studiu*“ etc. Unele dicționare utilizează mai multe accepții ale genului proxim: „*doctrină*“ și „*teorie*“ (D.E.R.-1996), „*cod*“, „*disciplină*“ și „*parte a eticii*“ (D.F.-1978), „*parte a eticii*“ și „*teorie*“ (D.N.-1978). Nota dominantă a definițiilor, la acest nivel, este aceea de a identifica mai mult sau mai puțin „*tare*“, *deontologia* cu ideea de „*teorie*“. Pe de altă parte, în conturarea diferenței specifice luate în definiție se așează *deontologia* la niveluri foarte diferite de specificare, ea fiind pusă să se refere:

DS₁: la *datorie, obligații, reguli, în general*;

DS₂: la *datorie, obligații, reguli, norme morale*;

DS₃: la *norme, reguli și obligații profesionale*;

DS₄: la *norme, reguli și obligații morale specifice unei profesii*.

Este evident faptul că definițiile acoperă o varietate de extensiuni ale noțiunii de definit, extensiunea maximă fiind *datoria*, înțeleasă ca obligație, în genere, iar cea minimă fiind *ansamblul de norme (reguli, obligații) morale ale unei anumite profesii*. O asemenea varietate de extensiuni se va regăsi (ca premisă sau consecință) în diferitele discursuri teoretice în domeniul logicii, praxiologiei sau al filosofiei morale, așa cum se va vedea în continuare.

Totodată observăm că în definiții sunt prezente referiri la *J.Bentham*, primul filosof care a utilizat conceptul, și la deontologia medicală, ca exemplificare și model, alte exemplificări de natura deontologiilor fiind absente, ceea ce indică încă slaba dezvoltare aplicativă a teoriei. În cadrul definițiilor studiate s-au pus în evidență și anumite delimitări teoretice, cum este cea dintre deontologie și axiologie (D.F.-1978) sau cea dintre etica deontologică și etica utilitaristă (D.F.L.-1996).

În ceea ce privește familia de cuvinte constituită în jurul *deontologiei* și care au intrat în uzul curent al cercetărilor

teoretico-filosofice, sunt de remarcat, în primul rând, „*deontica*“, atribut atașat logicii pentru a desemna o ramură a logicii modale, cea referitoare la norme (obligatoriu-permis-interzis), attributele „*deontologic*“, „*deonto-logist*“ care, atașate eticii, desemnează etica centrată pe norme, pe ideea de datorie, pusă sau nu în opoziție cu etica „*teleologică*“, de factură utilitaristă, orientată întotdeauna spre scopuri determinate (D.F.L.-1996), precum și „*deontologismul*“, curent de gândire de asemenea opus „*teleologismului*“, „*utilitarismului*“.

1.2. Deontologia în teoriile etice contemporane.

Preocupările teoriilor etice contemporane referitoare la deonto-logie, deși foarte variate, au câteva caracteristici evidente:

1. Studiile identificate în literatura filosofică sunt de origine preponderent anglo-saxonă, filosofia latinătăii fiind ne semnificativ reprezentată în distribuția eticilor moderne, ea preocupându-se preponderent de cercetări asupra eticilor tradiționale.

2. Nu s-au identificat, practic, teorii deontologice încheigate, majoritatea studiilor accesibile cititorului român fiind prezente în periodice de specialitate, adesea deontologia fiind abordată adiacent sau implicit.

3. Preocupările de natură deontologică nu sunt, în general, definite astfel de autorii lor, ele fiind caracterizate ca

atare de către terți, în exegeze mai mult sau mai puțin pertinente și obiective.

Iată de ce parcurgerea literaturii filosofice consacrate universului deontologiei este uneori dificilă, oferind concluzii dintre cele mai complicate de sistematizat. Putem, însă, cu o oarecare aproximație, să împărțim această literatură în trei categorii distincte:

A. Studii care se referă la condițiile de posibilitate a deontologiei.

B. Studii despre obiectul deontologiei, al eticii normative, în general.

C. Studii care reprezintă consecințe ale temei deontologice.

1.2.1. Teorii cu privire la posibilitatea deontologiei.

Asupra posibilității deontologiei ca teorie etică normativă Cheryl N. Noble prezintă, în studiile sale, punctul de vedere al filosofilor morali contemporani: acela că „*posibilitatea unei științe morale autentice este aceeași cu posibilitatea teoriei etice normative valide*“.³

Problemele care apar în fața proclamației enunțate de C.N. Noble nu sunt puține și ele trebuie sondate și explicate. Întrebarea pe care mulți filosofi au pus-o este aceasta: în ce măsură se poate constitui o știință a normelor? Unii filosofi o

acceptă, alții o resping. V.Wundt, de exemplu, apreciază că etica, în ansamblul ei, este o știință normativă. Ca știință, etica are de cercetat originea conștiinței morale, de unde rezultă principiile care stau la baza judecăților de valoare și în baza acestora se stabilesc normele vieții umane în domeniile care au conotație morală: familia, dreptul, statul, societatea.⁴ Distingând moravurile de morală, în sensul aprecierii moravurilor în funcție de acordul sau dezacordul cu cerințele moralei, Wundt o consideră pe aceasta din urmă ca fiind constituită din totalitatea principiilor, criteriilor sau valorilor după care considerăm o faptă ca bună sau rea, ca vrednică de aprobat, de lăudat și de promovat, sau ca un lucru de dezaprobat, de disprețuit, de împiedicat.

În opoziție cu punctul de vedere al lui Wundt, Levy-Brühl respinge categoric posibilitatea existenței unei științe normative. După opinia lui, nu poate exista decât o „știință a moravurilor“, care studiază „realitatea morală în diversitatea ei existentă, adică diferitele tipuri sociale prezente sau de altădată“.⁵ O asemenea știință se ocupă de **ceea ce este și nu de ceea ce trebuie să fie**. El militează pentru o „morală practică“, în măsură să facă „studiul teoretic al realității morale“ și care să fie o sociologie. Și în cadrul acestui punct de vedere există, însă, o referire la normele morale; el precizează că „oriunde există grupări umane, există între membrii lor și relații care pot fi calificate ca morale, adică ... acte permise sau interzise, în afară

de cele (în număr mic) care sunt indiferente precum și ... sentimente de blam, admirație, dezaprobare, stimă pentru autorii acestor acte”.⁶ În acest cadru, morala este definită ca normă, iar moralitatea este înțeleasă drept „conformism”, drept respectare a normelor.

Tema este reluată și sintetizată de E. Dürkheim, șeful școlii sociologice franceze care, în raportul prezentat în cadrul dezbaterii din anul 1906 cu privire la natura moralei, aprecia că „orice morală ni se înfățișează ca un sistem de reguli de conduită”.⁷ Caracteristicile acestor reguli, după Dürkheim, sunt obligativitatea, dezirabilitatea, autodisciplinarea sub presiunea binelui moral. Toate acestea se manifestă în cadrul unei realități sociale, al unei „stări sociale a timpului”.⁸

Deosebit de tranșant este punctul de vedere al lui Georg Simmel care, în acord cu alți cercetători moderni, afirmă imposibilitatea ca o știință să creeze sau să impună norme morale. „O știință normativă - afirmă el - nu normează nimic, ci numai explică normele și legătura care există între ele”.⁹

O poziție aparte în înțelegerea normativității ca obiect al științei o are G. Belot. Acesta observă că morala apare deseori în „anticipațiile unor stări de lucruri care nu există încă, dar care, în anumite privințe, nu s-ar realiza atât de bine dacă oamenii n-ar începe să acționeze ca și cum ar exista”¹⁰. Prin urmare, morala este gândită ca un ansamblu de proiecte pentru viitor, în care

omul și societatea sunt angajate în prezent; specificul moral al societății, după Belot, este dat nu de regulile prezente, ci de cele care fundamentează aspirații pentru viitor.

Un punct de vedere asemănător este dezvoltat de către F.Rauh, care diferențiază gata-făcutul de ceea-ce-trebuie-făcut (devoir-faire), insistând asupra faptului că „idealul moral al unei societăți se definește prin ceea ce se vrea, mai înainte de orice”.¹¹

Este evident faptul că indiferent dacă sunt privite ca realități de descoperit sau ca idealități de urmat, normele morale sunt circumscrise câmpului de cercetare al științelor despre om și, ca atare, își pot găsi locul și în spațiul unei deontologii, ca teorie etică normativă.

Revenind la Cheryl N. Noble, acesta remarcă în analizele sale faptul că „studiul teoriei etice normative se bucură acum de o atât de mare respectabilitate și popularitate încât este foarte greu să susții ideea neconfortabilă că idealul teoriei etice normative este fals”.¹²

1.2.2. Teorii cu privire la obiectul deontologiei, al eticii normative, în general.

Din perspectiva filosofiei morale, deontologia s-a născut ca replică utilitaristă față de rigorismul clasic al eticii, autorul conceptului, Jeremy Bentham (1748-1832) propunând explicit judecarea oricărei acțiuni sau instituții în funcție de capacitatea de a spori fericirea și de a micșora suferința.

„Utilitatea - spune J. Bentham, este un termen abstract, el exprimă proprietatea sau tendința unui lucru de a ne feri de ceva rău și de a ne procura un bine; binele înseamnă plăcere sau cauză de plăcere... Bineînțeles, iau aceste cuvinte, *durere* și *plăcere*, în accepția lor comună, fără a inventa definiții, pentru a admite numai anumite plăceri sau pentru a nega existența anumitor dureri. Fără subtilitate, fără matematică; nu trebuie consultat nici Platon, nici Aristotel. Durerea și plăcerea constau în ceea ce fiecare simte ca atare, țăranul ca și prințul, ignorantul ca și filosoful”.¹³

Indiscutabil, un filosof de talia lui J.Bentham nu putea să ignore, accentuând binele individual, ceea ce istoria eticii a consacrat ca ferment al însăși supraviețuirii comunității umane: binele colectiv. El preconizează un acord între interesele individului și cele ale societății, postulând „bunăvoința” ca „mobil capabil să conducă în modul cel mai sigur” la realizarea acestui acord.¹⁴

Un alt reprezentant al utilitarismului, John Stuart Mill, amendează profund individualismul profesat de J. Bentham, susținând că „grație fenomenului psihologic al asociației, noțiunea de interes propriu și noțiunea de interes al celorlalți se leagă atât de strâns, încât omul nu mai poate dori fericirea lui proprie, fără a avea în vedere fericirea aproapelui“, de unde „caracterul de spontaneitate, obligație și responsabilitate pe care îl capătă viața morală la omul cu adevărat virtuos“.¹⁵

Lucrarea lui J. Stuart Mill, „Utilitarismul“, publicată în anul 1861 reprezintă, dincolo de limitele inerente distanței în timp, un deosebit de util ghid de înțelegere, atât a premiselor deontologiei ca teorie, cât și a modului specific de constituire în societate a sistemelor de nevoi, preferințe, aspirații și idealuri individuale și colective care stau la baza formării și asumării sistemelor de norme morale specifice deontologiei.

Este de remarcat, în primul rând, faptul că J. Stuart Mill propune o abordare a moralității nu căutând fundamentele ultime ale acesteia, temă asupra căreia, după părerea sa, școlile filosofice n-au ajuns niciodată la unanimitate și „s-au luptat cu vigoare unele cu celelalte“, ci stabilind „o concepție clară și precisă cu privire la ce anume urmărim. Un test al corectitudinii sau incorectitudinii trebuie să reprezinte mijlocul de a stabili ceea ce e corect sau incorect și nu o consecință a stabilirii prealabile a unui asemenea lucru.“¹⁶

În capitolul al doilea al lucrării citate, după ce confirmă punctul de vedere al lui J. Bentham, potrivit căruia fundamentul moralei trebuie să fie „utilitatea“ sau „*Principiul Celei Mai Mari Fericiri*“, J. S. Mill stabilește și criteriile după care se poate aprecia corectitudinea sau incorectitudinea acțiunilor umane. Autorul menționează că „acțiunile sunt (moralmente) corecte (*right*)** în măsura în care tind să promoveze fericirea și sunt (moralmente) incorecte (*wrong*), în măsura în care tind să producă inversul fericirii. Prin fericire se înțelege plăcere și absența durerii; prin nefericire - durerea și privarea de plăceri“. ¹⁷

Subliniind faptul că unele genuri de plăceri sunt mai dezirabile decât altele, J. Stuart Mill introduce ideea de „calitate a plăcerii“, pentru a-și fundamenta poziția față de acei filosofi care văd în utilitarism o teorie inferioară, cantonată în sfera utilității biologice. Parafrazându-i pe discipolii lui Epicur, autorul remarcă faptul că „plăcerile animalice nu se potrivesc cu viziunea ființei umane cu privire la fericire“. Se dezvoltă, aici, o idee de mare valoare culturală și etică, aceea a necesității de a promova pe cale preferențială umanitatea din noi, facultățile superioare ale omenescului. „O ființă dotată cu facultăți superioare - spune Stuart Mill - .. nu poate niciodată dori cu adevărat să se scufunde în ceea ce ea simte a fi un nivel inferior de existență“. ¹⁸

În privința cultivării acestor facultăți în rândul tineretului, autorul atrage atenția: „Capacitatea de a avea sentimente mai

nobile este, în cele mai multe naturi, o plantă firavă, ușor ucisă nu doar de influențele ostile, ci de chiar lipsa hranei; și în cazul majorității persoanelor tinere ea moare repede dacă preocupările cărora li s-au dedicat și societatea în mijlocul căreia au fost aruncate nu sunt favorabile exercițiului acestei capacități superioare”.¹⁹

Concluzia lui Stuart Mill asupra utilitarismului este deosebit de sugestivă: “Utilitarismul își poate atinge țelul numai prin cultivarea generală a nobleții de caracter”.²⁰

W. James, reprezentant al pragmatismului, identifică binele colectiv cu succesul și eficacitatea practic-umană, evidențiate pe baza *experienței*, a unei experiențe trăite, la capătul căreia se degajă o adaptare specifică a omului la condițiile vieții reale. Conceptul de *experiență* este conceptul central al teoriei lui W. James, prin acesta el înțelegând nu simpla constatare a unor realități, ci rezultatul a ceea ce noi trăim pe planul profund al conștiinței. În planul vieții morale, filosoful acordă o importanță specială experienței religioase, rezultată din trăirea autentică a unor mistici și care are un efect binefăcător asupra judecăților de valoare morală, prin spiritul ei conciliator, liniștitor în raport cu o lume dominată permanent de conflicte de interese.²¹

W. James se opune filosofilor intelectualiști care-l acuză de scepticism, apreciind omul ca o ființă activă și pasională, la care intelectul nu e destinat unor cercetări sterile, ci utilizat ca

instrument al acțiunii. Contrar intelectualismului, James susține că noi nu trăim pentru a gândi, ci gândim pentru a trăi.

O poziție interesantă cu privire la orientarea interesului spre colectivitate, în aprecierea binelui, o găsim la J. Dewei. Potrivit filosofului american, omul este înzestrat cu două tendințe înnăscute: una spre autonomie și cealaltă spre solidaritate. Din tendința spre solidaritate, spre alianță și asociere se naște interesul individului pentru armonia colectivă, ca fundament al realizării propriilor interese. În interesul acestei armonii colective, individul cedează societății o parte din prerogativele libertății sale. "Problema limitării forțelor sau libertăților este, în ultimă analiză, problema celei mai eficiente aplicări a mijloacelor pentru atingerea scopului"²² - susține J. Dewei.

Putem, acum, pe baza soluțiilor oferite de filosofii enumerați, să formulăm filonul filosofic de bază al constituirii deontologiei, din perspectivă utilitarist-pragmatistă. Ea este o morală izvorâtă din necesități strict pragmatice. O morală-mijloc, pentru atingerea unor scopuri individuale și/sau colective, scopuri fundamentate pe necesitățile vieții însăși, străine de orice apriorism sau finalitate immanentă și formulate sub genul proximal al noțiunii, atât de dragi utilitarismului - *fericire*.

Cu toate că deontologia a fost fundamentată, conceptual, în utilitarism, filosofia morală contemporană marchează o cotitură radicală în utilizarea conceptului, prin reevaluarea etimologiei

acestui și punerea lui la lucru în opoziție ireductibilă cu curentul care i-a dat naștere. O asemenea reevaluare a fost preluată, deja, așa cum am văzut, de către autorii de enciclopedii sau dicționare de specialitate, astfel încât asumarea lui de către filosofi se face, de cele mai multe ori, de pe noua poziție în care s-a consolidat: etica bazată pe norme, pe ideea de datorie, anterioară oricăror scopuri determinate utilitarist, deci în opoziție cu etica teleologică.

Opoziția *deontologic - teleologic* va fi, de acum, modelul teoretic aproape unanim acceptat de utilizare a conceptului de deontologie.

Datorăm mai ales lui William Frankena, dar și multor altor filosofi ai moralei, un ansamblu de preocupări în domeniul eticii normative care restructurează orientarea filosofică utilitaristă. În ce-l privește pe William Frankena, acesta dezvoltă o amplă cercetare asupra teoriilor etice normative, punând accentul pe analiza conținutului real al opoziției *deontologic-teleologic*, în analogie cu opoziția *poetic-nonpoetic* de factură aristotelică. În concepția sa, poeticul este asimilabil, în plan moral, cu deontologicul, în sensul că pune binele ca premisă a acțiunii, în timp ce nonpoeticul este asimilat teleologicului, care judecă acțiunea umană în raport cu capacitatea de a fi orientată spre bine, ca finalitate. Cu alte cuvinte, în primul caz avem de-a

face cu binele ca temei al acțiunii, iar în al doilea caz avem de-a face cu binele ca finalitate și scop.

Frankena afirmă, pe baza unei largi argumentări logice și praxiologice, ambiguitatea interpretărilor filosofice ale opoziției dintre deontologism și teleologism. Analizând punctele de vedere ale filosofilor cu privire la atitudinile posibile ale unui subiect față de un scop exterior moralității, „O“, Frankena le sistematizează în mai multe teze distincte și independente:

„H. A avea o moralitate sau a urmări un obiectiv moral este echivalent cu a lua „O“ ca finalitate ultimă în acțiunea și judecata normativă.

I. Discursul moral este sau ar trebui să fie continuat dacă și numai dacă acest lucru conduce la un anumit scop extern „O“.

J. Discursul moral folosește sau ar trebui să folosească capacitatea de a conduce la acest „O“ direct ca fundament sau ultim criteriu al judecării acțiunilor și agenților.

K. Principiile (criteriile) judecării morale vor fi determinate apreciind care dintre ele ar putea fi acceptate dacă ar avea pe „O“ ca finalitate ultimă și ar fi clar, logic și pe deplin documentate.

L. Acțiunea morală și caracterul moral sunt sau ar trebui să fie angajate în sau cultivate dacă și numai dacă și până la punctul în care sunt capabile să conducă la „O“.

M. Acțiunea și viața morală sunt sau ar trebui să fie motivate de o dorită de „O“.²³

W. Frankena insistă asupra independenței dintre tezele I și J, precum și dintre tezele I și K, punând în evidență diferența, umbrită de unii filosofi, dintre *evaluarea morală* și aprecierile cu privire la *principiile și virtuțile morale*.

După părerea lui Frankena, „un filosof al științei ar putea fi de acord cu faptul că scopul științei este să promoveze binele, și în același timp să nege că posibilitatea de a ajunge la bine este o condiție a adevărului științific. În mod similar, un deontologist ar putea să nege că puterea de a conduce la bine este în vreun fel un criteriu al binelui și al răului, și în același timp să admită că ar trebui să facem ce e bine numai dacă făcând acest lucru se poate ajunge la bine“.²⁴

Așadar, în viziunea lui Frankena, una este să raportezi acțiunea și valorile umane la principii morale, în sens deontologist, fără a nega valoarea scopurilor externe moralității, și alta să le raportezi, teleologic, la un scop extern moralității, fără a nega valoarea principiilor morale.

Acceptând, „prin conveniență“, deontologismul în specia „poetică“, (doar pentru a satisface teza aristotelică potrivit căreia discursurile și acțiunile morale sunt forme de producere a poeziei), iar teleologismul în specia „nonpoetică“, Frankena insistă asupra unei distincții mai clare dintre „poetic“ și

„nonpoetic“, propunându-și să apere o concepție a moralității „nonpoetice“.

Suntem, cu alte cuvinte, în fața unei noi susțineri a utilitarismului, de data aceasta de pe o platformă teleologistă, mult mai rafinată și mai elaborată, dezvoltările argumentative situându-se într-un registru mult mai profund, mai nuanțat și mai bine ancorat în spectrul gândirii filosofice contemporane.

Asupra filosofiei morale a lui W. Frankena s-au pronunțat numeroși cercetători, realizând, în școala filosofică anglo-saxonă, o adevărată campanie de interpretare, la care au contribuit, printre alții, R. B. Brandt, Alan Donagan, Phillipa Foot, Paul W. Taylor, Kurt și Anette Baier, B. J. Diggs, Ronald D. Milo, Robert L. Holmes, George W. Harris ș.a. Aceștia sunt preocupați îndeosebi de identificarea unor zone de interes teoretic cum ar fi „etica virtuții“, „etica interacțiunii“, „moralitatea fără prejudicii“, relația dintre „ar trebui“ și „este“, dintre etică și mediul înconjurător etc.²⁵

Este evident faptul că studiile lui Frankena, ca și centrele de interes ale exegeților săi, se situează consecvent în jurul unei morale practice, nemijlocit legate de imperative mai degrabă empirice decât teoretice, mai aproape de scop practic decât de un proiect moral a priori.

Dacă acestea sunt caracteristicile de bază ale concepțiilor utilitariste, pragmatiste, teleologice, este important, credem, să

reținem care au fost în epocă și sunt în bună măsură și astăzi elementele lor de atracție pentru filosofia morală.

Vom apela la punctul de vedere al lui Bernard Williams, ca garanție a prudenței, în condițiile în care acesta se detașează de curentele menționate, având puncte de vedere, în multe privințe, contrarii. Așadar, care ar fi, în viziunea lui B. Williams, elementele de atracție ale acestor curente?

În primul rând, ele promovează o concepție „non-transcendentă“, în afara religiei, concepție considerată de autor că „vine în întâmpinarea cerinței absolut rezonabile ca moralitatea actuală să fie în mod clar independentă de creștinism“.²⁶ Explicația ni se pare și nouă de certă importanță pentru gândirea etică contemporană, ea acoperind nevoia de reconstrucție morală îndeosebi a unor comunități umane în care diversitatea religioasă nu este o caracteristică minoră.

În al doilea rând, B. Williams evidențiază caracterul „prea puțin problematic“ al binelui promovat de acest sistem de gândire, sub forma „fericirii“. Este de domeniul evidenței constatarea autorului că „oricât de mult diferă oamenii între ei, toți vor, desigur, să fie fericiți, iar a aspira la cât mai multă fericire pare să fie un țel chibzuit“.²⁷

În legătură cu constatarea care urmează, aceea că „utilitarismul e o morală a angajării minime“²⁸, în baza cerinței lui J. S. Mill, de a lua în considerare fericirea altora, ca și în baza

observației făcute de W. Frankena privind compatibilitatea dintre criteriile de apreciere morală teleologice și principiile morale deontologice, apreciem că tocmai în acest tip de morală se poate angaja cu succes o discuție asupra posibilității de fundamentare a unor deontologii, ca sisteme de norme distincte, capabile să coexiste deopotrivă în interiorul aceleiași morale sociale, sau la intersecția unor morale sociale diferite, constituite în culturi diferite. Cosmopolitismul societății contemporane, precum și drumul inevitabil al omenirii spre o tot mai accentuată comunicare interculturală, determinată de creșterea exponențială a interdependențelor economice, politice, militare sau de altă natură, de fluidizarea și estomparea granițelor convenționale, toate acestea reclamă aproape ultimativ, pentru domeniul moralei, găsirea unor teme de minimă moralitate, accesibile și acceptabile de pe o platformă comună unor doctrine morale de mare diversitate.

În al treilea rând, se pune în evidență faptul că din perspectivă utilitaristă „în principiu, concluziile morale pot fi determinate printr-un calcul empiric al consecințelor”.²⁹ Faptul că reflecția morală, empirică fiind, devine „o știință socială”, la îndemâna celor ce lucrează în „afaceri publice” și mai ales că, în felul acesta, de pe normele astfel constituite se îndepărtează vălul misterului este, credem, un element de mare atractivitate, pentru a

lua în seamă utilitarismul, pragmatismul și teleologismul în definirea și construirea deontologiei.

Cea de-a patra considerație a lui B. Williams, potrivit căreia „utilitarismul oferă gândirii morale o monedă comună”, în baza căreia „diferitele interogații ale diferitelor grupuri, ca și tipurile diferite de susțineri morale ce acționează în interiorul unui grup, pot fi toate transpuse (în principiu) în termeni de fericire”³⁰, ne ajută să înțelegem unul dintre principiile care stau la baza constituirii deontologiei, pe filieră utilitaristă: “Principiul Celei Mai Mari Fericiri”, obținute în baza “lucrului cel mai bun de făcut, pe ansamblu”.³¹

Suntem pe deplin de acord, însă, cu B. Williams asupra faptului că utilitarismul este inoperant, la rigoare, în sfera unei morale practice consecvente. Tocmai de aceea credem că va trebui să urmărim ideea teoreticienilor moderni ai utilitarismului (inclusiv a lui W. Frankena), despre care B. Williams apreciază că “sunt înclinați să cheltuiască mai mult efort în reconcilierea utilitarismului cu convingerile morale existente, decât în respingerea acelor convingeri pe baza utilitarismului”³². O asemenea conciliere este, indiscutabil, nu numai lăudabilă, dar și necesară, ea putând sta ca bază a unui efort al depășirii.

Desigur, modernizarea utilitarismului, precum și amenajarea lui pe baza noilor achiziții paradigmatică l-au determinat pe B. Williams să proclame că “adevărul utilitarismului poate fi făcut

cunoscut unei elite responsabile”.³³ Dar, în efortul de constituire a deontologiilor existente astăzi (medicală, juridică, jurnalistică, politică, militară etc.), ținta este tocmai “elita responsabilă” a societății, aceea care, de regulă și de dorit, se situează în poziția de principal purtător al autorității în domeniile pe care le gestionează.

Chiar dacă, așa cum sugerează B. Williams, utilitarismul este de nepracticat, el oferă soluții care, amendate cu soluțiile eticii tradiționale, precum și cu cele ale eticii normative moderne, pot pune bazele unei etici normative de tipul deontologiei.

Un punct de vedere opus utilitarismului, caracterizat de Michael Sandel ca fiind al unui “liberal deontologist”³⁴ este cel susținut de John Rawls, în lucrarea “Dreptatea ca echitate”, studiu publicat în traducere românească, în cadrul volumului “Teorii ale dreptății”.³⁵

Esența punctului de vedere al lui J. Rawls poate fi identificată în formula: “*Prioritatea a ceea ce este corect din punct de vedere moral asupra a ceea ce este bun*”.³⁶ Respingând doctrinele teleologice, J. Rawls susține că “eul este anterior scopurilor pe care le afirmă”, fapt pentru care „ar trebui să inversăm relația dintre ceea ce este moral corect și ceea ce este bun pe care o propun doctrinele teleologice și să considerăm că ceea ce este moral este prioritar.”³⁷

Faptul de a considera că esența personalității noastre constă nu în scopurile pe care ni le alegem, ci în capacitatea noastră de a alege este considerat de M. Sandel ca fiind esența punctului de vedere deontologic, a separării lui de cel teleologic. Paradigma care fundamentează acest punct de vedere este denumită *“a poziției originare”*, exprimată prin două supoziții specific rawlsiene: a *“vălului ignoranței”* și a *“teoriei restrânse a bunurilor”* (denumirile aparțin lui M. Sandel).

Paradigma *“poziției originare”* este elaborată de J. Rawls cu scopul de a plasa eul între ipostaza de a fi *“radical situat”*, adică dependent total de scopurile sale, și aceea de *“radical destrupat”*, adică total independent de ele. Avantajul unei astfel de poziții este acela că ea nici nu definește eul doar prin scopurile sale, în factură teleologistă, dar nici nu-l suspendă în afara experienței, în factură deontologistă. În această postură eul este un *“subiect al posesiunii”*, având ca atribut faptul că este identificat ca eu autonom, în afara scopurilor pe care le afirmă, relația sa cu acestea fiind aceea de distanțare și în același timp de posesiune.

Supoziția *“vălului ignoranței”* rezultă din conceperea ipotetică a cadrului de constituire a normelor sociale, ca o societate de persoane aflate în *„poziția originară”* care nu se cunosc între ele, dar care au fiecare aceleași caracteristici: își urmăresc fiecare în parte interesul propriu, sunt loiale față de

practicile prestabilite, sunt raționale, au nevoi și interese similare sau complementare și sunt incapabile să se domine unele pe altele. "Vălul ignoranței" rezultă din faptul că "părțile nu cunosc nici un fel de informație care ar putea să o deosebească pe vreuna dintre ele de oricare alta, în calitatea lor de ființe umane particulare".³⁸ În aceste condiții, alegerea principiilor se face fără nici o influență subiectivă, în condiții de egalitate și echitate, cu acordul unanim al părților.

"Teoria restrânsă a bunurilor" se exprimă prin faptul că în "poziția originală" nevoile eului în condiții de ignoranță sunt primare, ele determinând un număr restrâns de bunuri pretinse, acelea de care părțile sunt egal interesate și care sunt vitale pentru binele comunității. Principiile astfel convenite reprezintă standardele fundamentale ale dreptății și ele sunt anterioare oricărei concepții despre ceea ce este bun, care ar rezulta dintr-o teorie completă a bunurilor. Aceste principii sunt obligatorii, au aplicabilitate permanentă, generalizată și uniformă.

Din această paradigmă va rezulta un mod specific de aplicare a moralității: "a fi moral e analog cu a-ți lua un angajament ferm dinainte, deoarece principiile moralității trebuie recunoscute chiar atunci când sunt în dezavantajul tău."³⁹ Sau, cum aprecia Alsdair Macintyre, la Rawls "dreptatea are, în general, prioritate asupra eficienței".⁴⁰

Paradigma “poziției originare” este apreciată de M. Sandel ca o încercare a lui Rawls de a se situa între utilitarism și rigorismul kantian. El exprimă două obiecții majore în legătură cu teoria lui Rawls: prima, aceea că este îndoielnică totala detașare a eului față de scopurile sale, în “poziția originară”, că vălul ignoranței ar putea fi apreciat prea opac pentru a asigura niște principii valide și că lista bunurilor primare ar putea fi prea restrânsă sau greu de acceptat unanim; a doua exprimă îndoiala asupra valabilității principiilor, sau chiar asupra capacității colectivității astfel constituite de a adopta principii universale.

El conchide, însă, că între cele două ipostaze ale eului, posesiune-individuație, se regăsește teoria rawlsiană a persoanei, care reprezintă concepția lui deontologică.

Studiul lui Michael Sandel asupra teoriei lui Rawls scoate în evidență viziunea sa asupra deontologiei, prin câteva accente bine delimitate:

S₁: Principala teză a eticii deontologice este susținerea că „dreptatea este cea dintâi virtute a instituțiilor sociale”.

S₂: Baza argumentației în etica deontologică o constituie ideea generală că ceea ce este corect din punct de vedere moral este prioritar față de ceea ce este bun.

S₃: Teoriile deontologice proclamă prioritatea eului în raport cu scopurile pe care le promovează și capacitatea lui de a alege.

Două sunt sensurile acestei priorități: primul indică un „trebuie“ moral care impune respectul demnității persoanei, indiferent de rolul pe care-l îndeplinește; al doilea indică, în sens epistemologic, posibilitatea ca eul să fie identificat în mod independent.

S₄: Un rol central în etica deontologistă îl joacă conceptul voluntarist de „capacitate de a acționa“.

Valoarea acestor atribute puse în seama eticii deontologice este incontestabilă. Ele asigură identificarea noului conținut problematic pe care gândirea filosofică îl pretinde unei deontologii, precum și așteptările omului și ale colectivităților în legătură cu statutul lor deontologic în diferite structuri de acțiune socială. Totodată, susțineri precum prioritatea dreptății, autonomia persoanei, capacitatea acesteia de a alege, precum și dreptul inalienabil al omului la demnitate, anterior oricărei situații de implicare socială sunt de neocolit pentru oricare teoretician al moralei, cu atât mai mult pentru unul angajat în construcția unor teorii etice normative.

Concepția lui Rawls despre prioritatea dreptății asupra eficienței este pusă de A. Macintyre în opoziție cu aceea a lui Nozik asupra „dreptății distributive“, din care rezultă un alt tip de prioritate, aceea a legitimității, ca bază a egalității. Opoziția Rawls-Nozik este împinsă de Macintyre până la punctul în care este considerată „incomensurabilă“, în sensul că cele două poziții

nu pot fi comparate în mod rațional, nici în premise, nici în consecințe, putând fi pe deplin acceptate, în același timp.⁴¹

Este de observat, însă, că dacă cele două poziții nu se pot respinge reciproc, este posibil să fie acceptate împreună, ca premise ale unei construcții raționale în domeniul normativității morale, atât “dreptatea”, în sens moral, cât și “legitimitatea”, ca justificare a unui anume statut social fiind concepte morale autentice.

O fertilă punere față-în-față a deontologismului și a teleologismului (sub sintagma “consecinționism”) realizează David McNaughton. Evidențiind diferențele dintre cele două curente, precum și diferențierile din interiorul fiecăruia, McNaughton susține punctul de vedere conform căruia amândouă sunt curente aplicabile, în condiții determinate și pe baza unor viziuni determinate asupra premiselor acțiunii morale. “În cazul consecinționistului – susține McNaughton - începem cu ceea ce trebuie făcut pentru a face lumea mai bună și abia apoi ne întoarcem privirea spre fiecare agent pentru a vedea ce contribuție poate aduce la împlinirea acestei sarcini. În cazul deontologistului, focarul atenției e de la început agentul, așa cum e situat în lume: exigențele ce apasă asupra sa venind din partea celor din jurul său și responsabilitatea specială pe care o are pentru felul în care acțiunile sale îl afectează pe sine și pe alții”.⁴²

În efortul de fundamentare a unei deontologii ca știință morală riguroasă, nu putem face abstracție de cele două modele, astfel încât în atmosfera morală proiectată să se simtă confortabil atât deontologul, cât și consecinționistul, ca personalități morale autentice.

În cercetarea filosofică românească, remarcăm preocuparea de sintetizare a unor idei despre deontologie a lui Vasile Popescu, unul dintre puținii cercetători de filosofie morală care au sondat domeniul, autorul realizând acest demers sub specia *moralității riscului*.

Pornind de la structurile teoretice ale praxiologiei și evidențiind importanța normelor ca modalități de angrenare a grupurilor profesionale, autorul identifică normativitatea morală ca specie a normativității, în genere.

Deontologia este definită de autor "ca sistem al moralei profesionale, cod moral specific unui anumit corp profesional."⁴³ El consideră că "deontologia are realitate numai în concreteținea sa", ca "deontologii profesionale", ca "structuri normative distincte ce reglementează comportamentul moral individual și colectiv în zone ocupaționale particulare."⁴⁴

În ce constă particularitatea respectivelor zone ocupaționale, autorul nu ne spune, cum nu spun nici alți autori care subscriu acestui punct de vedere. El se mulțumește să plaseze deontologia în interiorul unei "morale ocupaționale particulare" și

să-i atribuie distincția “de a fi relativ sistematizată într-un cod de reguli proprii de conduită.”⁴⁵

Asupra acestui cod se fac unele precizări care par de o relativă ambiguitate. Recunoscând că nu orice regulă de conduită și nici chiar orice regulă de conduită morală aparține deontologiei, autorul nu-și propune să identifice cu claritate ce anume face ca o regulă de conduită morală să fie sau să nu fie subsumată unei deontologii. Simpla plasare a acestei reguli în “zone distincte de interes moral”⁴⁶ este neconvingătoare, iar cauza principală este lipsa unui criteriu consistent de departajare și de definire. Sarcina noastră va fi aceea de a face o delimitare precisă a acestor „zone distincte” printr-o mai clară delimitare a naturii și sferei de aplicare a deontologiei.

O lungă perioadă de timp, cercetării filosofice românești i-a fost recomandat un discurs filosofic în sfera moralei în asociere cu politicul și implicarea acestuia în dezvoltarea unei filosofii moral-politice pentru construirea unui „cod de principii și norme ale muncii și vieții comuniștilor, ale eticii și echității socialiste”. În aceste condiții, unele preocupări în sfera moralei fie au suportat devierile specifice deceniilor anterioare, spre meta-etică, fie au coborât în derizoriul discursului “moral-politic”.

Se remarcă, totuși, efortul teoretic al unor autori de studii filosofice de a sonda domenii ale eticii de interes pentru țelurile unei deontologii. Între acestea, de cea mai mare întindere poate fi

considerată lucrarea lui Mihai Florea, "Responsabilitatea acțiunii sociale."⁴⁷

Privit din perspectiva teoriei acțiunii sociale, dar cu puternice influențe dinspre sociologie, etică, logică, teoria dreptului, studiul lui M. Florea, deși apologetic, marcat de spirit polemic "revoluționar", permite desprinderea unor teme de mare importanță pentru cercetarea deontologică.

Ar exista tentația, la o primă lectură a cărții și în lipsa unor oferte alternative de conturare a obiectului deontologiei, să se considere că, de fapt, problema este deja rezolvată. Tocmai de aceea considerăm necesară delimitarea, precum și evidențierea a ceea ce este comun și a ceea ce este diferit ca obiect și metodă în deontologia modernă și în teoria prezentată de M. Florea.

În primul rând, este de reținut faptul că atât teoria responsabilității, cât și deontologia se situează pe același teren, al acțiunii sociale, și încă într-o viziune de aceeași natură, utilitarist - pragmatică. Diferența constă în faptul că în timp ce prezenta teorie a responsabilității se raportează la agentul acțiunii, în mod generic, deontologia modernă selectează din rândul agenților acțiunii pe aceia care, și numai în măsura în care, sunt integrați în colectivități profesionale distincte. La acest nivel al comparației, deontologia apare ca specie, ca o aplicație particulară a teoriei responsabilității.

În al doilea rând, sub aspectul structurii interne, responsabilitatea, în concepția lui M. Florea, se raportează la o multitudine de instanțe de evaluare, constituite pe tipuri de raporturi interumane: morală, juridică, politică, profesională etc. Deontologia își propune ca instanță de evaluare instanța morală, fiind, prin definiție, un anume tip de teorie a „responsabilității morale“.

Așa cum recunoaște, de altfel, M. Florea, fenomenele morale au pătruns ca o latură sau o componentă importantă în sfera politică, juridică etc. Deontologia își propune în mod explicit să analizeze și să pună în valoare componentele morale ale acestor genuri de responsabilitate, pe care le identifică sub forma unor „deontologii“.

În al treilea rând, din punctul de vedere al tipului de agent social angajat, responsabilitatea se poate constitui atât la nivelul individual, cât și la nivelul unei colectivități determinate (organizație, organ colectiv de conducere, comunitate socială distinctă), în timp ce deontologia este atribuită, de majoritatea autorilor studiați, agentului individual, persoanei. Spiritul deontologiei este acela al autoangajării individuale; este un spirit determinat de orientarea acesteia spre punerea în discuție a personalității, inclusiv cu privire la modul de raportare a acesteia la colectivitate. Mai mult, apreciem că punctul de vedere al lui M. Florea cu privire la constituirea unei responsabilități colective este insuficient fundamentat. Mai degrabă suntem de acord că la

nivelul unei colectivități, în sensul termenilor corelativi folosiți de autor, este angajată răspunderea și nu responsabilitatea. Însuși autorul condiționează prezența responsabilității de existența condițiilor de manifestare a libertății. În concepția sa, responsabilitatea apare "ca un fenomen determinat și distribuit în proporții și grade diferite, funcție de proporțiile și gradele manifestării libertății."⁴⁸ O colectivitate distinctă se constituie, însă, pe bază de norme și reguli de acțiune care suspendă, în bună parte, condițiile libertății la nivelul acesteia; în ultimă instanță, așa cum recunoaște și M. Florea, "responsabilitatea colectivă nu este o calitate abstractă a grupului; ea se întemeiază pe responsabilitatea individuală a fiecăruia dintre membrii grupului și pe solidaritatea dintre aceștia."⁴⁹ Așadar, resortul intim al teoriei responsabilității, ca și al teoriei deontologice moderne trebuie căutat în individ.

Dincolo de diferențele enunțate, considerăm teoria responsabilității formulată de M. Florea de mare utilitate pentru conturarea unor teme deontologice majore: tema "autoangajării interioare și exterioare", tema "fundamentelor ontologice și axiologice", tema "libertății de acțiune" ș.a. Eliberate de considerațiile determinate ideologic, aceste teme aduc importante contribuții de ordin logico-filosofic și sociologic la studiul privind condițiile de aplicare a temei deontologice.

1.2.3. Teorii cu privire la consecințele deontologiei.

Cea mai importantă consecință a preocupărilor de fundamentare a eticii normative este aceea a constituirii unor etici particulare, de mare actualitate pentru coborârea discursului filosofic în cetate și ancorarea acestuia în diversitatea problemelor morale ale umanității.

Remarcăm, în acest sens, în sfera de preocupări a filosofiei morale de esență anglo-saxonă, încercarea de definire a unui cadru etic normativ pentru un domeniu de mare sensibilitate publică: domeniul nuclear. Revista "The Monist" a dedicat, în anul 1987, în plin "război rece", un număr special "eticii mijloacelor nucleare". Autori ca Douglas P. Lackey, Kenneth W. Kemp, Gregory S. Kavka, John W. Lango, Jonathan Schonsheck și Richard Werner au dedicat domeniului studii deosebit de interesante, în care se pun probleme precum "Irelevanța morală a distincției contra-forță/contra-valoare"; "Apărarea nucleară și moralitatea intențiilor"; "E greșit să intenționezi să faci ceea ce este rău?"; "Tratate injuste, intenții injuste și judecata morală asupra politicii armelor nucleare"; "Apărarea nucleară și limitele teoriei nucleare" etc.⁵⁰

Se remarcă, din toate aceste studii, preocuparea de a integra un fenomen militar de dimensiuni planetare într-un circuit al judecăților de valoare morală, dezvoltate cu intenția vădită de implicare a filosofului în constituirea unui curent de opinie care

să determine acceptarea, asumarea și punerea în valoare a unui set de norme morale specifice, subsumabile, din punctul nostru de vedere, unei "deontologii a utilizării mijloacelor nucleare"

Studiile din această categorie se conjugă în intenții cu cele privind etica mediului înconjurător, dintre care datorăm lui A. Miroiu traducerea și publicarea unui studiu semnat de Elliot Sober și intitulat de traducător „Etica mediului“. În acest studiu sunt puse probleme majore, legate de sensul general al existenței, dincolo de problematica supraviețuirii speciei umane sau, altfel spus, raportat la această problematică, elemente ce țin de premisele natural-holiste ale existenței ca tot. Identificăm, aici, temeiurile morale ale luptei împotriva ignoranței față de supraviețuirea speciilor biologice ale planetei, ale apărării biodiversității naturale, ale aprecierii umanității ca parte inseparabilă a naturii etc.⁵¹

Un domeniu de maximă sensibilitate în care deontologia se poate regăsi în încercarea de a formula sisteme normativ-morale specifice este cel al reflecției despre viață și moarte. Dezvoltate undeva la granița dintre filosofia morală și doctrina religioasă, studiile din această categorie lansează puncte de vedere deosebit de active și contradictorii asupra unor teme ca: avortul, dreptul la viață și interpretarea morală a morții, eutanasia ș.a. Dezvoltarea unor asemenea teme vine să îmbogățească cea mai veche deontologie constituită ca atare, deontologia medicală,

punând-o permanent în situația de a face reevaluări, reconsiderări sau reconfirmări ale unor norme morale născute încă din vremea lui Hipocrat.

O dezvoltare de cea mai mare importanță și căreia îi rămân încă deschise numeroase drumuri dintre cele mai utile și mai promițătoare o constituie codurile deontologice profesionale.

În lume s-au făcut încercări, unele reușite și chiar operaționale de fundamentare a unor sisteme de norme specifice unor profesii. Remarcăm faptul (evidențiat, de altfel, mai pe larg în studiile anterioare) că istoria a reținut coduri celebre de norme morale, unele de o vechime impresionantă și care pot fi asimilate, prin conținut și mai ales prin scop și utilitate publică, unor veritabile coduri deontologice: "Perceptele lui Confucius", adevărat mentor de școală deontologică, "Codul lui Hammurapi", "Învățăturile lui Solomon", "Jurământul lui Hipocrat", bază ideologică a deontologiei medicale moderne sau, în țara noastră, "Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie".

Deontologia medicală este, în zilele noastre, cea mai veche și mai consolidată deontologie explicită, prezența ei în amfiteatrele universităților medicale, și mai ales pe masa de lucru a fiecărui cadru medical, fiind o constantă cu tradiție.

Meritul deosebit al cercetărilor, precum și al experienței acumulate în elaborarea și predarea cursurilor de "Deontologie medicală" este acela că, păstrând o consecvență paradigmatică

exemplară, acestea reușesc să se mențină într-un registru moral de o mare acuratețe doctrinară, fiind, totodată, masiv ancorate în specificul actului medical. Recunoscută pentru calitatea umană de excepție a reprezentanților săi, medicina a fost permanent vegheată de principii morale, "Jurământul lui Hipocrat" nefiind altceva decât expresia unei inevitabile identificări a profesiei medicale cu apostolatul umanitar. Așa se explică faptul că "Deontologia medicală" este de la început fundamentată pe axiologie, omul fiind considerat valoarea supremă, atât sub aspect biologic, cât și moral. Totodată deontologia medicală se situează cu deplină îndreptățire ca un ansamblu de norme de conduită profesională complementare normelor juridice în domeniu, cursurile de deontologie medicală studiate fiind preocupate de delimitarea dreptului medical de morala medicală, precum și de identificarea, cu deosebită finețe, a locului și naturii răspunderii morale în raport cu cea juridică. Caracterul preventiv al deontologiei medicale, precum și raportarea normelor acesteia nu la sancțiunea administrativă sau penală, ci la un ideal de umanitate asumat a priori de către toți cei care își asumă profesiunea medicală este meritul cel mai înalt al constituirii și acțiunii acestui tip de deontologie. Teme precum *"Implicațiile etico-psihologice ale relației medic-bolnav"*, *"Deontologia experimentului medical"*, *"Deontologia riscului medical"*, *"Responsabilitatea în diferite domenii ale practicii medicale"*, *Dreptul*

medical și formele responsabilității medicale” dovedesc o profundă implicare a medicinei în salvarea nu numai a vieții, în sens biologic, ci și a moralității ca premisă necesară a umanității. Plecînd de la o platformă teoretică construită intuitiv, precum și de la o bogată experiență acumulată în practica medicală de-a lungul secolelor, deontologia medicală este un unicat în materie, căreia putem să-i recunoaștem valoarea, o putem lua ca diriguitoare de sens, fără însă a o putea reconstrui cu instrumentele eticii moderne. Este o deontologie care își este suficientă sieși, care are logica sa internă, resursele sale spirituale unice și irepetabile și tocmai de aceea limbajul contemporan al eticii, praxiologiei sau logicii i-ar altera bogăția de semnificații. Nu ne vom raporta la deontologia medicală decât ca la o creație morală exemplară prin idealul de umanitate pe care-l propune.

În țara noastră, în afara deontologiei medicale, unde s-au realizat și publicat de-a lungul timpului numeroase manuale și cursuri universitare, în nici un domeniu nu este pus în valoare vreun sistem de norme morale profesionale, cu excepția unor norme sau cursuri de uz intern, încă inaccesibile cercetării și exegezei. Chiar și cursurile de deontologie medicală existente, ca și cele neoficial puse în operă la diferite instituții și facultăți din țară suferă de o mare carență structurală. Punctul de vedere filosofic este slab și neprofesional reprezentat, iar sistemele de norme promovate sunt un amestec de norme tehnice, juridice,

morale, multe dintre ele puțin argumentate și ținând de nivelul simțului comun.

Principala cauză a acestui fapt o constituie inexistența în țară, ca de altfel și în lumea științifică de peste hotare (oricum, bibliografiile cercetate nu indică așa ceva), a unui tratat de deontologie la un nivel filosofic pertinent și utilizabil ca instrument în elaborarea unor deontologii ale diferitelor profesii (ce ar trebui să cuprindă acest tratat, vom arăta în cele ce urmează).

Așa cum am mai menționat, deontologia este invocată, astăzi, mai ales ca atribut al unui anume tip de etică (etica deontologică), sau ca stil de gândire în cercetarea etico-filosofică (deontologism). Nu este însă greșit să afirmăm că unele etici aplicate, precum cele enumerate mai sus, precum și codurile deontologice elaborate până în prezent, în afara unui riguros cadru de referință filosofică, pot deveni veritabile deontologii pentru cei angajați în acțiunile-tip corespunzătoare, cu condiția fundamentării lor riguroase într-un sistem paradigmatic și de principii morale care să dea seama despre o teorie deontologică validă.

NOTE

1. Cheryl N.Noble, "Normative Ethical Theories", în "The Monist", An International Journal of Philosophical Inquiry, October, 1979, Volume 62, Number 4, p. 496.
2. Idem.
3. Idem.
4. W.Wundt, "Ethik", vol.I, 1903, Einleitung, p.1-19.
5. L. Levy-Brühl, "La morale et la science des moeurs", Ed. a VII-a, f.a. p. XXV.
6. Ibidem, p. 33-34.
7. Cf. Traian Herseni, "Sociologie și etică", Editura Științifică, București, 1968, p.33.
8. Ibidem, p. 36.
9. Georg Simmel, "Einleitung in die Moralwissenschaft", Vol.I, 1892, p.321.
10. Gustave Belot, "Etudes de morale positive", Ed. a II-a, Vol. I, Paris, 1921, p.129.
11. F. Rauch, "L'Experience morale", Paris, 1903, p. 2.
12. Cheryl N. Noble, op. cit., p. 496.
13. J. Bentham, "Deontologie ou Science Morale", (trad. B. Laroche), 1834, Cf. Ernest Stere, "Din istoria doctrinelor morale", Vol. 3, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p.159.
14. Ibidem, p.161.
15. Ibidem, p.164.
16. J. Stuart Mill, "Utilitarismul", Editura "Alternative", București, 1995, p.10-11.

17. Ibidem, p.18.
18. Ibidem, p.22.
19. Ibidem, p.23.
20. Ibidem, p.25.
21. W. James, *"Pragmatismul"*, 1907, Cf. Ernest Stere, op. cit., p.169.
22. John Dewey, *"Character and Events"*, 1920, vol. II, Cf. Ernest Stere, op. cit., p. 174-175.
23. William Frankena, *"Three Questions About Morality"*, Lecture I: *"Must Morality Have an Object?"*, în *"The Monist"*, Ian. 1980, Vol.63, No.1, p.8.
24. Ibidem, p. 9.
25. *"The Monist"*, Jul. 1981, vol. 64, no. 3, General Topic: *"The Philosophy of William Frankena"*, p. 271-417.
26. Bernard Williams, *"Introducere în etică"*, Editura "Alternative", București, 1993, p. 89.
27. Idem.
28. Ibidem, p. 90.
29. Idem.
30. Ibidem, p. 91.
31. Idem.
32. Ibidem, p. 99.
33. Ibidem, p.102.
34. Michael Sandel, *"Dreptatea și subiectul moral"*, în *"Teorii ale dreptății"*, Editor Adrian Miroiu, Editura "Alternative", București, 1996, p. 123.

35. John Rawls, *"Dreptatea ca echitate"*, în *"Teorii ale dreptății"*, Ed. cit., p. 69-84.
36. Cf. Michael Sandel, Op. cit., în lucr. cit., p.125.
37. Ibidem, p. 127.
38. Ibidem, p. 132.
39. John Rawls, Op. cit., în lucr. cit., p. 76.
40. Alsdair Macintyre, op. cit., p.252
41. Ibidem, p. 253
42. Cf. *"Filosofia morală britanică"*, editori Alan Montefiore și Valentin Mureșan, Editura "Alternative", 1998, p. 227-229.
43. Vasile Popescu, *"Deontologia și moralitatea riscului"*, în *"Revista de Filosofie"*, Tomul XLII, nr. 5-6, Septembrie-Decembrie 1995, p. 577-592.
44. Ibidem, p. 578.
45. Idem.
46. Ibidem, p. 579.
47. Mihai Florea, *"Responsabilitatea acțiunii sociale"*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
48. Ibidem, p.109.
49. Ibidem, p. 233-234.
50. *"The Monist"*, July, 1987, vol. 70, no. 3, General topic: *"The Ethics of Nuclear Warfare"*, p. 255-376.
51. Elliot Sober, *"Etica mediului"*, în *"Etica aplicată"*, Editor Adrian Miroiu, Editura „Alternative“, București, 1995, p.195-217.

* DEFINIȚII

- deontos: necesitate; logos: studiu
 1. Doctrină privind normele de conduită și obligațiile etice ale unei profesii (de ex. a celei medicale).
 2. Teorie a datoriei, a obligațiilor morale.

Dicționar Enciclopedic Român, Editura Enciclopedică, 1996
(în text: D.E.R.-1996)

- Disciplină care se ocupă cu datoriile ce trebuie îndeplinite. Totalitatea regulilor și a uzanțelor care reglementează relațiile dintre medici în ceea ce privește clientela lor.

Dicționar explicativ al limbii române, Editura Academiei, 1975

- gr. *deon*, *deontos*: “ceea ce se cade”, “ceea ce este necesar” și *logos*: “știință”

1. Cod al moralei profesionale, al principiilor și normelor specifice pe care le implică exercitarea unei anumite profesii. Acesta poate fi un cod scris sau transmis prin tradiție, pe cale orală și acceptat tacit de către toți practicanții unei profesii. Un astfel de cod este, pentru medici, de ex., cunoscutul “Jurământ hipocratic”.

2. (În doctrina etică a lui J. Bentham, cel care a folosit pentru prima dată noțiunea). Disciplină al cărei scop ar fi evaluarea preliminară a consecințelor unei acțiuni, pentru a putea stabili, în funcție de cantitatea de plăcere sau durere pe care acea acțiune o procură, dacă ea merită sau nu să fie îndeplinită. Aici, noțiunea “d.” capătă o semnificație utilitaristă. Ulterior, “d.” a fost separată de axiologie, prima având în vedere acțiunile ce decurg din datoria morală, iar ultima referindu-se la aspectul valoric al acțiunilor, la calitatea lor de a fi “bune” sau “rele”.

3. (În sens larg) Parte a eticii care se ocupă cu studiul datoriei morale, al originii, naturii și formelor acesteia, în calitate de componentă de bază a conștiinței morale.

Dicționarul de filosofie, Editura Politică, București, 1978
(în text: D.D.F.-1978)

- 1. Parte a eticii care studiază normele și obligațiile specifice unei activități profesionale.

- 2. Teorie despre datorie, despre originea, caracterul și normele obligației morale, în general.

- * Deontologism: (în doctrinele moraliștilor englezi) Principiul acțiunii conform datoriei și nu urmărind utilul sau binele.

Dicționar de neologisme, Editura Academiei,
București, 1978
(în text: D.N.-1978)

- Teorie etică menită a servi drept bază a moralei; concepție conform căreia unele acte sunt moralmente obligatorii, indiferent de consecințele lor. Deși termenul a fost folosit ca titlu al unei lucrări considerate a fi a lui Bentham, etica deontologică poate fi pusă în contrast cu orice fel de utilitarism, care în mod necesar este întotdeauna teleologic.

Antony Flew, *Dicționar de filosofie și logică*, Editura
"Humanitas", 1996
(în text: D.F.L.-1996)

- Ensemble des règles et des devoirs qui regissent une profession, la conduite de ceux qui l'exercent, les rapports entre ceux-ci et leurs clients, ou le public.

Le petit Larousse, Edition Larousse, 1994

- *The study of duty.*
- * „deontic”: *of or relating to duty and obligation as ethical concepts.*

The concise Oxford Dictionary of current English, Clarendon Press, Oxford, 1990

deonto: *bisogni, necessita, doveri; logia*: *studio*

Scienza della morale. Titolo di un trattato di G. Bentham, pubblicato il 1834, utilitarista.

Nicola Zingarelli, *Vocabolario della Lingua Italiana*, Stamparia Editoriale Ambrosiana, Milano, 1934

** În legătură cu dificultățile de traducere din limba engleză a termenului, a se vedea observațiile lui Adrian Miroiu și ale lui Valentin Mureșan în *“Teorii ale dreptății”*, Ed. cit., p. 270-279.

2. Fundamentele deontologiei

În cea de-a doua etapă a construcției noastre teoretice, am investigat obiectul și problematica deontologiei adoptând presupunerea: ea poate fi știința normelor morale care guvernează autoritatea în domenii distincte, specializate ale acțiunii umane.

Una dintre etapele demersului teoretic pentru stabilirea "cărții de identitate" a deontologiei este, potrivit paradigmei propuse în cadrul cercetării, identificarea statutului și a modului de acțiune a normei morale în domeniul de manifestare al autorității.

Căile de parcurs pentru atingerea scopului propus sunt cel puțin următoarele: *prima*, aceea a realizării unei priviri generale asupra principalelor aspecte care prezintă interes pentru deontologie, din studiile științifice cu privire la autoritate; *a doua*, aceea a identificării normei morale ca obiect de cercetare al logicii, în particular al logicii deontice, și a stabilirii, pe această bază, a aspectelor logice care pot produce interes pentru conturarea deontologiei; *a treia*, aceea a reacunoașterii normei morale ca parte componentă a acțiunii umane profesionalizate și, în consecință, a identificării modului de manifestare a acesteia în

segmentul profesional în care se instituie o relație socială de autoritate; a *patra*, aceea a sondării, din perspectivă etică, a particularităților normei morale ca tip determinat de normă, precum și a modului de acțiune a normei morale în cadrul relațiilor sociale bazate pe autoritate.

Ca o sinteză a celor patru drumuri parcurse, dar și ca o deschidere spre asigurarea condițiilor de trecere dinspre "*deontologie*", așa cum o definim aici, spre "*deontologii*", singurele în măsură să producă efectele scontate în comportamentul purtătorilor de autoritate, vom încerca o punere în operă a unui corpus de norme deontologice universale, sub forma unor "*principii ale deontologiei*".

2.1. Autoritate și deontologie

Conceptul de autoritate este tratat, în literatura științifică, într-o mare varietate de scheme explicative. Ele aparțin deopotrivă filosofiei, psihologiei, sociologiei, politologiei sau teoriei managementului, fiecare dintre acestea căutând să surprind esența și mecanismul autorității în raport cu problematica lor specifică.

Lexical, Dicționarul Enciclopedic Român identifică patru sensuri de bază ale termenului: unul *relațional* ("concept, desemnând influența, general acceptată, a unei persoane sau organizații, instituții în diferitele sfere ale vieții sociale"), unul *funcțional* ("putere, drept de a emite dispoziții obligatorii sau de a

impune ascultarea în temeiul unei calități sau împuterniciri”), unul *instituțional* (“organ de stat competent să ia măsuri și să emită dispoziții cu caracter obligatoriu. Persoană care exprimă voința acestui organ”) și unul *moral* (“prestigiu: trecere, vază, considerație. Persoană care se impune prin prestigiu sau cunoștințele sale”) ¹

Termenul și-a păstrat, în limba română, sensurile venite pe filiație franceză (“*autorité*”), ele fiind prezente în dicționarele franceze contemporane. Spre exemplificare, “Le Micro-Robert” pune în evidență *autoritatea* ca “drept de a comanda, putere (recunoscută sau nu) de a impune ascultare”, ca desemnând “organele puterii”, ca “putere de a se face ascultat”, precum și ca “superioritate de merit sau de seducție care impune ascultare fără opoziție, respect, aprobare”. ²

Una dintre cele mai consistente referiri la autoritate se regăsește în literatura politologică. Dicționarele de specialitate identifică aceleași patru sensuri ale termenului, cu utilizări contextuale specifice: acela de “putere, drept de a emite acte juridice, economice, administrative cu caracter obligatoriu pentru comunitate, în temeiul unei calități politice sau împuterniciri speciale”; acela de “instituție sau organism care dispune de putere”; acela de “reprezentant al puterii, funcționar investit cu dreptul de a aplica decizii și acte”; acela de influență exercitată de

o personalitate, determinată de statut, calități personale, prestigiu etc".³

Literatura sociologică definește autoritatea ca o "relație prin care o persoană sau grup acceptă ca legitim faptul ca deciziile și acțiunile sale să fie ghidate de o instanță superioară (persoană, grup, organism)".⁴ Potrivit lui François Chazel, "a se supune autorității se reduce la a recunoaște în voința sau în judecata altei persoane un principiu pertinent de acțiune sau apreciere, fără a fi cântărit, în prealabil, pro și contra."⁵

Talcott Parsons definește autoritatea ca "instituționalizare a drepturilor" conducătorilor politici de a controla acțiunile membrilor societății în tot ceea ce afectează realizarea scopurilor colective,⁶ iar Max Weber consideră "dominația în virtutea autorității" ca fiind "puterea de a comanda împuternicit cu autoritate".⁷

Din perspectivă managerială, autoritatea este definită ca fiind "puterea de a acționa în niște limite adesea bine determinate. În acest caz, puterea este dreptul de a impune decizii personale, drept acordat liderilor de către treptele ierarhic superioare ale organizației."⁸

Analizând definițiile de mai sus, ca și caracterizările făcute autorității în prelungirea acestor definiții, este necesar să punem în evidență câteva elemente esențiale pentru înțelegerea

punctului nostru de vedere și a modului în care atașăm autorității exigențele morale ale deontologiei.

1. Autoritatea este un concept central implicat în relațiile inter-umane, purtând cu sine o problemă axată pe ideea de organizare, conducere, dirijare, coordonare, control și evaluare a proceselor sociale, pe scurt, pe ideea de ierarhie socială. Identificată mai mult sau mai puțin cu conceptul de putere, autoritatea este un principiu ordonator, teleologic și de structurare a practicii, precum și de ierarhizare a indivizilor ca agenți ai practicii. De aici decurg și funcțiile autorității: “a impune interesele sociale în raport cu interesele individuale; a simplifica și a face posibil procesul de decizie; a oferi un cadru unic pentru activitatea organizată a unui grup, colectivități, organizații”.⁹ Potrivit lui H. A. Simon, “autoritatea este un component esențial al proceselor sociale și de decizie. Fiecare persoană într-o organizație primește/acceptă de la nivelele ierarhice superioare cadrul general al deciziilor și activității pe care urmează a le realiza, fapt care îi face posibilă activitatea.”¹⁰

2. Nu considerăm legitimă identificarea “autorității” cu “puterea”, în orice ipostază. Cu excepția situațiilor în care limbajul comun sau specializat “personalizează” sau “instituționalizează” autoritatea, situații în care identificarea poate fi acceptată cu oarecare îngăduință, în ipostaza de “atribut” al

persoanei (grupului, instituției), ipostază luată de noi ca bază de discuție, “autoritatea” și “puterea” se diferențiază.

Autoritatea este produsul a două componente complementare: al unei investiții de atribuții și al unei investiții de încredere, pe când puterea este expresia unilaterală a dreptului de dispoziție. În timp ce autoritatea este, în general, bazată pe recunoașterea dreptului de dispoziție al persoanei (grupului, instituției), puterea nu presupune neapărat această recunoaștere. În timp ce autoritatea este “apanajul meritului” (L. Stranusoli),¹¹ puterea este “șansa cuiva de a impune în cadrul unei relații sociale propria sa voință, chiar împotriva rezistenței altcuiva” (Max Weber).¹²

Există, însă, în aceste delimitări, numeroase nuanțe, dintre care unele sunt de interes pentru conturarea temei deontologice. Pe de o parte, legitimitatea autorității constă în recunoașterea acesteia de către cei asupra cărora se exercită, în timp ce legitimitatea puterii este suficient definită de o investiție structural-funcțională. Pe de altă parte, putem identifica o autoritate ca fals legitimă, deși nu este de dorit, fie prin înșelarea încrederii celor care o recunosc, fie prin recunoașterea ei dezinteresată sau în necunoaștință de cauză, după cum putem și este de dorit să identificăm o putere ca legitimă nu numai ca urmare a investiției, ci și ca rezultat al recunoașterii acesteia, cel puțin de către majoritatea celor care o suportă.

Ceea ce este esențial în această diferențiere este faptul că acceptarea autorității este bazată pe convingere, până la capăt, în timp ce acceptarea puterii are ca rezervă constrângerea.

Max Weber consideră că legitimitatea autorității poate avea trei fundamente : *tradiția, charisma, fundamentul rațional-legal*.¹³ În primul caz, fundamentul autorității este unul preponderent moral, cutumiar. El constă din respectarea obiceiurilor, normelor, valorilor cu care colectivitatea s-a identificat în timp și care sunt impuse prin opinia publică sau prin propria conștiință, formată social. În al doilea caz, acceptarea autorității este determinată de calitățile deosebite ale unor persoane, de capacitatea acestora de a insufla respect și ascultare; uneori această capacitate este plasată de colectivitate în spațiul supranatural (profeți, conducători religioși, ghicitori etc.). Al treilea caz este cel mai bine reprezentat în mediul social și el reprezintă centrul de greutate al fundamentării autorității. Este vorba, în esență, de acceptarea autorității pe temeiul competenței personale, a poziției ierarhice care oferă o viziune mai cuprinzătoare și un plus de informație, precum și un drept de decizie recunoscut social și moral. Cei care recunosc autoritatea au, în acest caz, două motive distincte: primul, acela determinat de presupuziția că societatea trebuie condusă, iar conducătorii trebuie ascultați; al doilea, acela determinat de presupuziția că aceia care au fost desemnați să conducă au și capacitatea de a o

face. Aceste motive au, în conștiința colectivă, o puternică justificare morală.

Dacă extindem conceptul autorității dincolo de simpla relație conducători - conduși, vom înțelege că și în domeniul autorității mentalitatea socială este astfel perpetuată încât se aplică de cele mai multe ori cutuma: fiecare categorie ocupațională a societății trebuie lăsată să-și împlinească menirea (asemănător "oikeioprachiei" platoniciene). Și această cutumă izvorăște din componenta morală a spiritualității colective.

3. În exercitarea efectivă a autorității, dincolo de recunoașterea acesteia de către cei asupra cărora se aplică, intervin factori de natură cognitivă, volițională și afectivă. Autoritatea conducătorilor politici este dată de presupuziția că știu, pot și doresc să conducă; autoritatea militarilor decurge din presupuziția că știu, pot și doresc să apere cetatea; autoritatea profesorilor presupune presupuziția că știu, pot și doresc să învețe pe alții; autoritatea artiștilor decurge din presupuziția că se pricep la artă, pot și doresc să o practice etc.

A ști, a putea, a dori, iată expresiile care dau substanța autorității; ele sunt în aceeași măsură condiții necesare ale legitimității acesteia. Condiții necesare, dar nu și suficiente. "A ști" și "a dori" sunt dependente unilateral de subiectivitatea purtătorului autorității. "A putea", însă, are o condiționare bilaterală: de contextul biopsihic al purtătorului și de subiectivi-

tatea celor care suportă autoritatea. "A putea" înseamnă și "a fi acceptat", "a fi lăsat", "a fi dorit", "a fi ascultat", "a fi sprijinit", "a fi urmat", cu corelatele lor negative: "a nu fi refuzat", "a nu fi ignorat", "a nu fi împiedicat" etc. Întâlnirea celor două modele condiționale pentru realizarea efectivă a autorității legitime, autentice se produce pe tărâmul moralității și depinde de numeroși factori socio-culturali, structurați în mod specific, în diferite domenii în care se instituie o relație socială de autoritate.

4. Generic, orice autoritate legitimă se bazează pe o investiție de încredere făcută în contul persoanei (grupului, instituției) purtătoare a autorității. O asemenea investiție se realizează, însă, așa cum am observat deja, la capătul unei serii de presupoziii și mai puțin la capătul unor certitudini. Instituindu-se în vederea desfășurării unor acțiuni viitoare, autoritatea este prin excelență supusă unor raționamente de legitimare anticipative, în construcția cărora premisele sunt fie serii statistice de fapte anterioare, fie judecăți de valoare, ele însele derivate din promisiuni, acorduri, convenții, fie evaluări subiective, stereotipe, contextuale, parțiale ori de nivelul obișnuinței sau al simțului comun. În aceste condiții, comportamentul purtătorului de autoritate este unul probabil, acordul dintre așteptare și ofertă, dintre presupoziii și fapt fiind întotdeauna variabil. Fie că oferta excede așteptările, și atunci autoritatea se consolidează, fie că ea este sub așteptări, și atunci apare criza de autoritate.

O criză cu două consecințe posibile.

Prima consecință constă în aceea că pe măsura accentuării comportamentului purtătorului de autoritate în virtutea investiției cu atribuții și a diminuării preocupării pentru investitura de încredere, autoritatea înclină spre "autoritarism", ea se restrânge în sfera puterii efective, alunecând spre tiranie (individuală), oligarhie (de grup) sau dictatură (personală sau de grup). În fapt, autoritatea își pierde componenta morală. Conceptele enunțate mai sus au fost analizate cu multă rigoare, mai ales din perspectivă politologică, dar ele au deplină acoperire în toate domeniile în care este prezentă autoritatea. În mediul social putem ușor identifica profesori tirani, manageri tirani, ofițeri tirani sau oligarhii economice, culturale, informaționale etc. Fenomenul este posibil atunci când autoritatea în vederea unui scop determinat social se deturmează imoral spre o autoritate în vederea unui interes determinat individual, diferit sau în opoziție cu scopul social.

A doua consecință posibilă se datorează incapacității de a satisface investitura de atribuții și, prin consecință, pe cea de încredere. Pierderea autorității este, în acest caz, consecința incompetenței purtătorului de autoritate, stare în care acesta ajunge fie prin uzura treptată a capacităților fizice, intelectuale și manageriale, fie prin uzura morală a performanțelor acestuia în raport cu cerințele progresului. Declinarea competenței este, în

acest caz, un act moral. Refuzul de a recunoaște eșecul și menținerea poziției ierarhice cu orice preț sunt nu numai imorale, dar și antisociale.

5. O problemă de mare importanță pentru înțelegerea funda-mentelor deontologiei din punctul nostru de vedere este aceea a stabilirii rolului moralității în funcționarea autorității.

Însăși diferențierea autoritate-putere propusă mai sus sugerează apropierea de înțelegerea acestui rol. Investitura de încredere de care depinde legitimarea autorității este, prin excelență, de natură morală. În măsura în care purtătorului autorității i se acordă un credit în baza unor presupoziii, acesta preia pentru sine sarcina transformării presupozitiilor în certitudini, cei supuși autorității neavând alt mijloc de persuasiune decât forța opiniei publice.

Puterea poate fi imorală, autoritatea nu poate fi decât morală. Autoritatea este o “sugestie spirituală ce strecoară în sufletul celui supus ideea justiției unui act, determinându-l să execute tot ceea ce i se cere prin acesta” (A. G. Caroffa).¹⁴ Puterea poate fi morală, dacă cel care o deține este “împuternicit cu autoritate” (Max Weber).¹⁵

În studiile de specialitate se fac distincții de tipul: autoritate politică, economică, juridică, profesională, *morală* etc. Asemenea distincții nu exclud, însă, aserțiunile de mai sus. Orice tip de autoritate este legitimă în măsura moralității ei. *Autoritatea*

morală, ca tip distinct de autoritate, se instituie în baza comportamentului moral exemplar și activ al oricărei persoane, indiferent de statutul său social. Locul autorității morale alături de cea specifică unei profesii este unul privilegiat. Ea îl reprezintă pe purtătorul autorității profesionale în calitatea sa de om, anterioară oricărei investiții și este premisa fundamentală a investiției de încredere. Ea aduce în planul autorității profesionale un principiu moral major: acela potrivit căruia promisiunile trebuie onorate. Cel care este investit cu încredere și acceptă această încredere face o promisiune. Neonorarea încrederii, ca și abuzul de încredere sunt repudiate moral. Deontologia se naște în acest câmp de propoziții morale și pune în evidență dubla aderență a moralității la autoritate: prin necesara moralitate a autorității, în sine, și prin nevoia de autoritate morală ca premisă a oricărui alt tip de autoritate.

2.2. Deontologia, din punctul de vedere al logicii deontice

Ca știință a normelor morale, deontologia trebuie să se sprijine, în demersurile sale teoretice, pe arhitectura teoretico-metodologică a logicii deontice.

Norma morală este analizată, din acest punct de vedere, atât în contextul general al raportării la exigențele formale ale normativității, cât și în cel mai restrâns, al delimitării specificului,

modalităților de acțiune și determinărilor contextual-teoretice ale normativității morale.

O privire aprofundată asupra originilor unei logici a normelor ne pune în fața unei prime sistematizări raționale, materializate în opera lui Aristotel, cel care a pus bazele logicii modale, în interiorul căreia se identifică primele elemente de analiză a comportamentului normelor ca funcțori determinanți ai modalităților.¹⁶

Datorăm însă, îndeosebi lui G. H. von Wright, o analiză de mare profunzime a normelor din perspectivă logică, precum și încercări fructuoase de a “prinde” natura și modul de manifestare a normelor morale. Meritul lui von Wright este acela de a fi sesizat varietatea modalităților, tabloul acestora identificând, alături de cele “aletice”, “existențiale”, “epistemice”, modalitățile “deontice” (obligatoriu, permis, indiferent, interzis) care stau la baza dezvoltării unei logici a normelor.

G. H. von Wright reușește să stabilească o deplină analogie între comportamentul logic al modalităților deontice și cel al modalităților aletice, dezvoltând o discuție completă asupra relațiilor de echivalență între acestea, precum și asupra interdefinibilității lor. Practic, potrivit lui von Wright, în sfera logicii normelor se poate opera cu trei categorii de norme: obligații, interdicții și permisiuni.¹⁷

Un tablou al modalităților realizează și A. A. Irwin, acesta identificând modalitățile “deontice” alături de cele “logice”, “factice”, “epistemice”, “axiologice”, “temporale”.¹⁸

Concluzionând, pe baza lecturii autorilor citați, asupra specificului logicii deontice, G. Enescu consideră că “propozițiile cu care operează logica deontică nu sunt nici adevărate, nici false, ci sunt simple norme care dirijează comportamentul uman”¹⁹

Înțelese ca indicații sau formule prescriptive cu privire la acțiuni, comportamente, însușiri, normele reprezintă factori regulatori ai vieții sociale, modalități de identificare a agenților individuali sau colectivi cu scopurile și mijloacele acțiunii.

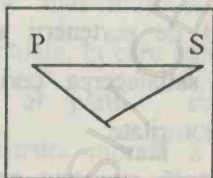
Normele au rolul de a prescrie parametri specifici de atins în diferite domenii ale existenței și acțiunii umane. Normele logice stabilesc parametrii logici ai funcționării structurilor gândirii, cele tehnice stabilesc parametrii de atins în raport cu natura activităților, iar normele sociale stabilesc parametri ai conduitei, ai raportării oamenilor la semenii lor sau la grupul din care fac parte.

Normele morale fac parte din categoria normelor sociale, alături de cele politice, juridice, administrative etc. Specificul lor este acela că ele prescriu modul dezirabil de conduită al oamenilor în raport cu semenii lor, ca oameni, și se impun prin forța opiniei publice și a propriei conștiințe.

Potrivit lui von Wright, oricare normă are o structură logică standard, în care identificăm: autoritatea, subiectul, caracterul normei, conținutul, condiția de aplicare, ocazia de aplicare, sancțiunea.

În legătură cu *autoritatea*, o contribuție importantă în analiza logică a normelor o are G. M. Bochenski, cel care consacră acesteia un studiu de mare profunzime. În lucrarea sa "*Ce este autoritatea?*", cu subtitlul "*Introducere în logica autorității*", Bochenski face o analiză logică a conceptului din perspectiva filosofiei analitice, înțeasă de autor ca "logică aplicată", dezvăluind, printre altele, structura logică a autorității, tipologia, relațiile între termeni, precum și între tipurile de autoritate, oferind, astfel, un tablou deosebit de sugestiv asupra modului în care autoritatea influențează acțiunea normei în comportamentul uman și social.²⁰

Esența punctului de vedere al lui Bochenski este exprimată în câteva propoziții de bază, care pot fi sintetizate după cum urmează:

1. Autoritatea este o relație triadică între purtătorul (P), subiectul (S) și domeniul (D) al autorității.

2. Autoritatea este condiționată de recunoașterea de către subiect ca adevărate a propozițiilor comunicate de către purtătorul autorității.

3. Autoritatea se exercită numai pe domeniul și asupra subiectului definit; depășirea domeniului sau extinderea subiectului sunt repudiate și sancționate moral.

4. Autoritatea poate fi deontică (a celui investit) sau epistemică (a celui care știe mai mult). Între cele două tipuri de autoritate există corelații necesare; în principiu atât autoritatea deontică, cât și cea epistemică neîntemeiate sunt repudiate moral; este repudiată moral și exercitarea autorității deontice într-un domeniu când nu este însoțită de autoritatea epistemică în domeniul corespunzător.

Norma morală acționează, în cadrul deontologiei, într-un mod aparte, rezultat din particularitățile constituirii și funcționării relației triadice purtător-domeniu-subiect.

O primă particularitate este legată de modul în care autoritatea este influențată de domeniul acesteia. De măsura în care domeniul este definit și cunoscut de partenerii sociali depinde natura angajării acestora în satisfacerea cerințelor sistemului în care funcționează relația de autoritate.

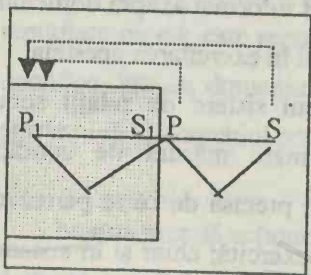
Domeniul autorității este, de regulă, cunoscut cel mai bine de purtătorul acesteia, și numai în măsura comunicării lui

către subiect devine spațiu de intersubiectivitate. Adesea, fie cu intenție, fie din cauza dezinteresului partenerilor pentru o bună definire a domeniului, autoritatea se exercită pe un domeniu difuz, incert, conjunctural, la discreția purtătorului. În aceste condiții, norma morală asimilată câmpului deontologic se impune purtătorului autorității în triplă ipostază: ca posibil autor de "delict moral", în calitate de cunoscător al actului ilicit moral; ca posibil cunoscător al influenței actului ilicit moral asupra subiectului autorității; ca posibil obiect al blamului moral al subiectului, atunci când acesta, corect informat asupra domeniului autorității, descoperă actul ilicit moral în exercitarea acesteia.

Gradul de moralitate al unui sistem de relații sociale bazate pe autoritate depinde în mare măsură de condițiile asigurate pentru cunoașterea cât mai precisă de către parteneri a limitelor reale în care autoritatea se exercită; chiar și în sistemele cu un înalt grad de reglementare, numite și sisteme autoritariste, cunoașterea precisă de către parteneri a domeniului autorității reprezintă premisa obligatorie a oricărei pretenții de moralitate. Cu atât mai mult se impun aceste exigențe în sistemele contractuale, în care autoritatea se exercită pe baza acordului de voință al părților, explicit formulat și strict determinat. Autocenzura morală a purtătorului autorității, deopotrivă cu cenzura morală a subiectului asupra purtătorului, se realizează pe

deplin atunci când domeniul autorității este reciproc conștientizat și acceptat; în afara acestei premise, orice act imoral este posibil.

O altă particularitate a normei morale specifice deontologiei constă în faptul că ea generează suprapunerea, peste relația triadică purtător-domeniu-subiect, a unei triade secunde, în care purtătorul (P_1) este **Legea morală***, subiectul (S_1) este **purtătorul autorității**, iar domeniul (D_1) este un **domeniu complementar** primului, din sfera moralei. Această nouă relație triadică induce în universul autorității noi propoziții de definire:

1. Orice purtător de autoritate într-un domeniu este în același timp subiect de autoritate morală într-un domeniu complementar.
2. Domeniul autorității morale se definește ca fiind codomeniul unei funcții cu aplicație pe domeniul autorității de bază.
3. P_1 (Legea morală) este autoritate pentru $S_1(P)$ atunci când $S_1(P)$ recunoaște ca adevărate propozițiile prescriptive emise de P_1 în domeniul D_1 .

Cea de-a treia propoziție este echivalentă cu cea formulată de Bochenski, din ea rezultând o concluzie de mare valoare pentru domeniul deontologiei: deontologia este operațională într-o relație de autoritate numai în măsura în care purtătorul autorității este dispus să ia în considerare prescripțiile Legii morale. Nu este obligatoriu ca purtătorul autorității să-și declare public această disponibilitate. Dacă o face, atunci el se angajează în fața societății; dacă nu, atunci el se angajează în fața propriei conștiințe. Adesea spiritele de înaltă moralitate preferă cea de-a doua variantă, lăsând opiniei publice dreptul de a judeca faptele lor, în afara oricăror angajamente anticipatoare. Se dovedește, de altfel, că de multe ori angajamentele și promisiunile prea insistent proclamate ascund o slabă dispoziție de a fi îndeplinite.

Asupra distincției autoritate deontică - autoritate epistemică în această nouă relație triadică, sunt de făcut câteva precizări importante:

1. Autoritatea deontică a Legii morale este dependentă de măsura constituirii și asumării, în domeniile pertinente, a unei deontologii. Existența, ca atare, și maturizarea în practică a codului deontologic al unei profesii naște latura deontică a autorității Legii morale; nivelul și complexitatea reglementărilor din interiorul codului deontologic, măsura adecvării lui la specificul profesiei determină latura epistemică a acestei autorități.

2. Problema centrală de care depinde corecta identificare a specificului deontologiei este aceea a stabilirii domeniului (D_1) atașat schemei logice propuse de J. M. Bochenski. Fiind un domeniu legat nemijlocit de relațiile inter-umane, acesta se prezintă, indiscutabil, ca un univers al valorilor.

J.M. Bochenski precizează faptul că “este de dorit ca autoritatea deontică într-un domeniu să fie însoțită de autoritatea epistemică în domeniul corespunzător”.²¹ Tradusă în semnificațiile noului context, această propoziție ne spune că este de dorit ca un cod deontologic să cuprindă norme morale adecvate domeniului reglementat. Ele trebuie să fie “întemeiate logic, în raport cu propozițiile adevărate sau false”²², cu alte cuvinte ele trebuie să se sprijine pe descrierea unor stări de fapte reale din lumea valorilor morale specifice sistemului pentru care se elaborează. Aceasta, deoarece așa cum subliniază von Wright, “valorile sunt fundamentale și primare, normele derivate și secundare”, ... “servind la realizarea unor valori”²³. Fapt remarcant și de von Kutschera, care precizează că sistemul de norme morale se fundamentează și caracterizează prin sistemele de valori.²⁴ Rezervăm modului de constituire a domeniului autorității Legii morale un spațiu distinct, în cadrul acestui capitol (2.4.1).

3. Statutul purtătorului autorității, acela de purtător de autoritate profesională și în același timp de subiect al autorității morale se materializează, în ultimă instanță, nu ca o simplă

raportare la principiul moral. În practica nemijlocită principiul este inoperant, dacă el nu se subiectivizează. Așa cum subliniază J. M. Bochenski, “în ultimă analiză orice purtător al autorității este întotdeauna un individ”.²⁵ Cum se face trecerea de la Legea morală la individ? Intervine aici o dedublare a eului: “*cel care poruncește*”, în baza domeniului autorității și “*cel care poruncește celui care poruncește*”, în baza unui ideal de personalitate morală asumat.

Normele deontologiei sunt rezultatul întoarcerii spre sine a purtătorului autorității. Acesta se autodefinește ca autoritate în două ipostaze: în raport cu subiectul autorității, prin domeniu; în raport cu idealul său profesional, acțional, de personalitate și aici domeniul inițial se estompează, revenind în prim-plan imaginea-simbol a modelului spre care tinde, prin luarea în stăpânire a valorilor morale ca *valori-pentru-sine* (N. Hartman).

Totodată, o relație de autoritate este în același timp o relație de comunicare pe toate laturile triadei. Subiectul autorității ia act nu numai de prescripțiile purtătorului ci și, într-un context educațional dat, de domeniul în care se exercită relația de autoritate, domeniu care, în mod normal, cuprinde și o deontologie. Subiectul se găsește permanent într-un orizont de așteptare în raport cu natura, conținutul și modul de transmitere a prescripțiilor de către purtătorul autorității. El va reacționa fie în mod direct, fie indirect față de încălcarea orizontului său de

așteptare. În acest caz, subiectul autorității devine purtător latent de autoritate în domeniul normei morale, în sensul că el pretinde (se așteaptă, speră, crede) că purtătorul autorității va respecta această normă în exercitarea puterii cu care a fost investit.

Aceasta este o altă latură a subiectivizării Legii morale. Știind că norma morală ce i se impune este comunicată subiectului, purtătorul autorității va suporta controlul permanent al acestuia, fapt pentru care va fi preocupat de aplicarea respectivei norme. Se naște, astfel, o obiectivă solidaritate între subiectul și purtătorul autorității, în raport cu domeniul autorității Legii morale.

Funcționarea normală a unui asemenea tip de solidaritate, prin trecerea acesteia din planul obiectiv în cel al conștiinței partenerilor și crearea unui univers moral intersubiectiv, este posibilă numai atunci când sunt îndeplinite următoarele cerințe: purtătorul autorității stabilește un canal de comunicare real, total și permanent deschis în raport cu subiectul, în legătură cu domeniul autorității; între purtător și subiect există un acord deplin asupra domeniului autorității, astfel încât autoritatea să fie una “de solidaritate” și nu una “de sancționare”, în sensul dat acestor termeni de J. M. Bochenski.²⁶

Îndeplinirea cumulativă a celor două condiții determină cristalizarea domeniului autorității morale prin acceptarea, de

către ambii parteneri ai relației de autoritate, a acelorași valori morale specifice.

2.3. Resursele praxiologice ale deontologiei

Deosebit de interesant pentru conturarea locului și rolului normelor morale în deontologie este analizarea acestora din perspectiva teoriei acțiunii eficiente.

Am observat faptul că, potrivit autorilor citați în prezentul studiu, punctul de vedere teleologic asupra comportamentului uman este larg împărtășit, astfel încât o teorie a acțiunii umane, fără o necesară investigare a scopurilor ei, este de neconceput.

“A face ceva pur și simplu, fără un mecanism teleologic precis - arată von Wright - determină un comportament irațional”, drept pentru care norma este chemată să instituie un feed-back negativ în comportamentul uman: în loc de “cum este posibil”, “de ce este necesar”. Norma este înțeleasă, în acest context, ca “necesitate motivațională prin inferențe practice”, ca “specie a determinismului teleologic, raționalist”,²⁷ opus celui cauzal, istorist.

Pentru deontologie, perspectiva teleologică este fundamentală. Deontologia operează, așa cum deja am precizat, într-o sferă ocupațională distinctă și într-un sistem de relații inter-umane bazate pe autoritate. Nu există autoritate, pur și simplu. Orice autoritate are un scop, se instituie, deci, teleologic. Prin urmare,

normele morale ale deontologiei sunt legate nemijlocit de îndeplinirea scopului pentru care s-a constituit respectiva relație de autoritate.

Dacă "praxeologia", așa cum este definită de Tadeusz Kotarbinski, "are drept scop să fundamenteze indicații referitoare la ceea ce trebuie făcut, ce este bine să se facă și ce este suficient să se facă în anumite împrejurări pentru a dobândi în mod cât mai eficient efectele intenționate",²⁸ atunci vom descoperi că în cadrul scopurilor astfel definite se va regăsi și "ceea ce este bine să se facă" din perspectivă morală.

"Propozițiile praxeologice" de natură morală fac parte din "condițiile necesare și suficiente" ale succesului acțiunilor, ele fiind rezultatul a ceea ce Kotarbinski denumesc "experiență practică", adică rezultatul faptului că în practica umană s-a demonstrat că anumite acțiuni au eficiență numai dacă se respectă anumite prescripții.

Analizând modul în care are loc inserția propozițiilor praxiologice de natură morală în ansamblul condițiilor necesare și suficiente ale eficienței acțiunii, vom constata cel puțin câteva aspecte definitorii.

În primul rând, ele rezultă din raportarea purtătorului autorității la *rezultatul* acțiunii; este vorba de faptul că în măsura în care respectarea unor norme de comportament moral influențează acest rezultat, ele vor fi incluse în comportamentul

general al purtătorului autorității. Este de remarcă faptul că în cadrul unei practici acțiunea avută în vedere de deontologie nu instituie o relație de tip om-natură neumană, ci în exclusivitate o relație dintre oameni. Prin urmare, eficiența acțiunii se măsoară întotdeauna în spațiul comportamentului individual și/sau colectiv al subiectului unei autorități, drept pentru care rezultatul are întotdeauna importante conotații morale.

În al doilea rând, ele rezultă din raportarea purtătorului autorității la *agenții* executori ai acțiunii. În măsura în care normele morale impuse purtătorului autorității vor asigura o mai bună cale de comunicare cu aceștia și vor permite o mai mare receptivitate a lor la prescripțiile date în sistemul acțional respectiv, aceste norme vor fi acceptate ca necesare.

În al treilea rând, ele rezultă din raportarea purtătorului autorității la *mijloacele* acțiunii. În conceperea strategiei oricărei acțiuni, un moment decisiv este acela al alegerii acesteia din mai multe variante posibile. Unele dintre aceste variante pot fi repudiate moral, datorită influenței lor nedorite asupra diferitelor componente ale acțiunii (executanți, condiții interne sau externe, rezultat etc.) sau pur și simplu asupra moralității, ca atare. Sunt de notorietate interdicțiile de inspirație morală impuse unor acțiuni din domeniul reclamei, din domeniul războiului, din domeniul cercetării științifice sau din cel al comportamentului public.

În al patrulea rând, ele rezultă, așa cum am menționat în capitolul precedent, dar util de reamintit în acest context, din raportarea purtătorului autorității la *propriul său ideal de personalitate*. În măsura în care normele morale îi vor asigura un statut social privilegiat și îi vor produce satisfacții în perspectiva împlinirii sale ca personalitate, pe traseul idealului său moral și profesional, aceste norme vor deveni cerințe constitutive ale condițiilor necesare și suficiente ale acțiunii.

Un loc important în identificarea statutului deontologiei din perspectivă praxiologică îl are punerea în evidență a modului în care normele sale morale se raportează la conceptul de *profesiune*. Identificată, după părerea noastră nejustificat, cu ideea de sferă ocupațională, în general, ("tip de activitate socială ce se exercită pe baza unei pregătiri profesionale, a unei calificări"²⁹), "profesiunea", așa cum credem că ar trebui privită în contextul social contemporan, este o categorie praxiologică cu conotații mai aparte, diferită de aceea de "meserie".

Pentru înțelegerea acestor particularități, vom apela la punctul de vedere al lui François Gresle care, analizând definițiile profesiei, constată că acestea pun în evidență trei criterii : "*specializarea cunoașterii*, care provoacă o determinare precisă și autonomă a regulilor de activitate; *o pregătire intelectuală de nivel superior*, care presupune existența școlilor de pregătire cu forme recunoscute; *un ideal profesional*, care necesită stabilirea

unui **cod de deontologie** și controlul de către cei cu aceeași funcție”³⁰ (subl. ns.). Autorul combate ideea extinderii termenului la nivelul oricărei ocupații pentru care se încasează un salariu, observând că în acest caz constituirea unui ideal profesional ca și autonomia specifică sunt problematice.

Punctul nostru de vedere este acela că diferențierea dintre “profesiune” și “meserie” trebuie să opereze într-un registru și mai nuanțat, ca diferență între o ocupație preponderent intelectuală, vocațională, cu caracter creator și una preponderent fizică, cu caracter repetitiv. Ceea ce ne interesează în mod deosebit în această diferențiere este natura, modul de constituire și influența idealului profesional asupra personalității omului, precum și asupra comportamentului său social.

Idealul profesional poate fi înțeles ca o proiectare mentală anticipată a individului asupra perspectivelor devenirii sale profesionale pe o durată semnificativă de timp, de regulă pe durata întregii sale vieți active. El se codifică îndeosebi prin standarde de performanță profesională, de poziție în ierarhia socială și de prețuire publică. Totodată el presupune o puternică aderență afectivă la specificul profesiunii, precum și posibilitatea angajării creatoare a tuturor potențelor fizice și intelectuale ale individului până la nivelele superioare ale ierarhiei sociale. Din această perspectivă, este într-adevăr problematică apariția unor idealuri profesionale înalte în ocupații ocazionale sau repetitive,

pentru care se solicită un nivel de instruire minimal și o participare afectivă la produsul muncii fără importanță. Studiile sociologice și de psihologie a muncii au pus în evidență că munca repetitivă duce la aplatizarea aspirațiilor, la orientarea lucrătorului preponderent spre recompensa materială a muncii, spre nevoia de a se odihni, de a se destinde, de a uita, ceea ce semnifică înstrăinarea lucrătorului de produsul muncii lui și, ca urmare, îndepărtarea de condițiile constituirii unui ideal profesional. Considerăm, prin urmare, că ideea de profesiune trebuie legată de un anumit nivel de instruire, precum și de posibilitatea acesteia de a permite profesionistului accesul spre vârfurile ierarhiei sociale. Dar simpla prezență a unui nivel de instruire acceptabil nu este suficientă. Aspirația înaltă, creativitatea, dorința și efortul de realizare profesională pleneră sunt calități fără de care profesionismul rămâne la nivelul de proclamație. Este ceea ce Traian Gâmbu numește diferența între "ființarea omenească, pur și simplu" și "valoarea și idealitatea omenească", diferență în baza căreia putem evalua gradul de implicare a profesiunii în realizarea idealului de viață al profesionistului după cel puțin trei modele distincte:

Modelul profesionistului de circumstanță poate fi caracterizat ca aparținând profesionistului care, descoperind într-un anumit domeniu condiții optime de realizare a unor interese de ordin material, de prestigiu sau rang social, abordează auto-

realizarea profesională, inclusiv pe componenta morală a acesteia, ca mijloc și nu ca scop. Datoria profesională și morală va fi pentru profesionistul de circumstanță mijlocul de realizare a unor scopuri străine sistemului în care acționează, ea anulându-se, în fapt, ca datorie. El va respecta regulile de conduită în profesie numai din grija pentru conservarea și dezvoltarea foloaselor sale, din frica pentru posibilitatea pierderii acestora. Orice ocazie care i-ar oferi avantaje superioare îl va determina să renunțe la profesie, fără nici un regret.

Modelul profesionistului de meserie se caracterizează prin faptul că transformă profesiunea în obișnuință, împinsă până la automatism. Reprezentantul acestui model respectă normele profesionale și morale în mod reflex, ca rezultat al unui model profesional asimilat o dată pentru totdeauna. Proiecția îndatoririlor sale este îndreptată întotdeauna spre trecut, niciodată spre viitor. Pentru el orice sistem de norme care i se impune este bun, pentru că "așa s-a stabilit". Se mulțumește întotdeauna cu ceea ce i se oferă și oferă întotdeauna doar ceea ce a învățat la nivelul instruirii inițiale. Ușor manipulabil, este un foarte bun executant, fără a-și asuma inițiative. Nu "deranjează" pe nimeni și nu este afectat în mod deosebit de nedreptate.

Modelul profesionistului de vocație este simbolul autorealizării depline în plan moral și profesional. Cel care se conduce după acest model situează sentimentul datoriei la nivelul

“metasubiectiv”. Acționează din sentimentul datoriei și este conștient de acest fapt. Are semnificația datoriei față de sine și față de ceilalți, își proiectează acțiunile sub imperiul ei și o pune mai presus de orice. Nu suportă nedreptatea și luptă pentru a se feri pe sine și pe ceilalți din calea ei. În îndeplinirea îndatoririlor sale dovedește angajare deplină, creatoare. Își asumă riscuri și are sentimentul sacrificiului de sine. Se autoevaluează și luptă permanent pentru autoperfecționare morală și profesională. Introduce în mediul în care acționează o atmosferă de responsabilitate și moralitate, oferind cu generozitate modelul său.

Din rândul acestei categorii profesionale se aleg, de regulă, managerii, liderii organizațiilor sociale de toate tipurile. Ei sunt aceia pentru care treptele ierarhiei sociale sunt etape firești ale împlinirii idealului profesional autentic.

Gândită ca o componentă a idealului profesional, deontologia proiectează condițiile morale ale profesiunii, prin faptul că prescrie modul dezirabil de comportament al personalității profesionale în raport cu semenii săi, pe două coordonate fundamentale: prin raportare la imaginea de sine proiectată și prin raportare la efectele imaginii sale asupra celorlalți. Și într-un caz și în celălalt se pun în joc libertatea profesională dobândită și necesitatea morală asumată.

2.4. Deontologie și etică

Orice demers teoretic în sfera moralității are consistență în măsura în care parcurge traseul *realitate-valoare-normă-comportament moral*. În ceea ce privește realitatea căreia i se atașează valorile morale specifice deontologiei, aceasta a fost, credem noi, bine definită până în prezent; sintetizăm, doar, pentru a pune bazele înțelegerii celorlalte componente ale traseului, principalele sale caracteristici: este o realitate a practicii sociale; privește în exclusivitate relațiile dintre oameni; se identifică prin punerea în evidență a unei sfere ocupaționale distincte, la care se atașează, prin consecință, o anumită profesiune; se referă la un tip distinct al relațiilor inter-umane, acela al relațiilor de autoritate; privește domeniul autorității Legii morale, ca univers al valorilor morale specifice, în raport cu purtătorul autorității profesionale.

2.4.1. Natura valorilor deontologice

Potrivit lui Petre Andrei, “valorile etice sunt valori sociale care se nasc din contactul indivizilor între ei și care își găsesc rădăcinile în natura socială a omului”.³¹ În calitate de valori etice, valorile deontologice le particularizează pe acestea, pornind de la natura specifică a “contactului indivizilor între ei”, un contact bazat pe relația de autoritate. În consecință, cristalizarea valorilor deontologice este rezultatul “complicatului

joc al adaptării și readaptării intereselor umane”³² la sensul istoriei, un sens marcat, cel puțin în concepțiile optimiste, de progres.

Natura progresului istoric, din perspectivă deontologică, se evidențiază cel puțin pe două coordonate majore.

În primul rând, progresul istoric s-a materializat prin “umanizarea” continuă a autorității, prin eliminarea treptată a mijloacelor biologice de persuasiune, în favoarea celor raționale; înlocuirea, în proporție tot mai însemnată a biciului cu cuvântul, a autorității mușchilor cu autoritatea intelectului reprezintă una dintre liniile progresului, deosebit de evidente, în sfera relațiilor de autoritate.

În al doilea rând, progresul istoric în domeniul autorității se materializează în limitarea continuă a disproporției dintre purtător și subiect, drepturile primului fiind tot mai mult înlocuite de drepturile celui de-al doilea. Este rezultatul diseminării cu tot mai mare forță a valorii morale fundamentale: *umanitatea din om*, identificat ca “*personalitate creatoare de cultură*”(Petre Andrei). Pe baza acesteia și în consens cu achizițiile culturii spirituale, în genere, omul a devenit tot mai plin de omenesc și a descoperit cu tot mai mare luciditate omenescul din “celălalt”. *Umanismul și altruismul*, recunoscute ca atare de tot mai mulți purtători de autoritate, constituie, în relațiile inter-umane, valori fără de care autoritatea ar fi rămas în cadrele ei naturale, un produs al forței

brute. De la dreptul de a dispune de viața altora la dreptul acestora la viață, de la tiranie la democrație, drumurile parcurse de civilizația umană sunt presărate cu nenumărate momente ale descoperirii și validării unor valori morale autentice, specifice relațiilor de autoritate. Însăși constituirea deontologiei ca știință etică modernă ar fi imposibilă fără așezarea la temelia acesteia a universului valoric moral constituit pe calea emancipării ființei umane de tiranie.

Vom identifica, deci, ca valori deontologice, acele valori morale care se nasc din convenția purtător-subiect asupra a ceea ce este moral și imoral în relațiile dintre ei; o convenție care nu este rodul unor "tratative" de ocazie, ci produsul devenirii istorice a comunității umane, inclusiv pe componenta autorității.

Un asemenea mod de identificare a valorilor deontologiei nu duce neapărat la uniformitate structurală sau calitativă, diferențierile fiind evidente, în funcție de numeroși factori socio-culturali. Dintre aceștia remarcăm, cu caracter de generalitate, cultura specifică a comunităților sociale în care se instituie relațiile de autoritate. Ea este diferită de la o generație la alta, de la un popor la altul, de la o subdiviziune socială la alta, de la o profesie la alta etc.

Valorile promovate în raporturile de autoritate la unele popoare asiatice - de exemplu - sunt mult diferite de cele vest-europene, după cum, la scară mai redusă, valorile specifice

relațiilor de familie diferă de la o familie la alta: în unele familii autoritatea absolută a bărbatului în raport cu femeia sau cu copiii sunt considerate pe deplin morale, în timp ce în altele domină femeia asupra bărbatului, sau relația părinți-copii este pusă pe baze mult mai liberale.

Asupra valorilor morale în raporturile de autoritate influențează, în mare măsură, și factori extramorali, cum sunt cei de natură religioasă, politică, economică, ecologică, adesea difuzia valorilor între aceste domenii urmând un traseu complicat și contradictoriu.

O influență deosebită asupra cristalizării valorilor deontologice o are cultura religioasă, apreciată de unele curente etice ca fiind de natură eminent morală. Chiar dacă, în fapt, elementele culturii religioase nu sunt nemijlocit prezente în raporturile de autoritate (excepție făcând autoritatea ecleziastică), forța de contaminare a acesteia asupra domeniilor extrareligioase determină constituirea unor adevărate modele ale purtătorului de autoritate. Sunt recunoscute și astăzi modelele devenite tradiționale ale autorității de tip budist, confucianist, iudaic, musulman, creștin, protestant etc., rod al "contaminării" produse de comportamentul guru-ului, al maestrului, al rabinului, al muftiului, al preotului, al pastorului etc. Statuate prin doctrine religioase, unele valori ale acestora devin adevărate bariere în calea progresului, însăși conotația unor asemenea valori fiind

diferită de cea acceptată în culturile moderne, laice. “Dreptatea”, “egalitatea” sau “fericirea” au cu totul altă conotație în mediul islamic, de exemplu, față de cel laic.

O problemă semnificativă în înțelegerea modului de constituire a universului valorilor deontologice este aceea a transferului valoric ca act de difuzie a culturilor. Literatura axiologică contemporană pune în evidență o poziție contradictorie asupra acestui fapt: pe de o parte, se apreciază, așa cum observă T. Cățineanu, că atributul valoric este o *cunoaștere* și o *recunoaștere* a valorii ca valoare³³, iar pe de altă parte, că “valoarea nu se poate defini numai prin ceea ce este *de iubit*, ci și prin ceea ce este *demn de a fi iubit*, oricare ar fi rolul sentimentului chemat să o aprecieze pentru a o recunoaște ca valoare”(Lavelle). Prin urmare, acceptând că valoarea morală este operațională într-un sistem moral determinat în măsura recunoașterii ei, putem oare subscrie ideii, promovate de L. Lavelle, că unele valori nu trebuie să țină seama de exigența formulată mai sus? Nu cumva, uneori, îndeosebi în cristalizarea unor domenii ale autorității morale de mare cuprindere (popoare, etnii, rase, comunități religioase etc), acceptarea unui asemenea punct de vedere ar duce la instituirea unei “tiranii” a valorilor?

Apreciem că soluția disputei între aceste puncte de vedere se găsește într-o viziune asupra ideii de moralitate bazată pe o mai accentuată toleranță valorică, nu neapărat în raport cu

exigențele general-umane (viața omului este, întotdeauna și pretutindeni, demnă de a fi apărută), ci mai ales în raport cu capacitatea de adaptare a comunităților umane diverse la exigențe valorice noi, diferite de cele proprii. Orice transfer de sisteme valorice morale de la o comunitate socială la alta, făcut cu prea mare insistență și cu prea mare rapiditate, poate deveni, îndeosebi pe domeniul relațiilor de autoritate, un factor perturbator, chiar distructiv. Dispariția unor civilizații (egipteană, mayașă, aztecă etc.) are, indiscutabil, și o premisă de ordin moral: nimic nu distruge mai temeinic și mai rapid o cultură, decât înlocuirea obișnuințelor, a obiceiurilor, a regulilor constituite, într-un cuvânt, a universului moral propriu. Aceasta, întrucât dispariția valorilor morale înseamnă dispariția unor "scopuri ale vieții" (Tudor Vianu).

2.4.2. Norma morală în deontologie

Statutul normelor morale în interiorul universului existenței umane este bine cunoscut. Pornind de la accepțiunea dată de Tudor Cățineanu valorii morale, aceea potrivit căreia aceasta este "acea realitate sau acea componentă a realității – componentă obiectivă - inerentă actelor umane și relațiilor umane pe care oamenii o reflectă spontan-reflexiv în ipostaza de *calitate* și o recomandă ca *însușire*",³⁴ putem aprecia norma morală ca fiind tocmai recomandarea făcută oamenilor pentru a adera

apreciativ, acțional și comportamental la o anumită valoare morală.

Rezultă, deci, că fiecărei valori morale îi este atașată, în sistemul moralei sociale, o normă morală derivată. Relațiile de interdeterminare dintre normă și valoarea morală sunt deosebit de complexe. "Norma are ca nucleu conceptual valoarea"³⁵ – spune Tudor Cățineanu, în timp ce Petre Andrei, căutând criteriul valorii morale este de părere că "criteriul după care judecăm o faptă drept morală sau imorală este conformitatea cu o poruncă, cu o lege, care permite sau oprește săvârșirea unei acțiuni"³⁶.

Considerăm că raportul de preeminență, de determinare dintre normă și valoarea morală este inteligibil doar sub aspect doctrinar, el fiind rezolvat diferit în doctrinele descriptive în raport cu cele normative, realitatea morală la care se raportează teoreticienii fiind diferită doar sub aspect istoric.

Istoria eticii este marcată de evoluții specifice ale demersului teoretic, atât pe componentele sale descriptive și explicative, cât și pe cea normativă. Așa cum remarcă numeroși autori de filosofie a moralei, componenta normativă a eticii a fost, cel puțin din perspectivă istorică, preponderentă, astfel încât se poate aprecia că sub acest aspect normele morale sunt cele care, în diferite epoci istorice, au generat o anumită realitate morală.

Începuturile se regăsesc în elemente de protoetică subsumate unor opere de factură religioasă sau cu scop de

reglementare socială (scrierile vedice, Perceptele lui Confucius, Codul lui Hammurapi etc.). O sistematizare cu pretenții de autonomizare în sfera eticii, dar cu aceleași accente pe normativitatea morală identificăm în operele filosofilor antici (Platon, Aristotel, filosofii stoici). Epoca medievală este marcată, în lumea creștină, de o revenire în forță a moralei religioase prin statuarea perceptelor negative ale Vechiului Testament, alături de cele cuprinse în Noul Testament, ca norme morale universale și obligatorii, impuse în asociere cu represiunea. Culmea normativității în etică a fost atinsă de Immanuel Kant, cel care a dat noimei morale statutul de lege universală și care a redus ideea de moralitate la efortul de a regla comportamentul uman potrivit acestei legi. *“Legea morală nu poate influența activitatea noastră decât cu ajutorul virtuții”*, care, după Kant, e puterea de a rezista la orice tentații care ne-ar împiedica să respectăm această lege. Cel care duce lupta împotriva a tot ce-i poate abate voința de la legea morală, e un om virtuos”. Constatarea aparține lui G. G. Antonescu, ea prilejuindu-i concluzia potrivit căreia *“această noțiune, pe care și-o formează Kant despre virtute, îl duce la un purism moral excesiv”*³⁷

În perioadele amintite, demersurile descriptive și cele explicative nu au fost total absente. Ele au fost, însă, subordonate normativului, în ordinea unor necesare justificări. Adesea, însă, asemenea justificări forțau granițele realității sau ale logicii, ori

dezvoltau demersurile explicative în plan speculativ. Unii autori consideră chiar definitorie, pentru cazurile amintite, unitatea normativului cu speculativul.³⁸

Literatura filosofică contemporană dă o mult mai mare importanță realității morale, fiind preocupată de așezarea normelor morale pe un fundament explicativ, din care să se degaje nevoia de afirmare a personalității autentice a indivizilor. Astăzi este de neconceput fondarea unui sistem de norme morale care să anuleze libertatea de manifestare a omului. Punând în centrul preocupărilor ființa umană, noile cercetări etice caută să stabilească cu cât mai mare acuratețe științifică granițele dintre necesitatea cristalizată în norme și libertatea reclamată de o nouă viziune asupra omului. Deschisă, în planul cercetării sociale, de J. J. Rousseau și Montesquieu, această nouă viziune reface echilibrul dintre momentele descriptiv, explicativ și normativ ale eticii, producând și necesara răsturnare: norme derivate din realitatea morală și nu o realitate morală impusă prin norme.

O asemenea răsturnare nu poate fi înțeleasă într-un sens absolut. Problema nu este doar de natura sensului strict al demersului teoretic în construcția sistemului eticii. Povestea întâietății este indubitabil falsă, atât sub aspect istoric, cât și logic, ea intrând pe terenul minat al paradoxului. Nu putem imagina o realitate morală în afara unui sistem normativ, după cum nu putem imagina un sistem normativ care să nu țină seama de

realitate. Ceea ce este însă de luat în considerare este cel de-al treilea reper, adesea ignorat: sistemul de referință în care operează relația normă morală - realitate morală. În cazul eticilor excesiv normative, sistemul de referință este unul din care individul este exclus, deci acesta este construit pe criterii supra-individuale sau chiar extra-umane; în cazul eticilor descriptiv-explicative, sistemul de referință este centrat pe om, el se construiește pornind de la realitatea cristalizată în personalitatea umană. În primul caz, întrebarea fundamentală este *cât de perfecte pot fi făcute normele*; în al doilea caz, întrebarea fundamentală este *cât de departe poate merge libertatea umană*.

Așa cum am precizat anterior, problematica deontologiei se circumscrie celui de-al doilea caz, scopul fondării oricărei deontologii fiind acela al unei duble raportări la libertatea umană: la libertatea subiectului autorității, prin efectul actelor autorității asupra acestuia și la libertatea purtătorului autorității, prin granițele, suficient justificate, impuse permisiunilor acestuia. O deontologie matură se va regăsi întotdeauna pe tărâmul echilibrului dintre libertatea subiectului și cea a purtătorului autorității, deci pe tărâmul dreptății, ca principiu fundamental al Legii morale.

Problema care se pune, din perspectivă deontologică, este aceea a delimitării modului de constituire a codurilor deontologice în raport cu domeniul Legii morale.

Pornind de la presuposițiile inițiale ale tezei noastre, vom aprecia, pentru început, că toate aceste coduri aparțin domeniului norme morale sau, cum am mai precizat, ele derivă din Legea morală. Caracterizarea domeniului autorității morale ca autoritate a Legii morale, presupune luarea în considerare a anumitor delimitări de ordin conceptual.

1. Așa cum am precizat deja, când am formulat definițiile relației triadice specifice autorității Legii morale, acest domeniu nu poate fi luat în general, ca acoperind întregul spectru al moralității, întrucât acest fapt ne-ar plasa în afara sferei unei discipline distincte, în interiorul eticii. În fapt, este vorba de o aplicație a domeniului Legii morale la valorile specifice unei relații particulare de autoritate profesională, determinând domeniul autorității morale ca un codomeniu, în care fiecare valoare morală se naște ca apreciere a ceea ce este bine sau rău din perspectivă morală în mecanismul de funcționare al fiecărui binom de tipul poruncă-execuție, interdicție-abținere, permisiune-comportament corespunzător cerințelor exercitării autorității profesionale.

Ca atare, fiecare dintre normele morale constitutive ale unei deontologii va denumi actul ilicit moral atașat unui mecanism determinat al autorității profesionale și va exprima o cerință de ordin moral derivată. Toate celelalte norme morale, degajate din universul general-uman al moralității aparțin, de drept, eticii,

• ele se adresează deopotrivă tuturor oamenilor, nefiind ocazionate de instituirea unui anumit tip de autoritate profesională.

Spre exemplificare, dacă în exercitarea autorității sale unui șef (comandant, director, patron etc.) i se cere să dovedească cinste, corectitudine, spirit de dreptate, atunci nu o normă deontologică îl va obliga să respecte aceste cerințe, ci Legea morală, în genere, în timp ce particularizând, de exemplu, la un comandant militar, la o acțiune militară specifică, în împrejurări specifice, vom obține o normă deontologică, cum ar fi protecția, maxim posibilă, a vieții subordonaților pe câmpul de luptă.

Scopul, omenește justificat, al acțiunilor militare, limita stabilită de comandant între succesul acțiunii militare și prețul uman al acesteia sunt de domeniul deontologiei militare, pe când o normă generată de principiul dreptății, aplicabilă în orice domeniu și în orice împrejurare aparține eticii. Numai o particularizare, în condițiile descrise mai sus, poate transforma o normă a eticii într-o normă deontologică particulară. Însăși norma prezentată ca exemplu poate fi derivată din principiul dreptății, ca o aplicație a acestuia pe domeniul militar al luptei armate.

Este posibilă, indiscutabil, o întrebare legitimă: de ce este necesară o asemenea particularizare, în condițiile în care este de presupus că purtătorul autorității profesionale, personalitate cu o zestre intelectuală nu neglijabilă, poate singur să conștientizeze obligațiile morale care-i revin, derivate dintr-un principiu?

Argumentele noastre la o asemenea întrebare vin din mai multe direcții: în primul rând, este discutabilă disponibilitatea tuturor purtătorilor de autoritate de a actualiza permanent principiile morale și de a găsi timpul necesar unor reflecții particularizatoare; în al doilea rând, exercitarea autorității, în majoritatea domeniilor, este rodul unor premise contractuale determinate, în cadrul cărora obligațiile părților sunt formulate în detaliu. Mai ales pentru purtătorii de autoritate în a căror personalitate componenta morală este slab reprezentată, absența unor obligații morale explicit formulate și adaptate la domeniul autorității face puțin probabilă exercitarea acesteia în condiții de deplină moralitate; în al treilea rând, o componentă de bază a instanței de sancționare specifică normei morale este opinia publică, centrată, în cazul nostru, pe subiectul autorității, dar nu neapărat limitată la acesta. Este neîndoios faptul că reacția opiniei publice va fi mult mai promptă raportând actele autorității la norme morale legate nemijlocit de acele acte, decât la principii morale, adesea greu de particularizat pe canalul de comunicare purtător de autoritate – public. Limbajul normei particulare este mai direct, mai eficient, mai inteligibil și deci mai ușor de asimilat, atât ca normă de conduită a elitelor, cât și ca termen de comparație pentru exprimarea exigențelor morale ale maselor.

Ce sunt, deci, în ultimă instanță, normele deontologiei? Ele pot fi apreciate ca *aplicații ale Legii morale pe domenii*

distincte ale acțiunii umane, în cadrul relațiilor umane de autoritate.

2. Constituirea codurilor deontologice specifice unor profesii presupune o anumită atitudine teoretică față de Legea morală. Aplicarea Legii morale la domeniul autorității are în vedere criterii de eficiență a acțiunii, în mai mare măsură decât criterii strict morale, exterioare necesităților practice (fără însă a le eluda pe acestea). Se face, astfel, pasul pe drumul unei necesare înnoiri științifice a domeniului eticii, prin ceea ce Vasile Dem. Zamfirescu denumea “înlocuirea conținutului speculativ al conceptelor cu un conținut care poate să dea mai bine seama de realitate”.³⁹

Prin urmare, orientarea constructorilor de coduri deontologice va fi preponderent utilitarist-pragmatistă, ceea ce va determina un limbaj moral specializat, care va contribui la îmbogățirea patrimoniului etic cu noi concepte și categorii, cu noi abordări ale problematicii umanului, recentelor studii din domeniul eticii aplicate putându-li-se adăuga un nou capitol, acela al deontologiilor. Perspectiva este cu atât mai interesantă, cu cât, în condițiile mutațiilor contemporane din domeniul relațiilor interumane, autoritatea tinde să capete noi dimensiuni, mai ales în plan politic, economic, militar, informațional, religios, al opiniei publice, al informației etc.

3. Impunerea deontologiei ca segment specializat al normativității morale este cerută și de creșterea interdependențelor dintre colectivitățile umane, de complexitatea mereu sporită a actului de decizie în raport cu subiecți de autoritate tot mai bine instruiți, cu o personalitate tot mai complexă. Exercitarea autorității asupra unor asemenea subiecți presupune, în consecință, luarea în tot mai mare măsură în considerare a intereselor acestora, a capacității lor de reacție conștientă la actele de decizie.

2.5. Un posibil corpus de norme deontologice universale.

Întregul demers teoretic desfășurat pe tărâmul deontologiei a încercat o menținere a discursului în sfera generalului, fără o particularizare care, în ultimă instanță, ar fi singura care ar putea produce un instrument de lucru : *codul deontologic al unei profesii dinstincte*.

Efortul făcut în această direcție este justificat de nevoia unei fundamentări, de nevoia de a oferi purtătorilor autorității, precum și teoreticienilor care se angajează să monitorizeze din punctul de vedere deontologic actul exercitării acesteia, un ghid credibil de orientare. Un asemenea ghid poate căpăta fie forma unei liste de valori morale universale, fie a unui set de porunci derivate din acestea, dar care să aibă cel puțin o treaptă de

particularizare : aceea relativ la raporturile inter-umane bazate pe autoritate.

Soluția adoptată de noi este aceea de extragere a unor principii ale deontologiei, înțelese ca *norme morale universale aplicabile autorității*, pe baza raportării particularităților relațiilor de autoritate la valorile morale universale de bine și rău.

Problema care se pune relativ la o astfel de soluție este în ce măsură deontologia poate apela la principii, în condițiile în care demersul nostru constructiv este unul orientat spre eficiența acțiunilor, iar deontologia ca știință este plasată de noi în familia eticilor particulare, aplicate. Punctele de vedere în dialogul filosofic sunt împărțite. Unii eticieni consideră că astăzi suntem în epoca “post-deontică”, “post-teoretică” sau “post-principii”, alții, dimpotrivă, susțin că în afara principiilor, eticile particulare sunt de neconceput.⁴⁰ Aderăm cu toată convingerea la punctul de vedere exprimat de Adrian Miroiu în introducerea la “Etica aplicată”. Potrivit acestuia, orice construcție teoretică particulară se sprijină pe principii, iar “atunci când abordăm o chestiune concretă, particulară de etică, strategia noastră este aceea de a invoca anumite principii morale (în general, anumite teorii morale) și a vedea cum se aplică acestea în cazul respectiv”⁴¹

Totodată considerăm că disputa între punctul de vedere utilitarist (consecinționalist) și cel deontologist trebuie nuanțată, pornind de la realitățile societății în care are loc această dispută.

Primul justifică comportamentul etic prin consecințe; cel de-al doilea nu justifică: el pune norma ca datorie. Într-o societate dominată de o mare stabilitate structurală, cu tradiții morale puternic conturate și care și-au dovedit pe deplin viabilitatea, capacitatea de a produce binele general, în armonie cu cel individual, apelul la principii ca bază a oricărei construcții etice este justificat. Acolo unde, însă, asistăm la o bulversare structurală, la prăbușirea unor sisteme politice, sociale, juridice, economice, criza de sistem atrage după sine și o criză a principiilor. Există permanent bănuiala că principiile se fundează pe sisteme de valori inacceptabile, perimate sau chiar periculoase. Suspiciunea pătrunde până și în cele mai profunde straturi ale tradițiilor morale. În aceste condiții, schimbarea limbajului moral, reconstrucția principiilor, justificarea lor prin consecințe le asigură legitimitate și capacitate de penetrare, astfel încât, după un timp de gestație suficient de mare și în condițiile unei stabilități structurale și valoric-morale semnificative, să se poată desfășura educația morală de pe poziții "deontologiste".

În planul profesiunilor, este de reținut că profesionistul nu este un teoretician al eticii. El este un om preocupat eminamente de eficiență, de rezultatul specific domeniului în care își exercită autoritatea. Utilitarist, norma morală îl marchează nemijlocit, se integrează mentalității sale, făcând corp comun cu sistemul obligațiilor asumate; deontologist, aceasta îl lasă indiferent. Iată

de ce considerăm că principiile deontologiei au o adresă parțial limitată: ele se adresează, așa cum am menționat, cu precădere teoreticienilor, celor chemați să construiască "deontologii". Acestea vor deveni instrumente de dirijare a comportamentului tuturor purtătorilor de autoritate, atât celor cu un fond moral major, cât și celor mai puțin dispuși la moralitate, în măsura în care vor produce justificări, sub imperiul eficienței.

Principiile deontologiei vor porni, deci, de la înțelegerea esenței morale a autorității, așa cum am caracterizat-o aici, oferind puncte de reper pentru dezvoltarea deontologiilor prin raportarea acestor principii la cerințele de eficiență ale unor relații-tip de autoritate.

1. Care este, deci, în ultimă instanță, esența morală a unei relații de autoritate? Reținem faptul că aceasta se instituie între oameni, cel puțin din perspectivă socio-politică, egali în drepturi și obligații, iar din perspectiva filosofiei umanului, la fel de liberi unii față de alții, cu aceleași drepturi la existență și la dezvoltarea personalității.

Cu toate acestea, relația de autoritate produce, în mod inevitabil, un dezechilibru. Unul, în temeiul profesiei sale, poruncește, dă directive, ordine, dispozițiuni, celălalt execută, se supune. Unul dobândește puterea, celălalt, în virtutea puterii primului, își îngrădește libertatea. Egalitatea originară se rupe, balanța se dezechilibrează.

În fața acestei situații, inevitabile într-un sistem social bazat pe organizare, sistematizare și ierarhie, tentațiile sunt mari. Deținătorul puterii va fi tentat să se considere atotputernic, să folosească discreționar investitura sa. Bochenski identifică două sensuri ale abuzului de autoritate: depășirea domeniului sau depășirea subiecților, în încercarea de extindere a autorității la nivelul tuturor și de apropiere de statutul lui Dumnezeu (Propoziție: "P este putătorul autorității în raport cu toate subiectele și în toate domeniile atunci și numai atunci când P este Dumnezeu"⁴²). Care este sensul unei asemenea ieșiri din cadrele logice și morale ale autorității? Indiscutabil, acest sens este identificat în conștiința dezumanizată a deținătorului puterii ca unul egoist, antiumanist.

Vom pune, deci, pe frontispiciul codului universal al deontologiei, *Principiul umanismului*, eventual în formula atât de sugestivă a lui Kant: „Să nu privim omul niciodată ca mijloc, ci întotdeauna ca scop“.

Principiul umanismului este, indiscutabil, un principiu moral universal. El rămâne, însă, fără obiect, dacă nu este raportat la o relație umană bazată pe autoritate. Toate mișcările umaniste ale lumii, de la cele antice la cele renaștentiste, de la umanismul modern la cel contemporan au avut ca țel suprem emanciparea omului de sub autoritatea totalitară, atotcuprinzătoare: fie a stăpânului divin, fie a celui pământean, fie de natura depășirii domeniului, fie de natura depășirii entităților subiective. În primul

caz, lupta s-a dus pe tărâmul emancipării spirituale; în cel de-al doilea, pe tărâmul emancipării sociale sau naționale. Telul a fost întotdeauna același: libertatea umană.

Desigur, teoreticienii umanismului n-au putut să nu observe că libertatea absolută duce la anarhie și, în ultimă instanță, la anularea ființei umane. Discuția asupra limitelor libertății în raport cu societatea, cu divinitatea, cu granițele spiritului alunecă inevitabil în planul delimitării autorității. Purtătorul autorității începe a fi moral în clipa în care-și consideră supușii nu mijloace pentru realizarea scopurilor, ci propriu-zis scopuri.

2. O replică dată umanismului, dezvoltată din antichitate până astăzi și completată în epoca modernă pe componenta utilitarist-pragmatistă este replica eudemonistă, care propune tratarea omului în termeni de „fericire“. Vom formula, astfel, un nou principiu al deontologiei, sub forma : *Principiul celei - mai - mari - fericiri - a - celui alt* sau, mai pe scurt, *principiul altruismului*.

Desigur, și altruismul se constituie ca valoare morală dincolo de conotațiile autorității. Adus, însă, în planul autorității, altruismul generează un comportament special purtătorului autorității, care tinde să refacă dezechilibrul balanței egalității despre care era vorba la începutul acestei analize. Procesul de echilibrare se derulează pe câteva trepte semnificative.

O primă treaptă pretinde purtătorului autorității să recunoască dreptul la fericire al celuilalt. Este prima și cea mai de jos treaptă a altruismului, fără de care relația de autoritate nu trece pragul umanizării. Aceasta, pentru că acceptarea dreptului la fericire al celuilalt determină descoperirea omului de lângă noi, în spatele rețelei ierarhice care ne dă drept de dispoziție.

O a doua treaptă pretinde purtătorului autorității să accepte că, în virtutea autorității sale, poate contribui la fericirea celuilalt. Este treapta angajării, a stabilirii unei relații necesare între autoritatea purtătorului și fericirea subiectului.

A treia treaptă pretinde purtătorului autorității să facă din fericirea celuilalt, propria sa fericire. Este treapta moralității depline a actului autorității, care angajează plenar purtătorul autorității într-o atitudine morală înaltă.

Cea mai înaltă treaptă a altruismului este aceea care pretinde purtătorului autorității să lupte până la sacrificiul suprem pentru fericirea celuilalt. Este treapta eroismului autentic. Ea este atinsă rar, de personalități de excepție, în situații de excepție. Este atitudinea căpitanului care, în naufragiu, părăsește ultimul corabia, a comandantului care pleacă la luptă în fruntea oastei, a șefului de sistem care, cu prețul vieții, ține sub control sistemul pentru salvarea celor care-l deserveșc, a pilotului care refuză catapultarea dintr-un avion care se prăbușește, pentru salvarea pasagerilor sau a celor peste care se prăbușește,

încercând, până în ultima clipă, redresarea, a omului de știință care se oferă pe sine pentru a experimenta un vaccin împotriva unei boli grave, a ecleziaștului care, cu prețul vieții, refuză să-și părăsească credința, a ziaristului care demască, cu prețul vieții, actele criminale etc.

Desigur, în exercitarea autorității nu întotdeauna sunt parcurse toate treptele amintite. Uneori purtătorul autorității are limite de care nu se poate trece, alteori natura domeniului, precum și faptele concrete nu impun parcurgerea acestora. Prima treaptă este absolut necesară; celelalte stau sub semnul deschiderii purtătorului de autoritate spre un ideal de personalitate morală.

3. Principiul altruismului atrage după sine și un alt mod de a vedea relația dintre purtătorul și subiectul autorității, odată cu acceptarea primei trepte enunțate. Acceptarea dreptului la fericire al celuilalt ne plasează, imaginar, în locul lui, obligându-ne la reflecția populară „ce ție nu-ți place, altuia nu-i face“. Este expresia care sintetizează, în viziunea noastră, un alt principiu al deontologiei, și anume, *Principiul reciprocității*. A accepta să te judeci pe tine însuși ca și cum te-ar judeca ceilalți, a gândi consecințele actelor tale asupra celorlalți ca și când tu însuși ai fi în locul lor, precum și a porunci astfel încât să fii convins că tu însuși ai accepta poruncile dacă ți s-ar da ție, sunt propozițiile-cheie ale principiului reciprocității. Această schimbare imaginativă de rol are un efect benefic asupra măsurii și naturii actelor de

autoritate exercitate de purtător, îndemnând permanent la moderație, echilibru, dreaptă judecată, cumpătare etc.

4. Un alt principiu al deontologiei rezultă din felul în care purtătorul autorității exploatează domeniul definit prin obligații, interdicții și permisiuni. Îndeosebi acest principiu acționează în orizontul permisiunilor. Se pune întrebarea: cât din acest orizont este efectiv utilizat în exercitarea autorității? Fiind, după cum precizează logicienii, de domeniul libertății de acțiune, cum este utilizată această libertate de către purtătorul autorității?

Am numit principiul care dozează moral granițele libertății *Principiul autorității suficiente*. Invocat, din rațiuni strict pragmatice, îndeosebi de către făuritorii de legi, regulamente, dispozițiuni, acest principiu este considerat a fi de natură să împiedice, într-un anumit domeniu, excesul de reglementare, ceea ce determină greutate în aplicare, în mișcarea agentului executor, în manifestările inițiativelor acestuia. Principiul merge, însă, dincolo de acest pragmatism.

Orice domeniu al autorității este structurat în raport de scopurile concrete ale acțiunilor reglementate, iar sancțiunile puse la dispoziție sunt o reflectare a măsurilor de constrângere necesare, dar niciodată obligatorii. Adesea ele sunt formulate la modul posibil: "Șeful **poate** lua următoarele măsuri..." și foarte rar la modul obligatoriu: "...**trebuie** să ia următoarele măsuri". Principiul autorității suficiente continuă să acționeze, de data

aceasta, de pe pozițiile deontologiei, pentru a doza, în raport cu libertatea subiecților autorității, utilizarea conținutului efectiv al reglementării, știut fiind faptul că, cel mai adesea, reglementările nu pot lua în considerare varietatea infinită a tipologiilor umane, fiind preocupate să pună la dispoziția purtătorilor autorității nu numai directive de acțiune, ci și mijloace de constrângere, iar principiul creează purtătorului autorității tocmai libertatea de a alege împejurările de utilizare a reglementărilor.

Cantitatea reglementărilor efectiv antrenate în exercitarea autorității este vegheată de „principiul autorității suficiente”, care pretinde purtătorului autorității ca, în limitele unei eficiențe prescrise, să dea cât mai mare libertate de mișcare subiecților, astfel încât aceștia să se simtă în cât mai mare măsură părtași la succesul acțiunii.

5. Natura reglementărilor utilizate, îndeosebi a celor de sancționare, este vizată de un alt principiu, înrudit cu cel anterior, pe care-l numim *Principiul autorității adecvate*. Capacitatea purtătorului de autoritate de a aplica acest principiu ține nu numai de acordul dintre laturile deontică și epistemică ale autorității, invocate de J. M. Bochenski⁴³, ci și de măsura în care purtătorul autorității își asumă criterii generale de moralitate, care să-l împiedice “să își însușească ilegitim o autoritate epistemică” sau una “deontică”.⁴⁴

A te afișa ca expert în domenii în care nu ești competent, ca și a emite directive în domenii pentru care nu ești împuternicit, a sancționa disproporționat în raport cu natura actelor ilicite, pentru acte inventate, sau diferențiat în funcție de criterii subiective, reprezintă încălcări ale principiului autorității adecvate.

6. Un alt aspect analizat în domeniul logicii autorității și care naște reflecții deontologice este acela al delegării autorității. J. M. Bockenski consacră acestei materii un capitol special în lucrarea citată în prezenta teză. Din perspectiva deontologiei, considerăm că în acest domeniu putem formula un principiu de mare importanță, pe care îl vom numi *Principiul delegării autorității*. Dincolo de exigențele logice ale delegării autorității și care consacră dreptul purtătorului autorității de a delega o parte din domeniul acesteia către un terț, în condiții logic determinate, se pune problema exigențelor morale ale actului delegării. Ele ar fi, în principiu, următoarele :

- *Nu este justificată moral orice delegare de autoritate .*
- *Nu este justificată moral delegarea de autoritate în orice împrejurare.*
- *Nu este justificată moral delegarea de autoritatea către orice persoană.*

Principiul delegării autorității ar putea fi subsumat unui principiu de mai mare rezonanță și popularitate în rândul eticienilor, acela al asumării responsabilității, dar, din cauza

extensiilor presupuse de termenul „responsabilitate“, dincolo de sfera deontologiei, extensii analizate de noi în primul capitol, considerăm mai potrivit să adoptăm un concept care caracterizează în mod necesar și suficient câmpul de acțiune al deontologiei.

Făcând o recapitulare a principiilor enunțate mai sus, vom nota faptul că acestea se comportă ca norme deontologice universale, în sensul că ele pot sta ca fundament pentru oricare construcție deontologică particulară.

PRINCIPIILE DEONTOLOGIEI

- 1. Principiul umanismului**
- 2. Principiul celei-mai-mari-fericiri-a-celuilalt**
- 3. Principiul reciprocității**
- 4. Principiul autorității suficiente**
- 5. Principiul autorității adecvate**
- 6. Principiul delegării autorității**

Intenția autorului este aceea de a realiza o asemenea aplicație, în domeniul sistemului militar, sub forma unui cod deontologic al ofițerului. Compararea acestui cod cu cele elaborate, deja, de diferite mecanisme specifice domeniilor autorității, va proba tăria construcției teoretice la care ne-am angajat.

2.6. Principiile deontologiei și cenzura morală a puterii

În analiza făcută autorității în prezenta teză am pus în evidență distincția dintre autoritate, constituită cu necesitate sub semnul moralității și putere, pentru care exigența moralității nu este imperativă.

Punctul nostru de vedere este acela că puterea este prezentă nu numai sub semnul politicului, ci în toate formele de manifestare a autorității, ea fiind expresia unității dintre logica organizării sistemelor sociale și caracterul deontic al statutului purtătorului de autoritate. Vom putea identifica cu deplină justificare determinările morale ale puterii ecleziarhului, a managerului, a juristului, a ziaristului, a comandantului militar, a profesorului, a artistului, a omului de știință, a medicului etc.

Pentru toate aceste domenii, deontologia poate oferi sisteme de norme morale care se constituie în tot atâtea mijloace de asanare morală a puterii. În toate aceste cazuri, prin aplicarea principiilor deontologiei, deținătorul puterii dobândește o autoritate morală autentică, fiind protejat în dublă ipostază: față de tentația acaparării de tot mai multă putere și față de alienarea statutului de deținător al puterii, în condițiile pierderii autorității. În prima ipostază, deontologia va determina permanenta "întoarcere în matcă" a câmpului de acțiune al autorității; în cealaltă, deontologia va fi în măsură să umanizeze puterea, să împiedice manifestarea acesteia în spațiul inconștientului.

Pentru realizarea acestor scopuri, deontologiei trebuie să i se deschidă căile de acces la intimitatea relațiilor de autoritate, prin definirea cu cât mai mare acuratețe și veridicitate a normelor, derivate din principii. Iată de ce apreciem că principiile deontologiei nu operează prin ele însele; în spațiul moral al autorității nu vom putea identifica o deontologie, ci mai degrabă deontologii.

Multiplicitatea deontologiilor este justificată de marea diversitate a modalităților de manifestare a autorității, precum și de nevoia de a indica cu cât mai mare relevanță actul ilicit moral în exercitarea autorității. Așa cum remarcam mai sus, esența imoralității politicianului rezidă în diferența dintre proclamație și acțiune politică, a juristului în folosirea actului de justiție în scopuri străine dreptății, a militarului în folosirea autorității în scopuri străine de misiunile armatei, a preotului în diferența între ceea ce zice și ceea ce face, a ziaristului în trecerea de la informație și opinie, la manipulare, a medicului în trecerea de la interesul pentru viața omului la acela pentru banii lui, a artistului în adoptarea, din interes, a prostului gust etc.

Este de remarcat faptul că cenzura morală a puterii, în virtutea modului de utilizare a instrumentelor specifice moralei pentru consolidarea autorității, se manifestă cu precădere ca autocenzură, iar cristalizarea unui cod deontologic depinde fundamental de capacitatea și disponibilitatea deținătorilor puterii

de a-și asuma nevoia de auto-identificare în raport cu răul moral și de acceptare a regulilor morale ale conduitei.

Fără a intra în detaliile raporturilor de autoritate dintr-un domeniu sau altul, vom încerca, în cele ce urmează, delimitarea unor aspecte particulare ale acestor domenii și integrarea principiilor deontologiei în ansamblul sistemelor normative care guvernează acțiunea umană specifică lor.

1. Așa cum rezultă din definirea principiilor deontologiei, *principiul umanismului* este unul ordonator, o piatră de temelie pentru orice teorie etică normativă. Aplicat unor domenii distincte ale acțiunii umane, principiul umanismului se materializează în norme morale a căror specificitate este dată de modul particular de constituire și funcționare a relațiilor de autoritate în acele domenii.

În domeniul religios, de exemplu, principiul umanismului impune, printre altele, obligația ecleziarhului de a apăra valorile culturale ale comunității umane în care acționează, de a sprijini dezvoltarea personalității enoriașilor, de a lupta împotriva dezumanizării acestora ca urmare a căderii în obișnuința păcatului, de a cultiva cumpătarea, conduita după reguli, prin stimularea conviețuirii în comunitate etc. În numele umanismului, deontologia respinge orientările religioase antiumaniste, antisociale, care anulează capacitatea omului de autorealizare ca ființă culturală, a

curentelor religioase care promovează suprimarea, automutilarea culturală și fizică, renunțarea la valorile morale universale.

În domeniul politic, principiul umanismului obligă politicianul ca în toate manifestările sale să-și formuleze scopuri, idealuri, năzuințe în acord cu nevoile devenirii umane, să se raporteze întotdeauna la ceilalți nu ca la mijloace pentru satisfacerea intereselor sale politice, ci interesele politice însele să fie rodul decantării și codificării politice a nevoilor umane. Orice idee, doctrină, program, acțiune politică gândite și promovate de pe poziții străine intereselor general-umane, sau care afectează în orice fel drepturile și libertățile fundamentale ale omului, ființa umană, în genere, sunt repudiate moral.

Domeniul justiției este, prin excelență, un domeniu de protejare și apărare a omului, ca om. Întreaga rațiune de a fi a justiției este dominată de principiul umanismului. Acesta cere juristului să reacționeze la orice act de încălcare a drepturilor și libertăților cetățenești, să urmărească aplicarea actului de justiție în primul rând în favoarea omului. Juristul trebuie să urmărească respectarea tuturor exigențelor privind protejarea vieții și demnității celor supuși cercetării, precum și a prezumției de nevinovăție, iar atunci când ceva trebuie sancționat, aceasta să se facă fără a depăși limitele menținerii cursului spre umanizarea individului.

Judecătorul, procurorul, avocatul trebuie să rămână în permanență oameni, să judece fapte ale oamenilor și nu simple "cauze". Excluderea omenescului din actul de justiție înseamnă, în ultimă instanță, transformarea activității judecătorești în una de tip repetitiv, stereotip, iar a juristului în simplu "meseriaș".

Greu uneori de înțeles, ușor însă de proclamat, adesea, este modul de acțiune a principiului umanismului în domeniul militar. Preocupat să-și învețe discipolii cum să omoare și să distrugă cu mai mare rapiditate și eficacitate, comandantul militar poate fi considerat un antiumanist necesar al societății. Cu toate acestea, nicăieri mai mult ca în domeniul militar principiul umanismului nu este mai necesar. El generează norme deontologice de mare sensibilitate pentru autoritatea militară, mai ales în condițiile în care acțiunea militară este una violentă, prin ducerea războiului.

Pe de o parte, el cere comandantului militar să depună maxime eforturi pentru protecția subordonaților, pentru apărarea vieții și integrității lor. Pe de altă parte, el cere comandantului militar să limiteze distrugerea vieții și bunurilor adversarului la nivelul minim necesar realizării obiectivelor luptei, să respecte obiceiurile războiului, să protejeze valorile culturale și viața necombatanților. Nu în ultimul rând, însăși lupta armată este de neconceput în afara unui ideal umanist: acela al apărării vieții,

libertății, integrității și suveranității comunității umane în numele căreia se duce lupta.

Un impact cu totul aparte îl are aplicarea principiului umanismului în activitatea mijloacelor de comunicare în masă. Nevoia de a fi informat a omului modern generează, în planul ofertei de informație și opinie, o acerbă concurență. Din această cauză, adesea criteriile umaniste de selectare a informației vehiculate prin mass-media pălesc în fața celor de ordin economico-financiar, cu consecințe deosebit de dăunătoare asupra imaginii pe care omul obișnuit și-o face asupra realității sociale cotidiene. O societate normală poate deveni, prin oglinda deformată de criteriul maximizării profitului, o societate a crimei, desfrâului, grotescului, prăbușirii.

Principiul umanismului vine să salveze imaginea publică a societății, impunând norme morale majore, cum ar fi: selectarea informațiilor, imaginilor și opiniilor despre realitate astfel încât să fie protejată imaginea omului, în genere, să fie promovată o concepție culturală, progresistă asupra devenirii umane, să fie împiedicată provocarea sau alimentarea unor resorturi umane gregare, instinctuale, de la periferia culturii. Prin tot ceea ce face, ziaristul trebuie să apere omul ca om, să respingă ideile și practicile antiumane descoperite în mediul social, să sprijine și să facă publice orice manifestări care promovează protecția vieții, demnității și culturii umane.

Asemănător acționează principiul umanismului și în domeniul creației și difuzării valorilor artistice. Suntem de părere că indiferent cât de mare este, uneori, dorința unor artiști, producători sau difuzori de artă de a gândi acțiunea lor în afara oricăror impulsuri din afara propriei conștiințe artistice, cenzura umanistă a artei nu poate fi eludată. În ultimă instanță, artiștii nu pot comunica spre o lume opacă, dezinteresată de o anume creație artistică. Eventualul interes pentru valorile artistice care nu răspund cerințelor umaniste dezumanizează nu numai artistul ci și pe "consumatorul" de artă.

Exemplificările pot continua, asemănător, și pe alte domenii. Esențial este ca în exercitarea profesiei lor, purtătorii de autoritate să identifice ei înșiși latura umanistă a actelor puterii și să contribuie la codificarea unor norme deontologice care să pună în lumină această latură.

2. Identificarea unor norme deontologice derivate din *principiul altruismului* ne pune nemijlocit în situația de a sonda resorturi ale comportamentului purtătorului de autoritate generate de punerea față în față a intereselor proprii și a intereselor celorlalți. Normele deontologice care derivă dintr-o asemenea perspectivă, codificate de noi sub forma unor trepte ale asumării fericirii celuiilalt, vor viza cu deosebire combaterea egoismului, a indiferenței și dezinteresului față de alții, precum și promovarea

dăruirii de sine, a disponibilității de a ajuta dezinteresat pe alții, a disponibilității de a săvârși fapte bune în folosul altora.

Poate cea mai vie reprezentare a principiului altruismului o avem în persoana ecleziarhului. Fericirea celui alt este una din rațiunile cele mai profunde ale însăși profesiei ecleziastice. Ea se materializează în efortul acestuia pentru fericirea celui alt până la renunțarea la tot ce este lumesc, după modelul cristic al preluării pentru sine, prin ispășire, a tuturor păcatelor lumii.

Altruismul este, cel puțin declarativ, și principiul cel mai invocat de clasa politică a societății. Oricare partid sau personalitate politică se declară apărător nu al intereselor proprii, ci al intereselor celor care-l susțin, eventual al intereselor întregii societăți, declarându-și, pentru acestea, disponibilitatea la orice sacrificiu.

Principiul altruismului generează norme ale deontologiei politice de mare rezonanță, cum sunt: respectarea promisiunilor făcute, promovarea intereselor electoratului, punerea mai presus a nevoilor cetățenilor față de propriile nevoi etc.

Într-o măsură cu totul specială guvernează principiul altruismului deontologia militară. Dăruirea de sine a militarului pe câmpul de luptă include sacrificiul suprem ca gest extrem de noblețe morală. În timp de pace, comandantul militar se supune principiului altruismului în dublă ipostază: el își pregătește unitatea de luptă pentru a fi în măsură să-și onoreze angajamentul

față de țară și, totodată, prin pregătirea subordonaților, îi ajută să se protejeze pe ei înșiși de acțiunile inamicului potențial.

Altruismul ziaristului se codifică în folosirea coordonatelor autorității sale publice pentru a servi cetățeanul, a-l proteja față de excesele instituțiilor publice sau față de pericolele pe care acesta, cu armele sale specifice, le descoperă în mediul social. Luptător pe frontul informației, ziaristului i se potrivesc aceleași exigențe deontologice derivate din altruism, ca și militarului, fiecare dintre ei având de apărat, în mod specific, cetatea.

Apărătorii legii pun în valoare principiul altruismului atunci când se angajează în protecția legală a cetățeanului nu în funcție de onorariul plătit de acesta, ci prin luarea în responsabilitatea lor morală a dreptului cetățeanului de a fi apărat potrivit legii.

Artistul se dăruie cetății prin opera sa numai în măsura în care actul său creator premerge recompensa materială, precum și pe măsura unor gesturi semnificative: donații publice, angajamente în favoarea celor dezavantajați, generozitate și dăruire de sine în actul artistic.

Este de reținut faptul că altruismul nu este reductibil la caritate. Dacă, în principiu, gestul caritabil izvorăște din milă și compasiune, altruismul se fundamentează pe sentimentul major al datoriei morale fiind, la rigoare, "prețul plătit" de purtătorul de autoritate pentru încrederea acordată de semenii. Altruismul este

· constitutiv personalității morale autentice, gradul lui de realizare fiind, în același timp, măsură a autorității morale a deținătorului puterii. Așadar, nu din milă sau compasiune săvârșim fapte morale în folosul semenilor, ci din datorie morală față de ceilalți și față de noi înșine.

3. Angajamentele morale ale purtătorului autorității derivate din *principiul reciprocității* au, în raport cu principiile anterioare, o conotație mult mai apropiată de spiritul utilitarist-pragmatic. Logica “retorsiunii” care stă la baza acestui principiu impune purtătorului autorității să reprime, în comportamentul său ca purtător de autoritate tot ceea ce i-ar provoca repulsie dacă el însuși ar fi subiectul autorității. Registrul normelor morale astfel derivate este deosebit de bogat: el include combaterea minciunii, a înșelătoriei, a relelor tratamente, a nedreptății, a mitei, a limbajului inadecvat, a amestecului în problemele personale ale celuilalt, a cauzării de prejudicii altora pentru realizarea propriilor interese etc. Prin gradul lor de generalitate, aceste norme sunt deosebit de aderente la oricare tip particular de autoritate, drept pentru care exemplificările ar fi redundante, termenii utilizați în enumerarea noastră fiind de nivelul simțului comun. Considerăm, însă, că tocmai relevanța, atât de manifestă, a normelor amintite face din principiul reciprocității unul de netăgăduit în construcția oricărui cod deontologic.

4. Cercetarea exigențelor morale ale autorității din perspectiva *principiului autorității suficiente* poate naște dificultăți de interpretare, drept pentru care sunt necesare câteva precizări de nuanță. Este evident faptul că acest principiu este mai inteligibil și deci mai ușor de operaționalizat sub forma unor norme deontologice în domenii în care autoritatea este de natură preponderent deontică, urmând o logică de tipul poruncă-execuție. Astfel, în domeniul militar, de exemplu, principiul autorității suficiente pretinde comandantului să manifeste încredere în subordonați, să evite controlul excesiv și nejustificat, tutelarea, impunerea de soluții rigide, formalismul excesiv etc. Asemenea norme sunt pe deplin valabile în oricare tip de acțiune socială în care se instituie relații de autoritate. Chiar dacă unele dintre ele sunt preluate în sistemul normelor tehnice de eficiență, conotația lor morală este evidentă, întrucât reglementează raporturi între oameni, care afectează nu numai gradul de realizare a obiectivelor acțiunii, ci și gradul de împlinire a ființei umane ca personalitate creatoare de valori.

De pe această platformă de interpretare putem înțelege acțiunea principiului autorității suficiente și spre celelalte domenii ale autorității. Astfel, în domeniul juridic, principiul impune ca în actul de justiție prezumția de nevinovăție să fie respectată cu bună credință, în toate împrejurările, după cum el trebuie dublat de o atitudine efectiv morală: aceea a prezumării bunei intenții, a

discriminării între fapte după calitatea umană a celor vinovați, iar în cauzele civile, orientarea cu precădere spre împăcarea părților și stingerea litigiilor. O justiție este cu atât mai morală, cu cât numărul anilor de închisoare pronunțați și al daunelor pretinse cetățenilor este mai mic, în condițiile creșterii eficienței actului juridic.

În domeniul politic, sunt de notorietate cerințele morale ale respectului față de adversarul politic, precum și cele ale folosirii puterii politice dobândite astfel încât îngrădirea libertății cetățeanului să fie minimă.

Principiul autorității suficiente normează specific comportamentul ziaristului, căruia îi cere să-și reprime abuzul de autoritate prin limitarea amestecului în viața personală a oamenilor, prin evitarea "loviturilor de presă" care să ducă la pierderi ireparabile în cazuri nejustificate, în genere, prin folosirea "cu măsură" a drepturilor de informare dobândite prin lege.

Artistul care, în virtutea influenței pe care o exercită asupra publicului său, folosește această influență până la deformarea personalității oamenilor, sau până la provocarea de suferințe fizice sau psihice, încalcă principiul autorității suficiente.

5. În cazul *principiului autorității adecvate*, orientarea normelor deontologice este una calitativă.

Comandantul militar care, în virtutea funcției sale, dă dispozițiuni în domenii pentru care nu este abilitat, iar în virtutea

dreptului său de a pedepsi indisciplina, utilizează pedepse inadecvate abaterilor subordaiilor, precum și managerul care, în virtutea acelorai drepturi exploatează munca salariaților în scopuri străine lor sau îi sancționează inadecvat, preotul care folosește biserica în scopuri personale sau blamează erezii inventate, ziaristul care folosește șantajul sau care “divulgă” aspecte neconfirmate din viața publică sau privată, omul de știință care emite păreri în domenii în care nu este expert, profesorul care sancționează indisciplina cu note slabe la materia predată, sunt purtători de autoritate care încalcă *principiul autorității adecvate*.

6. Principiul deontologic al delegării autorității generează cel puțin trei propoziții normative cu grad de generalitate, aplicabile oricărui domeniu în care se instituie o relație socială de autoritate:

A. Delegarea autorității pe domenii care țin de responsabilitatea expres asumată de purtător este repudiată moral.

B. Delegarea autorității cu scopul sustragerii de la asumarea unor posibile eșecuri sau cu alte scopuri care țin de protejarea propriei persoane este repudiată moral.

C. Delegarea autorității deontice către o persoană care nu posedă autoritatea epistemică corespunzătoare este repudiată moral. La fel este repudiată și acceptarea delegării de către persoana delegată, atunci când aceasta ar putea refuza delegarea.

Este evident faptul că propozițiile enunțate mai sus sunt aplicabile în măsura în care domeniul autorității este bine definit, ceea ce este de dorit, chiar dacă definirea nu este rodul unei proiecții structurale instituționalizate, ci rezultatul convenției informale dintre membrii unei colectivități sau pur și simplu rezultatul așteptărilor produse în mediul social datorate prestigiului profesional sau moral al purtătorului autorității. Asumarea responsabilității depline pentru actele de autoritate exercitate în structura socială ocupă un loc aparte în constelația normelor deontologice ale purtătorului de autoritate. Aceasta presupune deopotrivă o angajare a propriei persoane acolo unde și atunci când cerințele postului impun cu necesitate acest lucru și limitarea delegării autorității la situațiile limită și în condiții de deplină capacitate de exercițiu a celui către care se face delegarea.

Preotul care delegă un serviciu religios în parohia sa către altul, comandantul care trimite în luptă unitatea sa sub comanda altuia, ziaristul care transferă obligațiile sale în raport cu un eveniment către altul, juristul care se recuză sau refuză o cauză, artistul care refuză un rol, profesorul care refuză angajarea față de o anumită grupă de studiu, toți aceștia, dacă acționează în condițiile descrise în propozițiile A, B, C, enunțate mai sus, sunt purtători de autoritate care încalcă exigențele morale ale delegării autorității.

Vom lua un exemplu edificator, adesea întâlnit în viața cotidiană, dintr-un domeniu mai puțin evident în ce privește autoritatea: domeniul artei. Există mari actori, nume emblematice pentru scena unei țări care, în momentul în care trebuie să joace pe o scenă de provincie, în fața unui public mai puțin ales sau pentru un onorariu nesemnificativ, caută soluții de a evita participarea, delegând pe alții, mai puțin talentați sau, oricum, mai puțin reprezentativi. Este un caz tipic de delegare imorală a autorității artistului, rod al prea înaltei prețurii față de sine și al detașării imorale față de sensul și finalitatea socială a muncii sale. Este un caz tipic în care un om de vocație se coboară la statutul de "om de meserie".

Aplicațiile principiilor deontologiei, propuse aici, nu acoperă nici pe departe întreaga problematică a domeniilor din care s-au formulat. Revine specialiștilor din fiecare profesie sarcina de a face o radiografie completă a domeniului autorității lor și a stabili, după modelul oferit de noi, norme deontologice pertinente. Dificultatea care ar putea să apară este aceea de a pune graniță între principii, pentru a determina, specific fiecăruia, norme deontologice derivate.

Punctul nostru de vedere este acela că asemenea granițe nu se impun cu o rigoare strictă. Pe de o parte, principiile însele interferează în semnificații, se presupun reciproc, se deduc unele din altele, se orientează convergent către binele moral, în genere.

.Pe de altă parte, anumite norme deontologice se pot construi la granița dintre principii, ca rezultante inter-principiale, fie cu scopul de a da claritate și unitate reglementării, fie din motive de inteligibilitate a normei în raport cu un subiect al reglementării nespecializat în domeniul eticii sau al logicii.

Principiile deontologiei trebuie aplicate mai degrabă în spiritul decât în litera lor. Intervine, aici, experiența, iscusința, arta de a reglementa, împreună cu capacitatea efectivă a autorilor de coduri deontologice de a trece de la “deontologie”, cu principiile ei, gândite analitic, la “deontologii”, cu normele lor practic-aplicative, gândite sintetic.

În consecință, logica internă a codurilor deontologice trebuie să fie alta decât cea a teoriei deontologice. Dacă în cazul teoriei, construcția se împlinește la capătul unui demers explicativ, fondat pe achizițiile științelor invocate, codurile deontologice se realizează normativ, prin deducerea normelor din principii. Demersul explicativ este, în acest caz, unul de primă instanță, mai mult presupus decât efectiv exprimat, codurile deontologice, în expresia lor finală, fiind un complex unitar de norme morale.

Principiile deontologiei, dincolo de particularitățile prezentate, reprezintă pentru purtătorul de autoritate repere permanente de reflexie, atât la nivel individual, cât și colectiv, atât în calitatea lor de repere de reflecție morală, cât și, pornind de

la înalta capacitate de autoevaluare proprie acestuia, în calitate de subiecte provocatoare de autocreație în domeniul propriei personalități morale.

Nimic din ceea ce poate fi apreciat ca provocare la adresa măsurii umanității din noi nu trebuie să fie neglijat, iar normele deontologiei vin tocmai în întâmpinarea unui asemenea tip de provocare. Răspunsul purtătorului de autoritate este unul care trebuie să deschidă spre autoperfecționare morală, ca parte inseparabilă a autodesăvârșirii ca personalitate de prim rang în rândul modelelor de personalitate socială autentică.

Deschiderile realizate în prezentul capitol spre domenii distincte ale acțiunii umane unde se instituie, într-un fel sau altul, relații de autoritate reprezintă doar provocări la reflecții deontologice mult mai profunde, în care autoritatea și profesionalismul deținătorilor puterii este hotărâtor. Nimeni, în afara celor ce trăiesc efectiv puterea sau se găsesc în antecamera acesteia, în calitate de experți, consilieri, sfătuitori, proiectanți sau cercetători nu este în măsură să pună mai bine în operă o deontologie autentică.

Deontologia, în înțelesul ei de știință a normelor morale ale autorității, nu este altceva decât o provocare teoretico-filosofică, un suport de legitimare și delimitare structurală într-un câmp al generalității. Prin efortul celor chemați să o aplice, ea prinde viață, contur, culoare, spirit practic. Din ea se nasc

codurile deontologice, în măsura în care este acceptată ca tehnologie constructivă, ca partitură pentru variate teme ale acțiunii umane, în care creatorul este cu adevărat beneficiarul ei.

NOTE

1. "Dicționar Enciclopedic", vol. I, Editura Enciclopedică, București, 1993, p.149.
2. "Le Micro-Robert. Dictionnaire d'apprentissage de la langue française", Dictionnaires Le Robert, -12 avenue d'Italie – Paris XIII, p. 89-90.
3. "Dicționar Politic", Editura Politică, București, 1975, p. 54-55.
4. "Dicționar de Sociologie", coordonatori Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Editura "Babel", București, 1993, p. 60-61.
5. "Dicționar de Sociologie", coordonatori Raymond Boudon ș.a., Editura "Univers Enciclopedic", București, 1996, p. 26-27.
6. Idem.
7. Idem.
8. G. A. Cole, "Organisational Behaviour. Theory and Practice", D. P. Publications Ltd, Aldine Place, London W 128 A W, 1995, p. 206
9. "Dicționar de Sociologie", coordonatori Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Ed. cit., p. 60.
10. Ibidem, p. 60-61.
11. După Mircea Traian Biju, "Mic dicționar al spiritului uman", Editură "Albatros", București, 1983.
12. Max Weber, "Economie et société", Paris, Plon, 1971.

13. După *"Dicționar de Sociologie"*, coordonatori Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Ed. cit., p. 60.
14. După Mircea Traian Biju, op. cit.
15. După *"Dicționar de Sociologie"*, coordonatori Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Ed. cit., p. 60.
16. Aristotel, *Organon*, vol. II, Editura Științifică, București, 1958, p. 48-89
17. G. H. von Wright, *"Normă și acțiune. Studiu logic"*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
18. Cf. Gheorghe Enescu, *"Filosofie și logică"*, Editura Științifică, 1973, p. 172.
19. Ibidem, p.181
20. J. M. Bochenski, *"Ce este autoritatea"?*, Editura "Humanitas", București, 1992
21. Ibidem, p. 54
22. G.Enescu, op. cit. p.181.
23. Cf. Alexandru Boboc, *"Confruntări de idei în filosofia contemporană"*, Editura Politică, București, 1983, p. 286-290.
24. Idem.
25. J. M. Bochenski. op. cit. p 35.
26. Ibidem, p. 103-108.
27. G. H. von Wright, *"Explicație și înțelegere"*, Editura Humanitas, 1995, p.154-171.
28. Tadeusz Kotarbinski, *"Tratat despre lucrul bine făcut"*, Editura Politică, București, 1976, p. 496.
29. După *"Dicționar de Sociologie"*, coordonatori Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Ed. cit., p. 456.

30. "Dicționar de Sociologie", coordonatori Raymond Boudon ș.a., Ed. cit., p. 211.
31. Petre Andrei, "Filosofia valorii", București, 1945, p. 299.
32. C. L. Stevenson, "Sensul emoțional al termenilor etici", în "Valorile și adevărul moral", editor Valentin Mureșan, Editura "Alternative", 1995, p. 73.
33. Tudor Cățineanu, "Elemente de etică", vol. I, Editura "Dacia", Cluj-Napoca, 1982, p. 190.
34. Idem.
35. Ibidem, p. 177.
36. Petre Andrei, op. cit., p. 289.
37. G. G. Antonescu, "Din problemele pedagogiei moderne", București, Editura "Cartea Românească S. A.", 1924, p. 58
38. Introducere la "Etos și contemporaneitate", sub îngrijirea lui Niculae Bellu, Editura Științifică, București, 1971, p. 14.
39. Idem.
40. Introducere la "Etica aplicată", editor Adrian Miroiu, Editura "Alternative", 1995, p. 14.
41. Idem.
42. J. M. Bochenski, op.cit. p. 44.
43. Ibidem, p. 54. Propoziția 44: "Este de dorit ca purtătorul autorității deontice să fie în același timp și purtătorul autorității epistemice în domeniul corespunzător".
44. Ibidem, p. 55. Sensul noțiunii de *Lege morală* dat în prezenta teză este acela de *totalitate a normelor morale specifice unei morale sociale determinate*.

PARTEA A DOUA

DE LA "DEONTOLOGIE" LA "DEONTOLOGII"

Studiile asupra deontologiei, derulate până în prezent, dezvăluie eforturi de decantare a unor puncte de vedere unificatoare asupra problemei, în încercarea de a oferi o știință riguroasă, cu o cât mai largă aplicabilitate. Demersurile teoretice anterioare au încercat să argumenteze posibilitatea și necesitatea de a se căuta fundamente raționale, de natură logico-filosofică, în măsură să determine constituirea unor paradigme, principii și norme cu valabilitate generală în domeniul autorității, supus normării morale.

Principiile deontologiei, așa cum au fost ele prezentate în capitolul anterior, se revendică de la o viziune generalizatoare asupra autorității, ca relație specific umană în sistemele sociale. Ele se doresc a fi, din perspectiva eticii, deopotrivă surse de menținere a autorității în limitele moralității și de constituire a autorității morale ca parte inseparabilă a personalității profesionale.

Dacă acesta este sensul dat de noi rolului și funcțiilor sociale ale deontologiei, se naște, firesc, întrebarea: în ce măsură deontologia este capabilă să acopere numeroasele sisteme de acțiune umană în care se manifestă nevoia unor reglementări morale particulare? În ce măsură, pe baza modului în care am conceput deontologia ca știință, putem face trecerea efectivă de la "deontologie" la "deontologii", așa cum ne sugerează Vasile Popescu?¹

Ne propunem, de aceea, un exercițiu teoretic exemplificator pe câteva domenii ale acțiunii umane, îndeosebi pe acelea în care autoritatea, ca obiect al deontologiei, este mai dificil de identificat.

Sarcina noastră este să punem în evidență sursele și natura autorității în domeniile analizate, cauzele și condițiile în care pot apare dezechilibre în exercitarea acesteia, precum și măsura în care deontologia poate contribui la echilibrul și armonia socială.

Domeniile selectate de noi spre reflecție încearcă o cât mai largă cuprindere a spațiului posibil de a fi tratat din perspectivă deontologică. Criteriul de selecție adoptat a fost acela al reprezentativității, precum și al vecinătății cu sfera de preocupări a cercetătorului, excluzând intenționat extremele: deontologia medicală, pe deplin formată și angajată în actul de veghe morală a purtătorilor halatului alb și deontologia omului de

afaceri, cu slabe perspective de a se constitui altfel decât ca un cod de maniere, care să pună într-o lumină favorabilă adevărata "junglă" a confruntărilor de interese economice.

Deontologiile care se regăsesc în cele ce urmează nu sunt nici pe departe sisteme de norme morale. Ele sunt simple introduceri. Rămâne în sarcina cercetătorilor din fiecare domeniu elaborarea, în cunoștință de cauză, a unor coduri de conduită morală autentice.

1. Coordonate deontologice în istoria religiilor.

Deontologia ecleziarhului

Pornind de la accepțiunea pe care am dat-o deontologiei în prima parte a lucrării, s-ar putea pune sub semnul întrebării tentativa de a gândi o deontologie în spațiul vieții religioase. Aceasta, deoarece atunci când vom căuta, în acest domeniu, relațiile de autoritate, nu vom putea în nici un fel să negăm faptul că ele se instituie între doi poli situați în spații structural incompatibile: spațiul sacru și spațiul profan.

Pentru omul religios, esența oricărei relații de subordonare este de natură divină, dezechilibrul raportului de autoritate fiind total și incomensurabil: de o parte divinitatea atotputernică,

guvernând în mod absolut, dictând fără limite, în afara oricăror răspunderi, de cealaltă parte omul religios, "vierme neputincios" (Pascal), "cenușă și pulbere", voința sa fiind, în toate, expresia voinței divine, iar sentimentele sale dominate deopotrivă de teroare și fascinație, de frică și iubire nemărginită (Otto). Dezechilibrul astfel instituit este în afara oricărui control subiectiv, mai mult chiar, existența acestuia reprezintă însuși fundamentul existenței și funcționării vieții religioase.

În consecință, în relația de autoritate dintre divinitate și omul religios o deontologie ar fi fără sens. Cu toate acestea, relația morală - religie este una din cele mai vechi relații instituite ca reflectare a integrării sociale a omului. Morala începuturilor civilizației umane a fost o morală preponderent religioasă. Instanțele specifice în fața cărora omul dă seama de atitudinea sa morală - propria conștiință și opinia publică - nu se exercită în numele ideii de bine și de dreptate, ca valori morale supreme, ci în numele diviniității ca supraveghetor și autocrator absolut. Acest mod de evaluare morală a vieții este propriu omului religios din toate timpurile. Trăirea efectivă a condiției moral-religioase a omului a fost totdeauna posibilă prin raportare la un tip de comunitate umană specifică, comunitatea religioasă.

Istoria religiilor lumii, de la cele mai vechi și până astăzi, pune în evidență o mare varietate a formelor de organizare și funcționare a comunităților religioase. Toate aceste, însă, nu

reprezintă altceva decât sisteme sociale mai mult sau mai puțin ierarhizate, în care sunt prezenți cei trei poli ai oricărei relații de autoritate: purtătorul, subiectul și domeniul.

La acest nivel al vieții religioase purtătorul autorității nu mai este nemijlocit divinitatea, ci persoana recunoscută de comunitate ca organizator și îndrumător al vieții religioase. Poziția acestuia în raport cu divinitatea și comunitatea religioasă este tot atât de diferită, pe cât de diferite sunt sistemele religioase ale lumii. Dar, fie că este vorba de șaman, fie de guru, de arhat, de faraon, de rabin, de preot, de pastor etc., în toate cazurile, între aceștia și masa credincioșilor, pe baza regulilor specifice confesiunii religioase, se instituie o relație “pământească” de autoritate. Indiferent de rangul social, de puterea fizică, intelectuală sau politică, de poziția în alte tipuri de structură socială, toți cei care aderă la o anumită confesiune religioasă recunosc autoritatea și urmează reguli de conduită codificate, transmise, supravegheate și puse în operă de clasa ecleziastică.

Autoritatea ecleziarhilor este în același timp deontică și epistemică.

Ea este autoritate deontică, în măsura în care prin ea se stabilesc și se comunică norme, dispoziții, directive privind practicarea ritualurilor, respectarea obligațiilor și interdicțiilor, precum și în măsura în care este apreciată ca emanând de la divinitate și având efectiv puterea divinității.

Este, totodată, autoritate epistemică, în măsura în care exprimă cel mai înalt nivel de cunoaștere a doctrinei religioase, precum și a regulilor de practicare a cultului. Adesea autoritatea epistemică a ecleziarhilor are o natură misterioasă, ascunsă, acestora atribuindu-li-se puteri miraculoase (mana, omi, zemi, megbe, orenda, har), precum și capacitatea de a face legătura între omul religios și divinitate, prin ritualuri inițiatice.

Șamanul, cel mai vechi conducător spiritual al comunităților religioase, cunoaște "extazul". "Extazul șamanic - spune Mircea Eliade - implică, pe lângă posibilitatea de a poseda, adică de a pătrunde în corpurile oamenilor, și pe aceea de a fi posedat de către sufletul unui mort sau a unui animal, de către un spirit sau un zeu".²

În ritualul vedic "upanayana", de administrare a "sacramentelor" pentru brahmani, "perceptorul îl transformă pe băiat într-un embrion și-l păstrează trei nopți în pântecul său", după care "acesta renaște ca brahman." Un asemenea act se realizează prin simpla punere a mâinii pe umărul copilului după "renaștere" copilul se consideră "de două ori născut", soarta lui fiind una excepțională.³

Modelul "sacramental" de atribuire a unor puteri speciale conducătorilor vieții religioase există în toate religiile, prin diferite scenarii rituale.

În biserica creștină, pe lângă "tainele" ce se administrează tuturor credincioșilor (botezul, mirul, pocăința, euharistia, căsătoria și maslul), cea de a șaptea taină "hirotonia", se administrează numai sacerdoților (preoților). Aceasta "este o taină prin care sunt conferite darurile ierarhice de către episcop, care pune mâinile peste capul subiectului",⁴ gest prin care se asigură coborârea "sfântului duh" în sufletul preotului, sfîntirea acestuia.

Prin hirotonire preotul devine, în accepția creștină, în măsură să administreze tuturor credincioșilor cele șase taine, a șaptea fiind de competența episcopilor.

Oricât de mari ar fi puterile miraculoase atribuite ecleziarhilor, ei rămân, în ultimă instanță, muritori asemeni tuturor, cel puțin sub aspect biologic, fapt pentru care, în conștiința comunității religioase, ei sunt supuși limitei. Prestigiul lor ecleziastic, dobândit oficial, se menține numai în măsura în care are acoperire în comportamentul social și religios.

În acest punct intervine ca factor de echilibru deontologia. Ea este menită să apropie cât mai mult conduita morală a ecleziarhului de statutul său privilegiat în comunitatea religioasă și mai ales, este menită să protejeze pe credincioși în fața abuzurilor de orice fel, pe care autoritatea ecleziarhilor le face posibile.

Istoria religiilor este martoră a unor numeroase sisteme de normare a comportamentului purtătorilor autorității religioase.

Religia vedică și în continuarea acesteia hinduismul acordau o importanță deosebită unui aspect considerat esențial pentru protecția comunității religioase: corectitudinea ritualurilor. În acest sens se menționează faptul că riturile solemne fiind asigurate de oficianți specializați, corectitudinea actelor rituale ale acestora este supravegheată de "brahman", reprezentând puterea sacră desemnată prin numele său (brahman - neutru).

"Așezat în centrul ariei, adevărat medic al sacrificiului, el nu intervine decât dacă o eroare e comisă, îndeplinind atunci expierea necesară."⁵

Menținându-ne în același spațiu de manifestare religioasă, vom remarca existența unei adevărate "religii deontologice" fondată pe celebrul cod de norme cunoscut sub numele de "Perceptele lui Confucius".⁶ Esența acestei "religii fără zei" constă tocmai în aceea că asigură bunăstarea prin echilibrul societății, echilibru care depinde de conduita "seniorilor" și de preocuparea acestora pentru ameliorarea propriei lor personalități, prin educație. Suportul motivațional al acestui vast cod de norme deontologice este pe deplin identificabil cu bazele deontologiei în sensul prezentului studiu.

Seniorul este un om superior prin statutul său social, el dispune de condițiile existenței supușilor săi, iar pentru ca această capacitate de dispoziție (autoritate deontică) se fie utilizată spre binele societății și al său personal, seniorul trebuie să

dobândească înțelepciunea (autoritatea epistemică), pe care apoi să o folosească cu dreaptă cumpănire. Întregul conținut al "perceptelor" este străbătut de ideea forță a respectului față de marile valori ale umanismului asiatic: echilibrul, cumpătarea, respectul, cinstea, corectitudinea, simțul datoriei, modestia, politețea, generozitatea etc.

Perceptele lui Confucius au străbătut veacurile și spațiile cultural-geografice, fiind recunoscute ca una din cele mai mari, mai complete și mai sintetice concentrări de norme moral - civice din istoria culturală a omenirii.

Matricea culturală pe care au creat-o în spațiul asiatic, fie pe cale laică, fie pe cea religioasă, este prilej de uimire și astăzi când "miracolul asiatic" produce adevărate răsturnări ale imaginilor tradiționale, propulsând în prim-planul vieții economice și social-politice mari puteri ale lumii născute din modestie, cumpătare, ordine, echilibru, devotament etc., într-un cuvânt, din Confucianism.

Un interesant sistem de norme asimilabile principiilor deontologici se regăsește în comunitățile religioase ale Egiptului antic. "Țară a faraonilor", Egiptul a rămas în istorie prin dimensiunile cu totul deosebite pe care le-a căpătat unitatea autorităților politică, economică, socială și religioasă în persoana aceluiași purtător. Pe măsura atotputerniciei sale, faraonului i s-au atribuit și importante responsabilități morale exprimate într-o

formă apartel "confesiunea negativă" pe care, în numele celui ce trece în veșnicie, o rostesc preoții egipteni. Această confesiune are un pronunțat caracter deontologic, exprimând acele norme a căror îndeplinire stă în puterea subiectivă generată de autoritatea faraonului: "Nu am săvârșit nedreptate față de oameni ... Nu l-am blestemat pe zeu Nu l-am sărăcit pe cel sărac... Nu am ucis... Nu am pricinuit nimănui durere și suferință... Nu am micșorat ofrandele de hrană aduse în temple". Confesiunea negativă este urmată de un autoelogiu, prin care se fac noi referiri la normele deontologice: "Am mulțumit pe zeu cu faptele pe care le îndrăgește. Am dat pâine celui înfometat, apă celui însetat, veșminte celui gol, o barcă celui ce nu avea ...".⁷

Biblia, cartea de căpătâi a religiilor fondate pe credința în Dumnezeu, este presărată cu numeroase pasaje de pronunțată factură deontologică. Centrate ideatic pe "*Cele zece porunci*" primite sub forma Tablelor legii de către Moise de la Dumnezeu, care i s-a arătat pe Muntele Sinai, normele Bibliei ca și universul valorilor care străbat diferitele cărți ale sale au reprezentat temelia constituirii civilizațiilor unor întinse și eterogene regiuni de pe glob. În mod deosebit, "*Pildele lui Solomon*" și "*Psalmii*" reprezintă un tezaur de mare preț pentru înțelegerea dimensiunii deontologice a valorilor promovate de cei mai mari regi ai poporului evreu, Solomon și David. Un loc aparte îl ocupă, de asemenea, "*Cartea lui Iov*", monument al credinței fără limite în

Dumnezeu, dar și imagine simbolică a prețului care trebuie plătit pentru aceasta, precum și *"Ecleziastul"*, îndrumar de conduită morală și religioasă de mare finețe spirituală.

Desigur, exemplele prezentate sunt doar insule într-un vast câmp de manifestare a principiilor deontologiei raportate la sisteme religioase. Diferite în formă, în parte și în conținut, deontologiile religioase au o caracteristică comună: toate impun o cerință primordială pentru protecția destinului unui sistem religios: puritatea credinței. Fie că este vorba de respectarea regulilor rituale în religia vedică, fie că este vorba de respectarea "metodei" în Confucianism, de porunca biblică "să nu ai alți dumnezei în afară de Mine", în toate acestea se manifestă grija pentru puritatea și consecvența credinței.

Aplicată ecleziazarhilor, această cerință ar părea fără sens întrucât nimeni nu ar trebui să se îndoiască de puritatea credinței celor chemați să păstorească turma. Realitatea istorică dovedește, însă, că, supus limitelor inerente umanului, conducătorul religios și-a părăsit, adesea, credința, s-a abătut de la canoanele acesteia, a utilizat-o uneori în scopuri străine spiritului religios.

Sancțiunea populară românească formulată în cunoscuta expresie "să nu faci ce face popa, să faci ce zice popa", este o mărturie grăitoare a conștiinței colective privind limitele inerente ființei umane, chiar atunci când aceasta a îmbrăcat haina preoției. Ca rezultat al abaterilor, uneori semnificative, de la regulile

deontologice ale unor religii, în rândul multor biserici s-au produs importante schisme și, ca urmare, au apărut grupuri religioase a căror desprindere avea semnificația unei delimitări de faptele nedemne ale ecleziarhilor. Deontologia nu poate cunoaște repulsie mai mare decât aceea față de ecleziarhul care utilizează câmpul sacru al credinței în scopuri străine menirii sale sarcedotale. Deontologia, în spațiul religios, este prin excelență o deontologie a modelului, a exemplului personal de credință și supunere, întrucât instanța, oricât de interiorizată, rămâne exterioară comunității umane. Ea este întotdeauna de natură divină.

2. Marea problemă morală a deontologiei:

deontologia politică între necesitate și posibilitate

O lungă și fertilă dispută teoretică marchează istoria filosofiei politice, de la Herodot și până în zilele noastre, în jurul celor mai bune modalități de organizare și conducere a vieții comunităților umane. Otanes, Megabyzos și Darius, eroii protagoniști ai discursului politic al lui Herodot, vor avea urmași în întreaga istorie și cultură politică, astfel că democrația primului,

oligarhia celui de-al doilea și monarhia susținută de Darius vor fi reiterate ca alternative ale guvernării cetății de către Platon sau Aristotel, precum și de autorii moderni de filosofie politică, îndeosebi de Machiavelli, Hobbes și Rousseau. Disputa este departe de a fi încheiată, astfel că lumea contemporană nu numai că nu a încetat polemica teoretico-filosofică (deși diminuată în primele decenii ale acestui secol), dar trăiește efectiv în condițiile coexistenței unor modele politice care se situează, într-un fel sau altul, în vecinătatea tuturor proiectelor propuse de înaintași: monarhie, oligarhie, democrație.

Capacitatea acestor modele de a rezolva satisfăcător problemele conviețuirii comunităților umane, precum și imposibilitatea de a formula cu deplin temei o ierarhizare acceptabilă pentru definirea celei mai bune guvernări ne determină să apreciem că soluțiile unor analize critice ale mediului politic trebuie găsite în cu totul alte zone de interes. Dintre acestea, cea sugerată de Paul - Henry Chombart de Lauwe a acordului dintre "valoarea-normă ori valoarea-morală, referindu-se la regulile de conduită, la disfuncția dintre bine și rău" și valoarea-putere, exprimând voința de putere a unui individ, a unui grup ori a unei societăți⁸, mi se pare de mare utilitate pentru înțelegerea posibilității de constituire și a limitelor de aplicare a unei deontologii politice.

Tema este sugerată și de Lord Acton pentru care "lupta pentru concentrarea puterii și pentru limitarea și divizarea puterii este izvorul de căpătâi al istoriei", iar dacă avem în vedere opinia sa potrivit căreia "puterea tinde să corupă, iar puterea absolută corupe în mod absolut" și, ca urmare, "puterea absolută îndepărtează de morală"⁹, descoperim o nouă susținere a punctului de vedere exprimat.

Întrucât studiul de față nu-și propune o cercetare filosofică sau sociologică a relațiilor politice din societate, vom semnală doar soluția cel mai adesea invocată pentru asigurarea unei bune cărmuiri a societății și împiedicarea alunecării puterii spre condiția de putere absolută: limitarea acesteia.

Pentru filosofia politică modernă și contemporană puterea este și trebuie să fie limitată pentru a fi "moralmente acceptabilă". Căile pe care se poate ajunge la această limitare sunt multiple; toate își propun însă soluții care să determine a face explicite "mutările interzise în jocul puterii" și "a defini mutările permise" din punct de vedere al individului, preocupat de realizarea, pentru sine a unui "joc al libertății".¹⁰

Între căile de limitare a puterii prin prescrierea mutărilor permise și a celor interzise, deontologia acoperă pe aceea care privește statutul moral al purtătorilor autorității politice.

Implicarea deontologiei este deopotrivă necesară și posibilă. Este necesară, întrucât nicăieri ca în exercitarea puterii

politice relația de autoritate nu este mai evidentă și mai puțin controlabilă. Potrivit "*Dicționarului de analiză politică*" a lui Jake C. Plano ș.a. "deosebirea dintre autoritate și alte forme de influență este una din cheile înțelegerii specificului politicii și a exercitării puterii într-un sistem politic."¹¹

Mai mult decât atât, în sistemul politic se manifestă cu preponderență latura deontică a autorității, existând preocupări de delimitare clară a obiectului acesteia, precum și a subiectului asupra căruia se exercită, dar preocupări insuficiente pentru conturarea laturii epistemice. Prin norme de drept specifice, se stabilesc obligații, interdicții precum și limite ale permisiunii, înăuntrul cărora "actorul politic", în raport de natura acestuia, se poate angaja în luarea de decizii, determinarea valorilor, stabilirea telurilor, cărmuirea socială, aspirația spre putere, competiția de interese și activitățile de exercitare a influenței.¹²

Cu toate acestea, nici un domeniu al acțiunii umane guvernate de legi nu este mai predispus eludării moralei și angajării energiei celor mulți în profitul unui grup restrâns, participant la jocul politic. Faptul este explicabil din mai multe considerente. În primul rând, grupurile dominante din societate au capacitatea de a "manipula" grupurile dominate. Ele au "tendența de a suscita la grupurile dominate trebuințe artificial create, care favorizează acțiunea pe care caută s-o întreprindă."¹³

Reușita acestor acțiuni este posibilă datorită capacității de a utiliza un întreg arsenal al mijloacelor de manipulare. "Mijloacele noi, mai discrete, sunt cu atât mai eficace cu cât indivizii sunt mai puțin conștienți de folosirea lor" susține P. H. C. de Lauwe.¹⁴

În al doilea rând, grupurile politice lipsite de putere, dar aflate în competiție pentru cucerirea puterii, sunt interesate să folosească orice mijloace pentru a slăbi capacitatea deținătorilor autorității și a-i depozeda de aceasta. Cum în democrațiile autentice singura șansă de a accede normal la autoritatea politică este acțiunea electorală, deci apelul la masele de alegători, aceștia vor fi ținta a manipulării, atât din partea guvernanților, cât și din partea concurenților aflați în opoziție.

Specificul luptei politice autentice este faptul că adversarii nu se găsesc niciodată față în față. Ei sunt orientați în același timp spre un al treilea, care este electoratul. Chiar și atunci când se desfășoară dialoguri politice directe, ele sunt fără sens, dacă nu sunt mediatizate, dacă nu sunt "asistate" de al treilea, căruia, de fapt, îi este destinat orice mesaj politic. Nu pe adversar trebuie să-l convingă concurentul politic, ci pe cel care asistă la concurență și care va da verdictul asupra câștigătorului, prin vot. În aceste condiții, fiecare dintre cei angajați în luptă va fi tentat să-și creeze imaginea unei maxime capacități de a satisface interesele electoratului, minimalizând-o pe a celorlalți. Vor reuși

întotdeauna cei care vor convinge pe mai mulți, iar tehnicile de convingere s-au perfecționat și rafinat atât de mult, încât ele sunt în măsură să pună între paranteze conținutul mesajului politic, pentru a pătrunde în conștiința mulțimilor prin forma acestuia. Reclama, sloganul, mitul, festivalul iau loc discursului rațional și asigură victorii electorale spectaculoase.

Instituții specializate, existente în toată lumea civilizată sunt în măsură, pe baza unor onorarii plătite oficial, să producă la comandă idoli politici, persoane charismatice, programe electorale. "Cel ce pretinde că răspunde așteptărilor nu este întotdeauna Mesia care-și sacrifică viața pentru cauza poporului, el poate fi un om abil care îi înșală pe cei ce îl urmează" sau "utilizat din umbră de către indivizi mai puțin scrupuloși, care trag profit în felul lor din mișcarea în care el i-a antrenat pe credincioșii săi."¹⁵

În al treilea rând, eludarea normelor morale ale dialogului politic este posibilă prin exploatarea modului specific de constituire a psihologiei mulțimilor. "Cum mulțimile nu știu decât de sentimente simple și extreme, - afirmă Gustave Le Bon - ideile și credințele ce le sunt sugerate sunt acceptate sau refuzate de ele în bloc și considerate adevăruri absolute sau erori la fel de absolute."¹⁶

Dacă deontologia se impune cu necesitate în cadrul acțiunii politice, se pune problema în ce măsură există și

posibilitatea efectivă ca actorii politici să adopte o conduită morală conformă deontologiei. Realitatea politică contemporană evidențiază serioase piedici în calea afirmării deontologiei ca practică curentă. Cei ce eludează normele morale, și fac acest lucru cu suficientă grijă pentru ca aceasta să treacă neobservată, dobândesc avantaje importante. Comportamentul obiectiv al cetățeanului în raport cu acțiunea mijloacelor deformatoare favorizează, de asemenea, abaterile de la normele deontologiei. Însăși legislația democratică este pasivă și îngăduitoare în raport cu actele politice imorale. Preocupate să asigure o libertate de exprimare cât mai deplină a cetățeanului, legile imprimă vieții morale o condiție de manifestare la un nivel foarte scăzut în umbra legilor se desfășoară adesea rețele de interese de mari proporții, care ajung până la denaturarea completă a jocului politic. Teme legislative, menite aparent să protejeze demnitatea și onoarea actorilor politici, pot deveni paravane pentru imoralitate și chiar ilegalitate. Așa este cazul “imunității”, “preemțiunii”, “confidențialității” ș.a. Putem aprecia că deontologia, fără a putea fi negată în plan teoretic și propagandistic, este cât mai puțin posibil dorită în planul practicii politice. Corupția politică este forma generalizată și cea mai acută de manifestare a încălcării normelor deontologiei în acest domeniu. Actorul politic corupt va fi în măsură întotdeauna să-și justifice acțiunile în cadrul legilor, iar atunci când acestea îi sunt defavorabile, va

lupta pentru abrogarea sau modificarea lor. Singura cale de înlăturare a acestuia de pe scena politică este demascarea lui de către adversarul politic sau de către cei care suportă consecințele corupției. Aceasta presupune însă existența unei culturi politice autentice și mature la nivel de masă, precum și acutizarea distorsiunilor sociale în mediul de acțiune a respectivului actor până la nivelul anomiei.

Între "homo homini lupus est" a lui Thomas Hobbes și "Cetatea soarelui" a lui Tomaso Campanella, șansele reale de aplicare a deontologiei în mediul politic țin, în ultimă instanță, de maturitatea sistemului politic, de cultura politică de masă și de standardul de viață al cetățeanului.

3. Deontologia sub semnul balanței.

Responsabilitatea morală a actului de justiție

În toate constituțiile moderne ale lumii este inclus principiul potrivit căruia cetățenii unui stat se supun unei singure instanțe: legea. Născută din comensurarea socială a ordinii universale, a firescului, precum și din postulatul promovării dreptății ca scop suprem al reglementării sociale a vieții, legea trebuie să exprime, în sens social și juridic "voința generală", "trebuie să

'oglindească spiritul tuturor cetățenilor". Legea trebuie să fie universală, atât în origine cât și în obiect.¹⁷

În scopul apărării și punerii în operă a acestui principiu fundamental, în toate statele moderne este constituită și funcționează puterea judecătorească, o putere cu o largă autonomie față de celelalte puteri ale statului.

Formulat în filosofia politică de către Montesquieu, dar anunțat, într-o oarecare măsură de Aristotel și apoi de John Locke, principiul separației și independenței puterilor legislative, executive și judecătorești a devenit astăzi baza constituirii "statului de drept", a celui tip de stat bazat pe supremația legii. Pe baza acestui principiu se instituie "o distribuție a funcțiilor în așa fel încât să permită a face să fie respectată legea, prin mijlocul organelor judecătorești, chiar împotriva actelor eventual ilegale ale guvernului, care exercită funcția administrativă."¹⁸

În consecință, puterea judecătorească este investită cu două atribute fundamentale: autoritatea și independența.

Autoritatea puterii judecătorești se exprimă prin faptul că actele sale sunt obligatorii pentru toți cetățenii, precum și pentru oricare instituție, organizație sau formațiune, indiferent de natura și rangul acesteia. Independența justiției este expresia faptului că ea nu se supune decât legii; orice amestec al altor puteri, organizații sau persoane în actele sale specifice, precum și orice

încercare de influențare a vieții și activității juriștilor pe criterii străine legii este repudiată și interzisă.

Atributul fundamental al puterii judecătorești este acela de a stinge litigiile dintre subiecții de drept (organizații, instituții, cetățeni) prin aplicarea legii, deci, de a asigura ca întreaga viață din societate să se desfășoare în baza normelor stabilite prin voința cetățenilor ei. În îndeplinirea acestui atribut fundamental, puterea judecătorească acționează prin “instituții” specifice: instituția procurorului, a judecătorului, a avocatului. Fiecare dintre aceste instituții înglobează, în fapt, categorii socio-profesionale distincte, de importanță hotărâtoare pentru aplicarea legii. O deontologie juridică se va justifica în măsura în care, cu toate constrângerile specifice domeniului, persoanele chemate să acționeze în numele și în spiritul legii sunt în măsură să pună în funcțiune propria subiectivitate pentru a determina semnificativ soluțiile pronunțate în actul de justiție.

Toate lucrările teoretice în domeniul dreptului, precum și “codurile de procedură”, pun în evidență faptul că juristul își exercită autoritatea numai în spiritul respectării și aplicării legii. Cu toate acestea, o analiză mai atentă a procedurilor judiciare, ca și o privire critică asupra literaturii juridice, evidențiază faptul că odată instituită autoritatea și independența juristului, acestea pot deschide calea unor încălcări ale normelor morale, chiar în condițiile respectării stricte a legii și normelor procedurale.

Astfel, dacă analizăm activitatea judecătorului în aplicarea legii, vom constata că în toate cele trei etape caracteristice, "stabilirea stării de fapt, determinarea legii aplicabile la această stare de fapt și elaborarea actului jurisdicțional"¹⁹, subiectivitatea și, ca urmare, responsabilitatea morală a judecătorului sunt pe deplin implicate.

În prima etapă, pentru "stabilirea stării de fapt" în conducerea procesului penal sau civil, judecătorul poate interveni în derularea acestuia prin întreruperea cuvântului în dezbateri, prin refuzul prezentării unor probe, prin intimidarea uneia din părți, prin întrebări proprii adresate părților, precum și prin multe alte tipuri de acțiune sau non-acțiune. Toate aceste acte proprii judecătorului, atunci când sunt folosite cu intenția de a favoriza una din părți, pot duce la constituirea unui ansamblu de motive pentru o soluție care să eludeze dreptatea. La acestea se adaugă o practică, destul de frecventă în actele de justiție incorecte, de întrerupere și amânare succesivă a derulării cauzelor sau a pronunțării sentințelor, cu pretinsa motivație a aducerii de noi probe, în fapt cu scopul de a sustrage persoana sau instituția vinovată de la suportarea consecințelor legii.

În cea de-a doua etapă, în care se determină legea aplicabilă unei stări de fapt rezultată din "speța" aflată în fața instanței, judecătorul este pus efectiv în situația de a da o "interpretare a dreptului", întrucât el "caută norma aplicabilă unei anumite

spețe”.²⁰ În căutarea normei, judecătorul o poate găsi pe cea favorabilă sau pe cea nefavorabilă uneia din părți; fiind un act prin care se urmărește ”determinarea înțelesului unei norme, înțeles pe care l-a avut în vedere legiuitorul”,²¹ el poate devia de la acest înțeles, cu atât mai mult cu cât în actul interpretării este prezent numai interpretul și legiuitorul. Pentru prevenirea unor asemenea fapte, organele jurisdicționale de rang superior pot emite acte de interpretare a legii, cu rol orientativ în activitatea de aplicare a acesteia. Asemenea acte pot fi emise și de legiuitorul însuși, dar gradul de specificitate al cauzelor poate determina nevoia unei ”interpretări judiciare”²² a legii.

Un principiu fundamental de drept este acela potrivit căruia legea aplicabilă unei persoane este legea cea mai favorabilă acesteia. Cel care, însă, stabilește acest lucru, dincolo de normele de drept, este judecătorul, totul depinzând de măsura în care acesta își asumă responsabilitatea unui acord cât mai deplin între starea de fapt și textul de lege.

În concepția comentatorilor constituției României, ”adesea depășirea atitudinilor conservatoare este singura modalitate pentru a înlătura injustițiile pe care le determină aplicarea ad literam a textului legii”.²³ O asemenea atitudine este, în mare măsură, dependentă de ținuta morală a judecătorului, de imparțialitatea lui, altfel spus, de măsura în care sufletul său nu și-a făcut loc pe unul din talerele balanței, cu care el însuși cântărește.

Cea de-a treia perioadă a aplicării justiției de către judecător este și cea mai încărcată de tensiuni interioare: “decizia asupra a ceea ce este just și asupra a ceea ce nu este just în speța dedusă judecării”,²⁴ precum și măsura în care se raportează fiecare din părți la aceasta. Chiar dacă hotărârile instanțelor sunt susceptibile de atac, deci posibil de a fi revizuite la diferite nivele, un judecător are satisfacția datoriei împlinite atunci când sentința sa rezistă acestor atacuri și mai ales, atunci când ea a fost pronunțată cu conștiința imparțialității.

Un statut deontologic aparte îl are instituția procurorului. Chemat să asigure efectuarea urmării penale și să exercite supravegherea acesteia, să vegheze la respectarea legii în cauzele penale supuse instanțelor judecătorești, precum și în punerea în aplicare a hotărârilor, procurorul este, din punct de vedere nu numai juridic ci și moral, un adevărat “turn de control” al aplicării legii de către justiție. Autoritatea procurorului este cu totul deosebită și tocmai de aceea responsabilitatea sa morală interesează în cel mai înalt grad înfăptuirea dreptății. Prin actele sale, procurorul se implică nemijlocit în respectarea drepturilor fundamentale ale cetățeanului. Procurorul dispune privarea preventivă de libertate a cetățeanului el pune în mișcare acțiunea penală și trimite în judecată; el poate dispune scoaterea de sub urmărirea penală precum și refacerea sau completarea unor probe;

în timpul judecării cauzelor, procurorul poate formula cereri, ridica excepții sau pune concluzii.²⁵

Prin modul în care își îndeplinește toate aceste atribuții, procurorul are posibilitatea de a preveni abuzurile, traficul de influență, corupția de orice fel sau, dimpotrivă, de a le tolera și chiar provoca. Expert în cunoașterea și interpretarea legilor, precum și în desfășurarea întregului proces de aplicare a acestora, procurorul este cel mai în măsură să vadă granița dintre lege și fără-de-lege; el știe foarte bine până unde se întind faptele nedrepte ale justiției, pe care legea nu le încriminează. În acest spațiu de manifestare el se supune deontologiei și poate pretinde același lucru de la cei pe care-i supraveghează. Respectarea de către procuror a normelor deontologiei juridice reprezintă premisa respectării legii de către toate instituțiile care o aplică.

Deontologia juridică trebuie să opereze cu necesitate în anticamera legii, ca instanță de autoprotecție morală a apărătorilor ei.

Cea mai largă arie de cuprindere a deontologiei o regăsim în activitatea instituției avocatului. Destinat să acorde asistență juridică cetățenilor, instituțiilor, organizațiilor care se adresează justiției, avocatul are, în virtutea pregătirii și experienței sale juridice, o autoritate preponderent epistemică în raport cu cei pe care-i reprezintă. Autoritatea sa deontică este redusă, prin faptul că în exercitarea mandatului el reprezintă una din părțile în litigiu

și, ca atare, într-o oarecare măsură el se identifică cu aceastași nu dă soluții, nu ia hotărâri, nu decide asupra aplicării legii.

Cu toate acestea, avocatul are un rol hotărâtor în soluționarea cauzelor, în sensul că prin modul în care se implică în acestea, poate determina succesul sau insuccesul clientului său. În limitele mandatului încredințat de client, avocatul este cel care susține probele în instanță, combate probele adversarului, pune întrebări și emite excepții, pledează în fond în favoarea clientului său și, la nevoie, utilizează în numele acestuia căile de atac împotriva soluțiilor care i se par nedrepte.

Condiția morală a avocatului este deosebit de complexă și contradictorie. Pe de o parte, în baza jurământului depus, este angajat în apărarea ordinii de drepti pe de altă parte, în baza contractelor pe care le încheie, se angajează să apere, printre altele, și persoane fizice sau juridice aflate în conflict cu legea. Prin natura poziției sale față de cel pe care-l reprezintă, avocatul știe cel mai bine conținutul vinovăției inculpatului sau limitele dreptului invocat de partea reprezentată și, cu toate acestea, prin logica internă a înfăptuirii justiției, îndeosebi în baza principiului contradictorialității, el trebuie să se abțină de la orice informație care ar favoriza partea opusă. Indiscutabil, în această contradicție se regăsește marea dilemă a avocatului. Va eluda el responsabilitatea față de jurământul depus pentru a fi din toată inima alături de clientul său? Va reuși el să-și reprime repulsia

față de faptele ilicite pentru a-i apăra pe cei care le produc? Prin natura angajamentelor sale, avocatul se aseamănă cu actorul: el joacă un rol și este cu atât mai bun cu cât se identifică mai deplin cu personajul său. Diferența fundamentală față de condiția actorului este aceea că în timp ce jocul actorului produce emoții artistice, cel al avocatului produce efecte asupra destinului uman. Deontologia este imaginea exigenței morale față de acela care, convins de paradoxala consecință a actelor sale, nu ezită să fie permanent în contradicție cu adversarul, lăsând ca legea să-și împlinească menirea tocmai ca produs al acestei contradicții. Cea mai mare abatere de la normele deontologiei o săvârșește avocatul care-și defavorizează clientul, fie din neglijență, fie din repulsie față de faptele acestuia, fie, cazul cel mai grav, în acord cu partea adversă sau chiar cu completul de judecată. O asemenea atitudine va duce întotdeauna la eludarea dreptei judecăți și, până la urmă, la promovarea in justiției și nedreptății. Angajată asemeni celorlalte instituții ale dreptului în cântărirea faptelor semenilor, instituția avocatului are o singură șansă de a-și împlini menirea: să tragă cu toată energia și priceperea de acel taler al balanței care i-a fost încredințat.

Ce-i este îngăduit și ce nu-i este îngăduit juristului să săvârșească, din perspectiva morală, pentru ca autoritatea lui să producă în sistemul dreptului măsura dreptății, și mai ales pentru ca aceia care și-au încredințat lui nădejtile de aflare a dreptății să

prețuiască nu atât succesele sale cât, mai ales, autoritatea și corectitudinea corpului juridic în ansamblul său, iată întrebările la care deontologia juridică trebuie să găsească răspunsuri adecvate.

4. Deontologia autorității militare – o deontologie pluralistă

În rândul profesiunilor care implică o relație socială de autoritate și care, deci, sunt analizabile din perspectivă deontologică, profesia de conducător militar se impune prin caracteristici distincte.

În primul rând, relația de autoritate care domină viața militară este preponderent de tipul autorității deontice. Nivelul de reglementare a acestei relații este unul foarte înalt și foarte precis conturat prin legi, regulamente, instrucțiuni, ordine, dispozițiuni, directive etc. În situații speciale (război, stare de urgență, alte situații prevăzute expres prin lege), autoritatea se manifestă sub forma unui puternic dezechilibru al capacității de manifestare a drepturilor, astfel încât conducătorul militar poate dispune după propria voință de libertatea și chiar de viața subordonaților.

În al doilea rând, legătura dintre autoritatea deontică și cea epistemică se manifestă în activitatea conducătorului militar

ca o legătură de o sensibilitate deosebită. Lipsa autorității epistemice în domeniul corespunzător autorității deontice a conducătorului militar poate avea consecințe nu numai în sensul neîndeplinirii obiectivelor acțiunii militare, ci chiar în sensul punerii în pericol a vieții subordonaților și nu numai a lor.

În al treilea rând, profesia conducătorului militar presupune un angajament față de societate pus sub semnul unor răspunderi deosebit de complexe, astfel încât este justificată aprecierea potrivit căreia militarul profesionist aparține cu toată ființa sa, cu întreg universul existenței sale sistemului militar în care este integrat. Așa se explică și opțiunea noastră pentru o accepție în sens pluralist a deontologiei autorității militare, care cuprinde deopotrivă exigențe morale în comportamentul public, în raport cu societatea civilă, în timp de pace și în timp de război.

Este de reținut faptul că prin ceea ce promovează în sfera obligațiilor, interdicțiilor și permisiunilor, aceasta nu se dorește a fi un mijloc de anulare sau de îngrădire suplimentară a libertății conducătorului militar, de încătușare a acestuia într-o platoșă morală de nesuportat. Normele deontologiei, spre deosebire de cele tehnice, economice, organizaționale ale unei profesii se manifestă nu ca margini distincte ale acțiunii, ci mai degrabă ca determinări calitative, coexistente libertății. Normele deontologice în domeniul profesiei de conducător militar restituie libertatea acestuia, aparent închisă în prevederile rigide ale legilor

și regulamentelor militare, “umanizează” profesia, îi redau sensul omenescului furat de logica implacabilă a armelor.

Pentru o profesie la a cărei finalitate se atașează inevitabil nimicirea și distrugerea, deontologia se impune, alături de celelalte cadre de educație umanistă, ca un factor de echilibru, ca un mijloc de justificare interioară a opțiunii pentru cariera armelor și mai ales ca o deschidere spre răspunsul la acea întrebare la care Immanuel Kant nu a găsit decât o soluție religioasă: “Ce-mi este îngăduit să sper?”.

Prin conturarea unui ideal de viață în cadrele moralității, deontologia propune accesul profesionistului militar spre sferele înalte ale perfecțiunii morale, dând vieții acestuia un punct de sprijin pentru motivații solide de autoperfecționare profesională. Prin deontologie, profesionistului militar “îi este îngăduit să sper” la fel de mult ca oricărui altul, îi este îngăduit să-și clădească existența în toate dimensiunile ei, “bastonul de mareșal” fiind nu numai o idealitate de necuprins, ci și o finalitate intrată în sfera posibilului.

Conștientizând normele deontologiei și preocupându-se pentru respectarea lor, conducătorul militar se știe protejat în exercitarea autorității sale de spiritul de dreptate și justiție, de acordul așteptat al subordonaților și al societății, de opinia favorabilă a șefilor săi. Atunci când normele deontologiei devin cadre firești ale vieții și activității acestuia, el dobândește

siguranță de sine, echilibru interior, maturitate, eleganță, prestigiu, charismă.

În fața unor decizii majore, de mare gravitate și cu implicații semnificative în viața subordonaților, conducătorul militar dominat de simțul moralității nu va ezita să-și pună în valoare opțiunile și convingerile și va fi urmat cu încredere de subordonați. Deontologia trebuie să descopere toate aceste valențe favorabile, să pună la dispoziție motivația proiectării acțiunilor militare în conformitate cu principiile moralității autentice.

Dezvăluind consecințele negative ale eludării normelor sale, deontologia îndeplinește o importantă funcție profilactică, ferind conducătorii militari de angajarea în cariera militară pe căi neconforme cu principiile moralității. Prevenindu-i asupra a ceea ce "trebuie să facă" și asupra a ceea ce "trebuie să nu facă" în activitatea lor, deontologia devine, atunci când este bine înșușită, cel mai bun și mai cinstit prieten în toată cariere militarilor, aceea amforă morală care-și îndeplinește menirea de păzitor al bunelor moravuri. Mai mult, unitatea de măsură cu care conducătorul militar va judeca faptele semenilor săi, fie șefi, fie subordonați, fie colaboratori va fi marcată de girul normei morale, astfel încât în nici o împrejurare el nu va trăi sub imperiul nesiguranței, vinovăției sau rezervei.

Justificarea unor puncte de vedere, atitudini, hotărâri, refuzuri, ordine și dispoziții din perspectiva moralității este cea mai "tare" justificare posibilă. Ea transcende interesele de orice fel, este scutită de bănuiala subiectivității, se raportează la supremul judecător, care este binele moral. În consecință, deontologia autorității militare este mai presus de orice o disciplină educativă, formativă, generatoare de structuri normative indispensabile. Prin ea purtătorii uniformei militare descoperă latura umană din profesia căreia i s-au dedicat, precum și motivațiile etice care trebuie să însoțească aspirațiile lor de realizare morală și profesională.

Pentru majoritatea profesioniștilor militari deontologia vine în întâmpinarea unor aspirații în care moralitatea s-a instaurat prin educația primită în familie, în școală, în mediul social din care provin. În acest caz, deontologia deschide noi perspective de afirmare a statutului lor moral, transformă potențialitatea în norme cu adresă precisă, în modele comportamentale distincte.

Deontologia nu leagă profesionistul militar, asemenea legilor și regulamentelor, prin jurământ sau angajamente scrise. Ea este prezentă, însă, în intimitatea acestora, acționează prin forța opiniei publice, a conștiinței personale, iar pentru cei care trăiesc o anumită religiozitate, ea acționează prin unirea cu voința creatorului divin, voință dominată de moralitate în toate religiile

lumii. Deontologia instituie, prin excelență, obligații interioare conștiinței militarului, sancțiunea sau răsplata fiind în primul rând de competența unei autoevaluări.

5. Aspecte deontologice ale relațiilor civili-militari în statul de drept

Punctul de vedere deontologic într-un domeniu de o asemenea factură poate părea cel puțin pretențios, dacă nu cumva evaluat chiar ca o încercare de imixtiune moralizatoare într-un spațiu al certitudinilor teoretice și practice, în care morala poate fi considerată, cu o anumită indulgență, fără semnificație. Aceasta și datorită faptului că tot mai insistent, și cu tot mai multe exemple indubitabile, realitatea vrea să ne convingă că “atunci când vorbesc armele, muzele tac”, iar morala, cel puțin din punctul de vedere al unora dintre pragmaticii politici ai lumii de astăzi, trebuie lăsată în seama muzelor.

Ascultând însă, profețiile marilor gânditori ai timpului nostru (e drept, mai apropiați de spiritul muzelor decât de cel al armelor), asupra perspectivelor pentru începutul celui de-al treilea mileniu și aproximând, în contextul pluralității religioase a lumii, religiozitatea cu moralitatea, putem amenda cu justificare aceste

profeții, spunând că “secolul următor va fi unul al moralității, sau nu va fi deloc”. O asemenea interpretare este justificată de amploarea fără precedent a utilizării instanței “drepturilor omului” ca instanță critică a legitimității sistemelor de putere, de spulberarea logicii bipolare a echilibrului politic al lumii și înlocuirea ei nu cu logica monopolară, cum se susține, adesea, sub imperiul spaimei de posibila dictatură a unui singur pol de putere, ci cu o logică multipolară; multipolaritatea este fructul autentic al renașterii și afirmării, de sub sarcofagul de plumb al tiraniilor ideologice, a libertății de gândire, expresie și acțiune a persoanei sau grupurilor umane.

O dată pusă în operă prin disoluția dictaturilor ideologice și politice, libertatea de expresie naște un nou model comportamental în sistemele sociale, în care autodisciplinarea ca mijloc asumat de conviețuire și performanță socială va lua locul disciplinării prin forță, ca mijloc de constrângere a celuilalt la un comportament potrivit propriului model cultural. Vom asista, deci, la înlocuirea promovării intereselor proprii prin negarea celuilalt, cu afirmarea personalității proprii, împreună cu celălalt.

În întâmpinarea unui secol care ar putea instaura paradigma lui “noi împreună cu alții”, în locul paradigmei “noi, împotriva altora”, relațiile civili-militari, privite din perspectivă deontologică, pot căpăta conotații morale deosebite.

Îmi propun să prezint, aici, opiniile pe două coordonate conceptuale: *prima*, din perspectivă organizațională, privește aspecte deontologice ale relațiilor dintre organizațiile militare și cele nemilitare; *a doua*, din perspectiva persoanei, pune în discuție exigențele deontologice ale relațiilor purtătorului de arme ucigătoare, aflat în serviciul militar, cu cei lipsiți de aceste arme.

Perspectiva organizațională ne relevă realități de o mare complexitate ce intră sub incidența deontologiei.

În primul rând, astăzi sistemele militare, într-un nedemn și imoral efort de autoedificare și autojustificare tind să caute singure răspunsuri la întrebări politice, sociale și chiar morale, uneori de dimensiuni planetare, răspunsuri în care logica armelor suprimă orice altă logică, acoperind cu cenușa ruinelor, cu giulgiul opac al spectrului morții, incompetența vinovată a unei generații politice dominată de corupție, frivolitate, carierism, intoleranță ideologică, religioasă, rasială. În pofida mersului ascendent al culturii și civilizației popoarelor care, cel puțin teoretic, este gândit ca un mers spre o cultură a libertății, sistemele militare, așa cum remarcă tot mai mulți analiști de marcă ai geopoliticii, tind să scape de sub controlul civil, devenind ele însele centre de putere politică, economică, ideologică, ba mai mult, reușind performanța de a concentra în relația producție-consum-profit-confort material segmente semni-

ficative de populație care se văd legate inexorabil de necesitatea promovării războiului.

În al doilea rând, dimensiunea organismului militar, adesea disproporționată în raport cu gradul de suportabilitate al comunității sociale, dar și în raport cu necesitățile de protecție militară ale respectivei comunități, induce o permanentă presiune asupra societății civile, ca rezultat al inevitabilei limite a resurselor sale de supraviețuire și de perpetuare. Pe de o parte, militarii de profesie solicită societății civile o îndreptățită recunoaștere, nu numai morală, ci și materială a statutului lor profesional. În virtutea constrângerilor materiale, de confort, politice și sociale, precum și a durității specifice a activității pe care aceștia sunt chemați să o desfășoare, ei sunt îndreptățiți să pretindă societății ranguri sociale, precum și recompense materiale.

Pe de altă parte, oamenii politici, aflați cel mai adesea sub presiunea permanentă a unui deficit de resurse în raport cu nevoile societății, răspund cu vinovăție morală acestei presiuni prin acoperirea acelor nevoi care sunt proclamate cu mai accentuată persuasiune, lăsând deliberat în planul secund pe acelea a căror reclamație este atenuată de constrângerile legislative, constituționale. În acest context, militarii, ținuti de lege să se abțină de la orice formă de protest public sau privat, de natură socială sau politică, de la orice acțiune de sprijinire a

partizanatului politic, își leagă speranțele doar de responsabilitatea morală asumată a deținătorilor puterii. Două sunt momentele în care puterea politică este, totuși, constrânsă să se gândească la condiția materială și de prestigiu a profesionistului militar: în situații de criză, care periclitează securitatea națională sau ordinea constituțională și în situații de excepție, când, cu riscul suportării consecințelor legii, unii profesioniști militari se implică politic sau social, cerându-și drepturile legitime. Este aproape de domeniul paradigmaticului faptul că militarii se bucură de respectul politicienilor doar în condiții de război sau când aceștia, pentru a se face respectați, agită armele. Mai mult chiar, sunt situații, la noi de notorietate, în care respectarea de către militari a constituției și a legilor, dacă este contrară intereselor de partid este condamnată, în timp ce militari care au încălecat aceste legi în profitul unor partide politice, sunt considerați eroi. În toate aceste situații, fie că este vorba de presiunea sistemului militar asupra societății civile, fie că este vorba de rezistența politicienilor în fața pretențiilor justificate ale militarilor sau de judecare a faptelor acestora în funcție de interesele de partid, dialogul civili-militari capătă conotații de imoralitate.

Este imoral pentru militari să caute justificarea propriei lor existențe prin exacerbarea pericolului militar sau prin proiectarea sistemelor militare dincolo de limitele obiectiv

necesare, după cum este cea mai mare imoralitate fapta militarului care, din convingere intimă sau din interes, adoptă partizanatul politic fățiș.

Este totodată imoral pentru politicieni să amâne rezolvarea problemelor militarilor din considerentul că aceștia sunt lipsiți de mijloacele civile de presiune politică și socială. Deontologia, așa cum o gândesc, impune în relația dintre organizația militară și organizația nemilitară câteva exigențe morale de netăgăduit. Ea cere organizației militare să-și respecte necondiționat statutul constituțional, fiind la dispoziția puterii politice a statului, indiferent de natura sau culoarea politică a acestei puteri, indiferent de opțiunile politico-militare pe care aceasta le adoptă la un moment dat. Ea nu are dreptul la opțiune politică. Acei profesioniști militari, indiferent de gradul sau de funcția deținută, care au asemenea opțiuni, trebuie să aibă la dispoziție în orice moment calea ieșirii onorabile din sistem, fără nici o consecință negativă. În caz contrar, ei trebuie să suporte rigorile legii.

Pentru oricare acte ale organizației militare care, în baza unor mutații ideologice și politice ale sistemului de putere, sunt considerate străine de interesul național, vinovați trebuie făcuți politicienii, și nu militarii. Acesta este un fapt de notorietate, recunoscut ca atare de toate sistemele juridice democratice. Imoralitatea începe, însă, acolo unde, pentru fabricarea unor

imagini de sine pretins justițiare, politicienii forțează mâna juriștilor pentru a găsi militarilor capete de acuzare credibile, care să înlocuiască delictul moral al politicienilor cu cel penal al militarilor.

Totodată deontologia cere organizațiilor nemilitare să respecte în toate împrejurările statutul politic și social al organizației militare. În mod deosebit se impune acest lucru organizațiilor politice, în special puterii. Orice putere trebuie să înțeleagă că armata este un instrument de acțiune politică de ultimă instanță și numai cazuri temeinic justificate și cu deplină acoperire a voinței poporului fac posibil apelul la aceasta. Fiind un instrument de forță, utilizarea armatei determină, în fapt, abolirea atribuțiilor normale ale statului de drept, iar răspunzători pentru aceasta sunt politicienii.

Apelul la serviciile armatei este, așa cum spune Clausewitz, dovada neputinței acestora de a continua actul politic pe altă cale. Rațiunea de a fi a militarului, oricât de neplăcut sună acest lucru, este aceea de a omorî și de a distruge. În rest, el nu reprezintă, pentru societate, decât o garanție de pace și siguranță, atâta timp cât el nu este chemat să facă dovada acestei garanții. Tocmai de aceea, puterea politică trebuie să trateze organizația militară ca pe un grup social aparte, la a cărui prosperitate trebuie să vegheze fără nici o condiție prealabilă. Chiar dacă pare paradoxal, numai buna funcționare a organismului militar, numai

credibilitatea acestuia poate amâna necesitatea utilizării lui ca mijloc de management social.

Când guvernele nu mai au bani să hrănească armata și să-i asigure pregătirea profesională la un nivel credibil, când ele nu sunt în măsură să plătească la timp salariile militarilor, atunci credibilitatea statului de drept este sub semnul incertitudinii, iar pericolul pierderii securității naționale devine realitate, oricâte garanții ar oferi prietenii sau aliații.

Teoria folosirii armatei ca mijloc de descurajare a violenței ("SI VIS PACEM, PARA BELLUM"), o teorie tot mai mult invocată în prezent, presupune luarea în considerare a unor exigențe deontologice majore ale comportamentului purtătorului de arme de luptă, în raporturile sale cu populația civilă, fie că este vorba de prezența militarului în acțiuni pe teritoriul național, pentru prevenirea unor tulburări sociale majore, fie că este vorba de acțiuni pe teritoriul altor state, în cadrul unor trupe de menținere a păcii.

În primul rând, consider că autoritatea militarului înarmat față de civilul neînarmat trebuie făcută cât mai puțin ostentativă, provocatoare. Militarul trebuie să fie astfel pregătit, nu numai fizic sau moral, ci și etic, încât utilizarea armelor de foc să aibă cea mai deplină justificare. Este străin de deontologia militară uzul de calitate de militar, sau de mijloacele de luptă ale acestuia, pentru alte scopuri decât cele care decurg din statutul și

misiunile sale: pentru obligarea civililor la fapte nedemne, pentru însușirea sau distrugerea bunurilor acestora, pentru înjosirea lor, pentru încălcarea tradițiilor și obiceiurilor lor, pentru a se sustrage de la răspunderea pentru ilegalitățile săvârșite etc.

În al doilea rând, în acțiunile de luptă desfășurate, militarul trebuie să facă tot ceea ce este omenește posibil pentru a cruța viața, demnitatea și bunurile inocenților. Normele dreptului umanitar, codificate prin acorduri internaționale, rămân simple vorbe, dacă militarul însuși, în personalitatea sa, nu este dominat de spirit umanist, altruist. Dacă din eroare ai dat cuiva o palmă, regretele exprimate cu sinceritate pot acoperi, cel puțin parțial, prejudiciul cauzat. Dacă, însă, prin acțiunile tale eronate mor oameni nevinovați, lipsiți de orice mijloc de apărare, precum și de orice șansă de reparație morală, scuzele și regretele sunt tot atât de imorale ca și faptele, ele intrând pe teritoriul dureros al cinismului. Se cunoaște, din învățămintele istoriei, că în ultimă instanță sancționarea vinovaților pentru încălcarea dreptului umanitar depinde de învingători. Indiferent cum se face istoria, de scris o scriu învingătorii. Tocmai de aceea, asumarea unei deontologii militare, ca mod de conduită practică, prin care respectul pentru viața și bunurile inocenților să fie trăit cu maximă intensitate, reprezintă singura garanție a menținerii mediului social, temporar guvernat cu mijloace militare, ca mediu umanizat.

Îndrăznesc să afirm că pregătirea profesională a militarilor pentru misiuni de menținere sau de impunere a păcii, de asigurare a ordinii constituționale are o puternică conotație morală numai în măsura în care ea presupune o pregătire specială pentru limitarea la maximum posibil a erorilor, a exceselor de orice fel, precum și pentru protejarea vieții, demnității și bunurilor populației civile.

În zilele noastre, deontologia este tot mai frecvent invocată ca minimă rigoare morală în relațiile dintre deținătorii puterii și supuși. Puterea militară este, din toate punctele de vedere, cea mai riguroasă dar și cea mai nemiloasă putere. Ea se instituie între oameni, atunci când aceștia au pierdut rațiunea de a rămâne oameni. Puterea militară nu poate fi decât ceva provizoriu. Revenirea la umanitate este scopul oricărei instituii a puterii militare. Tocmai de aceea, ea trebuie să lase deschisă permanent poarta spre umanitate, printr-o deplină moralitate.

6. Proiectul unui posibil cod deontologic al ofițerului armatei române

Prezentul proiect este rezultatul aplicării exigențelor deontologiei la un domeniu în care relațiile inter-umane bazate pe autoritate sunt preponderente. Principiul unității de comandă, precum și cel al subordonării necondiționate sunt expresia naturii specifice a misiunilor armatei, precum și a faptului că războiul este posibil doar prin limitarea semnificativă a libertăților cetățenești. Cele două principii pun, însă, în sarcina comandantului militar o încărcătură de responsabilitate pe măsura drepturilor cu care este investit, astfel încât protecția subiectului autorității militare împotriva posibilelor abuzuri ale purtătorului este în mare măsură un domeniu privilegiat al deontologiei. În nici un alt domeniu, poate cu excepția medicinei, viața omului nu este în mai mare măsură la discreția altuia. Mai mult chiar: dacă medicul acționează având ca ideal salvarea vieții omului aflat sub autoritatea lui profesională, în război comandantul acționează pentru obținerea victoriei, cu luarea în considerare a sacrificiului posibil al vieții supușilor săi. Războiul este un joc al vieții și al morții, moralitatea acestuia fiind doar o chestiune subiectivă, de ultimă instanță. Nu războiul, în sine, este moral, ci cauza pentru care se duce războiul este considerată, de către fiecare parte,

morală, astfel încât asistăm, de fapt, la un conflict al subiectivităților morale. Nici una din părți nu are dreptul să pună la îndoială moralitatea propriei cauze, sau imoralitatea cauzei adversarului, astfel încât ura față de adversar devine o datorie morală.

Ceea ce trebuie, însă, luat în considerare este faptul că oricât de acută ar fi opoziția dintre părți, ea rămâne în terenul unor relații inter-umane, drept pentru care impunerea voinței unuia împotriva celuilalt odată realizată, speranța în reluarea unor raporturi umane firești este moralmente legitimă în oricare moment al războiului. Legile și obiceiurile războiului sunt tocmai rezultatul acestei speranțe și ele sunt impuse combatanților ca o minimă rigoare morală, ca un prag care să mențină permanent conștiința umanității din noi.

Este de remarcant, de asemenea, că războiul ca soluție a reglementării relațiilor dintre comunitățile umane are la origine opțiuni politice, drept pentru care statutul sistemelor militare este unul de subordonare față de cele politice. Natura subordonării, ca și contextul întrebuințării forței armate în scopuri politice sunt reglementate prin sisteme constituționale. Aspectele morale ale implicării armatei în viața comunităților umane sunt determinate, de aceea, deopotrivă de măsura moralității clasei politice și a comandanților militari. Ele țin de asumarea respectării cadrului constituțional cu bună credință, de căutarea unor soluții de

minimă implicare a armatei, precum și de menținerea permanentă a unui potențial de acțiune credibil al acesteia.

Pe timp de pace, scopul activităților specifice din domeniul militar este acela al pregătirilor pentru ducerea războiului. Comandanții militari acționează permanent pentru a-și obișnui subordonații cu realitatea câmpului de luptă, cu privațiunile, lipsurile, stresul și consecințele luptei asupra stării lor fizice și psihice. Aceste cerințe de bază ale pregătirii militare fac din aceasta un domeniu al exigenței maxime, al durității, tensiunii, disconfortului. Toate acestea, însă, nu pot fi suportate de subordonați decât într-un climat de moralitate deplină, în cadrul căreia justificarea morală a actelor autorității, precum și încadrarea strictă a acestor acte în domeniul definit prin obligațiile, interdicțiile și permisiunile prescrise în mod legal sunt obiective promovate și apărute cu consecvență.

Prezentul proiect de cod deontologic ține seama de toate aceste exigențe, în măsura în care ele se adresează ofițerului, ca principal purtător de autoritate în domeniul militar.

PREAMBUL

1. Armata României este instituție a statului cu vocație națională. Exercitarea autorității în armată este justificată numai în numele și pentru promovarea intereselor națiunii române, în totalitatea sa.

2. Ofițerul armatei române este principalul purtător de autoritate în domeniul militar. Domeniul autorității sale este delimitat de Constituția României și, în consecință, de misiunile generale ale armatei. El este reglementat strict prin lege și alte acte normative. Oricare alte domenii, în care ofițerul ar intenționa să-și manifeste autoritatea ca ofițer sunt nejustificate și repudiate moral.

Relația ofițerului cu societatea civilă

3. Ca militar, ofițerul este purtător al însemnelor oficiale ale statului român. Uzul de aceste însemne, ca și de prețuirea acordată armatei de cetățeni, instituții sau organizații în scopuri străine de interesele armatei, pentru protecția sau sustragerea propriei persoane ori a unor terți de la răspunderile cetățenești, obștești, materiale sau morale sunt repudiate moral.

4. Ofițerul este dator să apere, cu orice preț, în limitele legilor și ale ordinii constituționale, demnitatea și onoarea militară, prestigiul României și al cetățenilor săi. Totodată el este dator să respecte aceleași valori pentru militarii, cetățenii sau însemnele naționale ale altor state, indiferent dacă acestea sunt amici sau inamici reali sau potențiali.

5. Prin statutul său social-politic, ofițerul este neangajat politic, acest fapt fiind impus prin lege. De aceea, orice acțiune, atitudine, comportament al ofițerului care, fără a încălca legea,

determină implicarea acestuia în partizanatul politic, sunt repudiate moral. Ofițerul trebuie să se situeze nu numai formal, ci și în fapt, deasupra intereselor politice partizane, iar atunci când, prin natura intereselor sale, acest lucru nu este posibil, el trebuie să renunțe la calitatea de ofițer și să părăsească armata.

Autoritatea ofițerului în armată

6. Ofițerul își exercită autoritatea în raport cu un grup de persoane, civile și militare, cu grade și funcții diferite, dar egali în fața legii, a naturii și a opiniei publice. El trebuie să se comporte în relațiile cu aceștia cu respectul cuvenit oricărei ființe umane. În exercitarea autorității sale, el trebuie să respecte cu strictețe drepturile fundamentale ale omului și să lupte pentru respectarea acestora de către oricare altă persoană. El trebuie să apere viața, bunăstarea, fericirea, sănătatea, demnitatea și onoarea subordonaților săi.

8. Obiectivul exercitării autorității ofițerului este pregătirea subordonaților pentru luptă și conducerea acestora pentru îndeplinirea misiunilor. Oricare alte scopuri sunt repudiate moral. Ofițerului îi este interzis să folosească autoritatea sa pentru a impune subordonaților gânduri, atitudini, comportamente, acțiuni străine intereselor armatei, în interesul personal sau al unor terți.

9. În exercitarea autorității sale, ofițerul este obligat să evalueze și să aprecieze corect activitatea subordonaților. Subevaluarea sau supraevaluarea subordonaților, falsa apreciere a unor fapte ale acestora cu intenția vădită sau ascunsă de a-i defavoriza în raport cu alții, ori pentru alte motive nejustificate este repudiată moral.

Recompensarea, promovarea în funcții ori grade militare, precum și retrogradarea, sancționarea sau schimbarea din funcții a subordonaților pe alte criterii decât cele de competență probată explicit și concurențial sunt acte nedrepte față de subordonați și sunt repudiate moral.

Este repudiată moral și atitudinea ofițerului care solicită sau acceptă nejustificat promovarea, recompensarea, avansarea, schimbarea sa din funcție.

10. În limitele legislației specific militare, subordonații ofițerului sunt cetățeni liberi, ființe raționale, capabile să analizeze situații, să aibă opinii, să opteze, să ia decizii. Ofițerul trebuie să promoveze libertatea de gândire și acțiune a subordonaților, la nivelul maxim admis de condițiile și natura specifică a acțiunilor militare. Tutelarea și controlul excesival subordonaților, neîncredere în capacitatea lor de a rezolva problemele, suspiciunea de rea-credință, impermeabilitatea la propuneri și sugestii, rapacitatea, determină distrugerea personalității acestora și sunt acte străine moralității.

11. În exercitarea autorității sale, ofițerul poartă răspunderea personală pentru îndeplinirea tuturor obligațiilor care-i revin nemijlocit, potrivit legii. Delegarea autorității ofițerului pe domenii care țin de responsabilitatea expres stabilită pentru acesta este repudiată moral. Delegarea autorității ofițerului cu scopul sustragerii de la asumarea unor posibile eșecuri sau cu alte scopuri care țin de protejarea propriei persoane, este repudiată moral.

Delegarea autorității ofițerului către o persoană care nu posedă competența corespunzătoare este repudiată moral. La fel este repudiată și acceptarea delegării de către persoana delegată, atunci când aceasta ar putea refuza delegarea.

Particularități ale autorității ofițerului în timp de război

12. Războiul este o confruntare umană violentă, care are ca scop înfrângerea adversarului și impunerea voinței proprii împotriva voinței lui. Ofițerul trebuie să fie conștient că misiunea lui nu este de a omorî cât mai mulți oameni, ci aceea de a împiedica inamicul să-și atingă scopurile.

Este repudiată moral preocuparea ofițerului de a omorî militarii inamici, în afara unor scopuri justificate militar, sau atunci când anularea capacității lor militare este posibilă prin alte mijloace. Omorârea militarilor inamici scoși din luptă este cea mai mare imoralitate.

13. Ofițerul este obligat să protejeze viața subordonaților la nivelul maxim posibil și să solicite voluntariatul pentru misiuni cu grad ridicat de risc. Ofițerului îi este interzis să lase pe câmpul de luptă răniții, oricât de periculoasă ar fi acțiunea de salvare a acestora.

14. Ofițerul trebuie să se comporte față de populația necombatantă în spirit umanist. El trebuie să protejeze la nivelul maxim al posibilităților copiii, femeile, bătrânii, bolnavii, corpul medical și religios, precum și mijloacele de supraviețuire ale acestora.

Normele prezentului cod deontologic se adresează tuturor ofițerilor și ele fac parte integrantă din obligațiile lor profesionale.

În limitele moralității, ei răspund pentru îndeplinirea lor în fața opiniei publice și a propriei conștiințe. În măsura în care unele dintre aceste norme au o consacrare juridică în dreptul intern și internațional, ei răspund și în fața legii.

Scopul prezentului cod deontologic este apărarea demnității, onoarei și prestigiului moral al ofițerilor și al Armatei României, precum și dezvoltarea, în personalitatea ofițerilor, a unor convingeri morale consecvente, specifice valorilor fundamentale ale umanismului.

7. Deontologia conducătorului universitar

Fundamentele deontologice ale conducerii învățământului universitar derivă dintr-o privire a finalităților acestuia pe două coordonate fundamentale: una umanistă, cealaltă pragmatică.

Din perspectiva umanistă, deontologia vine să normeze comportamentul managerului din învățământul universitar sub exigența majoră a unui tip de acțiune umană aflat pe tărâmul formării personalității și împlinirii celor mai înalte aspirații ale tinerilor aflați în pragul asumării unor responsabilități sociale de rang înalt.

Din perspectivă pragmatică, deontologia se situează în linia unei raționalități teleologice, în viziunea căreia își plasează normele de conduită și comportament în ansamblul condițiilor necesare și suficiente ale unei înalte eficiențe a procesului de învățământ.

Indiferent de unghiul sub care plasăm normele deontologiei, există un factor unificator care le dă identitatea, unitatea și necesitatea. Ele se degajă din universul valorilor morale care guvernează munca și viața conducătorului învățământului universitar și statuează condițiile morale ale exercitării autorității acestuia, fie ca autoritate deontică (instituționalizată), fie epistemică (generată de pregătirea profesională și științifică în calitate de cadru didactic universitar).

Deontologia conducătorului din învățământul universitar se supune pe deplin acestor exigențe, cu atât mai mult cu cât acțiunea reglementată se derulează într-un domeniu în care omul este deopotrivă scop și subiect al acțiunii. Tot ceea ce se proiectează și se derulează sub sintagma "managementului universitar" stă sub semnul moralității și exigențelor deontologiei, fie că este vorba de conducerea didacticii universitare, fie că este vorba de conducerea activităților conexe.

În primul caz, deontologia privește cu precădere autoritatea personalului didactic universitar, în cel de-al doilea, pe aceea a personalului de conducere; în primul caz, este vizată îndeosebi exercitarea autorității epistemice, în cel de-al doilea, cea a autorității deontice. În ambele cazuri, cuvântul de ordine al deontologiei este asemănător celui "Li" confucianist sau "oikeiopragei" platonice, definind preocuparea ca lucrurile să fie ele însele cu rostul și finalitatea lor neîngrădite, este dreapta cumpănire a autorității.

Pentru a înțelege modul în care se nasc normele morale specifice deontologiei conducătorului universitar va trebui, fie și succint să definim, în ultimă instanță, esența morală a unei relații de autoritate în acest domeniu.

Prezența conducătorului universitar în sistem trebuie privită ca rezultatul unei cerințe sociale firești, născută din dorința ființelor umane individuale de cunoaștere și autorealizare socială

și nu la capătul unui capriciu al purtătorului autorității. În consecință, conducătorul universitar este cel care utilizează o anumită autoritate și nu proprietarul ei exclusiv. Autoritatea aparține instituției, iar purtătorul ei se bucură de puterea ce i-o conferă, doar în virtutea faptului că instituția a acceptat că temporar acesta este potrivit să o poarte. Orice act străin naturii autorității înstitute de sistem este un act străin deontologiei, fiind interpretat ca abuz imoral de putere sau deturnare imorală a puterii în interese opuse sistemului.

Din perspectiva deontologiei, situația purtătorului de autoritate universitară este una paradoxală: deținător de putere și în același timp rob al acesteia. Este indiscutabil faptul că haina universitară este potrivită doar acelor care au capacitatea de a o purta.

Studentul, pentru cadrul didactic de la catedră sau corpul profesoral pentru cadrul didactic de conducere nu este un complex lipsit de sentimente, pe care să-l supună potrivit naturii sale. În aceste tipuri de subiect se cantonează permanent un orizont de așteptare în raport cu purtătorul autorității, orizont de așteptare atașat inevitabil concepției proprii cu privire la fericire în sensul unui ideal educațional autoconstruit.

Obligația morală a conducătorului universitar este aceea de a fi preocupat permanent de fericirea subiectului său, de împlinirea idealului acestuia, pornind de la viziunea lui despre

fericire și influențând-o printr-o permanentă persuasiune de tip euristic. Nu este important ce vrea profesorul de la student ci, în mai mare măsură, ceea ce vrea studentul de la profesorul său. Obligația morală a conducătorului universitar este aceea de a-și impune propria filosofie de viață și educație fără rupturi comunicaționale, evitând respingerile, ba chiar acceptând ca bază de plecare mentalitatea și stilul de viață al discipolilor sau supușilor săi. Acceptând ideea că nimeni nu este perfect, nici măcar în propria profesie, conducătorul universitar trebuie să fie în măsură să-și recunoască deschis limitele și să fie capabil el însuși să învețe.

De mare importanță în rândul cerințelor deontologiei conducătorului universitar este capacitatea acestuia de a evalua consecințele actelor autorității sale, atât din perspectiva proprie, cât mai ales din unghiul de vedere al celor asupra cărora se exercită autoritatea.

A accepta să te judeci pe tine însuși ca și cum te-ar judeca discipolii sau corpul didactic subordonat, a judeca rezultatele actelor tale ca și cum ei ar judeca în locul tău, precum și a pretinde de la ceilalți astfel încât tu însuși să accepți cu plăcere aceste pretenții sunt propozițiile - cheie ale cerințelor derivate din norma deontologică amintită.

Această schimbare imaginativă de rol are un efect benefic asupra măsurii și naturii actelor de autoritate exercitate de

conducătorul universitar; îndeamnă permanent la moderație, echilibru, autoexigență, dreaptă judecată, cumpătate.

Ca o consecință a acestei viziuni asupra purtătorului autorității universitare, deontologia îi cere acestuia să refuze cu consecvență ostentația în exercitarea prerogativelor sale, astfel încât să fie predispus mai degrabă la a face bine, decât rău în relațiile cu supușii sau discipolii săi. Preeminența prevenirii greșelilor și erorilor supușilor (discipolilor) în raport cu sancționarea pentru acestea este o cerință morală de principiu a profilului conducătorului universitar. A aștepta ca mai degrabă celălalt să greșească pentru a te bucura de dreptul de a sancționa greșeala, a-l conduce pe om spre greșală fie cu intenție, fie din omisiune, fie din ignoranță, a refuza șansa îndreptării greșelilor, înaintea aplicării sancțiunilor, a refuza sprijinul pentru aceasta sunt acte incompatibile cu deontologia conducătorului universitar.

Totodată conducătorul universitar este dator să se implice cu toată ființa lui într-o filosofie pozitivă asupra autorității. Oferta sa de competență socială nu este una măsurabilă strict în termen comerciali sau în termenii capriciului, ai dispoziției subiective, ai atașamentului sau nonatașamentului față de valorile socio-culturale, estetice, politice sau religioase ale supușilor (discipolilor) săi. Este o ofertă care se probează doar în intersubiectivitate cu purtătorul cererii pentru acest tip de competență. Prin urmare, pentru cadrul didactic omul reprezintă un tip special

de obiect al muncii: scopul muncii este tocmai umanizarea obiectului, iar în acest tip de muncă obiectul este activ, el participă la propria lui devenire, își formează propriile lui idealuri.

Asumarea responsabilității depline pentru actele de autoritate exercitate în structura de învățământ ocupă un loc aparte în constelația normelor deontologice ale conducătorului universitar. Aceasta presupune deopotrivă o angajare a propriei persoane acolo unde și atunci când cerințele postului impun cu necesitate acest lucru și limitarea delegării autorității la situațiile limită și în condiții de deplină capacitate de exercițiu.

Principiile deontologiei, dincolo de particularizările prezentate, reprezintă pentru conducătorul universitar repere permanente de reflexie, atât la nivel individual, cât și colectiv, atât în calitatea lor de repere de reflecție morală, cât și, pomind de la capacitatea de autoevaluare proprie cadrului universitar, în calitate de subiecte provocatoare de autocreație în domeniul propriei personalități morale.

Nimic din ceea ce poate fi apreciat ca provocare la adresa măsurii umanității din noi nu trebuie să fie neglijat, iar normele deontologiei vin tocmai în întâmpinarea unui asemenea tip de provocare. Răspunsul conducătorului universitar este unul care trebuie să deschidă spre autoperfecționare morală, ca parte

inseparabilă a autodesăvârșirii ca personalitate de prim rang în rândul modelelor de personalitate socială autentică

8. Mass – media sub exigențele deontologiei

Abordarea din perspectiva deontologică a comunicării prin mass-media este o necesitate impusă de poziția acestui tip aparte de acțiune umană în structura generală a raporturilor inter-umane generate de autoritate.

Pentru a înțelege măsura în care deontologia se impune ca ansamblu de exigențe morale între-un domeniu în care se invocă atât de frecvent libertatea de acțiune și refuzul categoric al oricărui tip de cenzură, vom pune în evidență, ca și în celelalte domenii analizate, caracteristicile de bază ale autorității producătorului și transmițătorului de informație și opinie de tip mass-media.

Ca orice relație de comunicare, și cea prin mass-media este pusă în evidență de o structură-tip ce poate fi supusă paradigmei clasice propusă de Harald Lasswel, după care o "acțiune de comunicare" poate fi analizată prin răspunsul la următoarele întrebări: cine? ce spune? prin ce canal? cui? cu ce efect?²⁶

Potrivit acestei paradigme, identificăm în procesul comunicării următoarele elemente componente: comunicatorul, care “generează și dirijează comunicația”, mesajul, canalul, receptorul și efectul.

Având în vedere complexitatea deosebită a comunicării prin mass – media complexitate determinată de varietatea subiecților interesați în procesul comunicării, de varietatea de conținut a mesajelor, de coexistența unor canale foarte diferite ca model interior și modalitate de racordare la receptor, de multiplicitatea receptorului și relativ difuza identitate a acestuia (publicul), de unde rezultă și dificultățile de proiectare și apoi măsurare a efectelor, considerăm mai apropiat de nevoia unei analize a relației de autoritate în comunicarea prin mass-media modelul propus de S. M. Westley și Malcom S. Mc Leon, sub forma unei “situații de comunicare în masă”.

Potrivit acestui model, cultura în masă este acel tip de cultură care se constituie printr-o dinamică intensă a comunicațiilor mijlocite de un subsistem special care are funcția de a “selecționa” informațiile despre ambientul receptorilor, a le traduce sub o formă simbolică (codificare) și a le transmite receptorilor printr-un canal oarecare.²⁷

Avantajul acestui model este acela că pune în evidență poziția de “mediator” a mijloacelor mass-media între varietatea informațiilor prezente în stare potențială în “ambientul”

receptorului și receptor și, totodată, rolul activ al mediatorului, prin faptul că selectează și codifică informația, înainte de a o pune la dispoziția receptorului.

Totodată, nu trebuie părăsită în totalitate nici prima variantă, în măsura în care, pe de o parte, actul de selecție și codificare este un act subiectiv, deci un act cu conținut creator, iar pe de altă parte ziaristul, în sens generic, își asumă deliberat dreptul nestingherit la opinie asupra faptelor selectate, în baza competenței sale regionale, în concordanță cu natura informației (economică, politică, juridică, socială etc.). În consecință, "codicatorul" din schema propusă de autorii citați este în suficientă măsură și producător de informație, drept pentru care, în analiza autorității sale, vom ține seama de acest dublu statut ce-i este caracteristic. Este un fapt evidențiat cu multă claritate de Bernard Voyenne, pentru care mass-media este nu numai suport de informații, ci purtător și totodată producător de opinii.²⁸

Așadar, în ce constă autoritatea codicatorului—producător în raport cu receptorul?

În primul rând, fiind un organism specializat în culegerea, selectarea, codificarea și transmiterea informațiilor și opiniilor, el are o *autoritate epistemică* în raport cu receptorul, în sensul că el știe mai mult, mai precis, mai amănunțit și mai oportun despre masa evenimentelor, informațiilor și opiniilor existente în ambientul receptorului.

Prin forțele sale specifice (agenții de presă, reporteri autorizați și acreditați, purtători de opinii cu pregătire și experiență în fiecare domeniu abordat), precum și prin mijloacele specializate de informare (telegrafice, telefonice, audio, video, prin satelit etc.), mass-media reprezintă, potrivit sociologului Georges Friedmann, o “armă teribilă”. Acestea sunt capabile, potrivit autorului “să asigure difuzarea informațiilor, să stârnească curiozități, noi interese, să mărească instruirea, să lărgască orizontul, să-l integreze pe individ în regiunea sa, în țara sa, în planeta sa, să-i dezvolte gustul, cultura sa intelectuală, artistică, pe scurt, să-l facă, într-o sută de feluri posibile, mai prezent în eveniment, în artă, în gândire.”²⁹

În al doilea rând, în baza distribuției responsabilităților sociale specifice comunităților umane și a legilor de organizare și funcționare a organismelor sociale, mijloacele mass-media au căpătat o *autoritate deontică* în raport cu receptorul, în sensul că ele sunt abilitate prin statute recunoscute de comunitate de a informa, de a reprezenta mijloace de transmitere în rândul publicului a imaginii ambientului social.

În acest sens, o serie de cercetători specializați în analiza comunicării prin mass-media au încercat să formuleze principalele funcții ale acesteia. Marton și Lazarsfeld propun o analiză a funcțiilor pe baza “structurii concrete a comunicațiilor” și a “studierii metodelor comunicării în mass-media”. Astfel, pentru

reviste, s-au stabilit funcții ca: informare, analiza informațiilor, constituire a unui “cadru general”, distractivă, enciclopedică.³⁰

O formulare integralistă asupra funcțiilor mass-media o găsim la M. D. Lasswell, care propune: funcția “de coordonare a diferitelor părți ale societății în răspunsul dat mediului”, funcția de “supraveghere a mediului” și funcția de transmitere socio-culturală (a moștenirii sociale).³¹

Preluând modelul lui Lasswell, von Wright transformă funcțiile în activități de comunicație de bază, adăugând primelor trei formulate după aceștia, a patra: distracția.³²

Este evident, din exemplificările teoretice enumerate, faptul că mass-media reprezintă o autoritate deontică incotestabilă în cadrul sistemului social, fiind identificată, din perspectiva politologică, drept o adevărată putere în stat, fie o putere independentă, alături de cele trei tradiționale (politică, executivă, juridică), fie subordonată uneia dintre ele (mai ales celei politice), fie chiar la limită, drept o putere atotcuprinzătoare, dominantă, hotărâtoare.

Studiile referitoare la poziția mass-media în raport cu societatea se structurează, în general, în jurul a două paradigme: prima, numită “mass-media puternică”, a doua numită “mass-media slabă”.³³

Potrivit primei paradigme, mass-media au o puternică influență socială, dirijând structuri și mecanisme sociale, formând

o opinie de masă, generând sisteme de norme și valori, pregătind și mobilizând grupuri semnificative de oameni la acțiuni în favoarea sau în defavoarea sistemelor și structurilor sociale. În acest sens, se consideră că masa difuză a populației este efectiv la discreția mass-media, simplă marionetă în mâinile atotputernicului sistem informațional. Dicționarul de sociologie consideră această paradigmă ca fiind specifică analizei perioadei interbelice, cu deosebire în legătură cu relația dintre dictaturile fasciste, ce au generat al doilea război mondial, și mijloacele mass-media, principal și copleșitor instrument de propagandă internă și externă. Apreciem, însă, că paradigma este pe deplin aplicabilă societății contemporane, în măsura în care ea se referă la segmente de media și situații precis determinate.

Potrivit celei de-a doua paradigme, influența mass-media în societate este relativ mică, ele nefiind altceva decât oglinzi mai mult sau mai puțin fidele ale structurii și acțiunii sociale, codificatori și generalizatori ai opiniei de masă, cadru eficient de organizare și desfășurare a dialogului (social, politic, științific, cultural etc.) între diferite segmente ale societății, având astfel nu un rol negativ, ci mai degrabă unul pozitiv, terapeutic, în derularea acțiunii sociale. Sondarea din perspectiva deontologiei a comunicării prin mass-media este nemijlocit legată de modul în care realitatea socială pendulează între cele două modele menționate, precum și de modul în care fiecare instituție activă în

spațiul mediatic își proiectează, își desfășoară și își analizează propria poziție.

La nivel instituțional, poziția mijloacelor mass-media față de ambientul social se materializează în ceea ce specialiștii denumesc "politica de programe" subordonată unei "doctrine" referitoare la scopul pe care acestea îl urmăresc. Abraham A. Moles prezintă, în lucrarea "Sociodinamica culturii" principalele tipuri de doctrine ce fundamentează programele mass-media: doctrina demagogică, doctrina dogmatică, eclectică și doctrina sociodinamică, pe care o propune el însuși.³⁴

Între aceste doctrine, primele două, cea demagogică și cea dogmatică, sunt explicit încriminate ca politici predispușe la deformarea realității, prima în sensul că orientează efectiv programele spre cea mai mare satisfacție a majorității ascultătorilor, ocolind cu grijă orice acțiune care să producă insatisfacție, angoasă a doua, în sensul înlocuirii "sloganului publicitar" cu "sloganul dogmatic" în scopul atașării publicului la sistemul de valori propus de inițiator. „Mecanismul real al doctrinelor dogmatice - spune Moles - se bazează pe deformarea tabloului social-cultural ...”³⁵

Literatura filosofică și sociologică angajată în analiza aspectelor pozitive și negative ale comunicării prin mass-media a pus în circulație o categorie deontologică centrală, capabilă să dea

seama de întregul efort teoretic și practic de înțelegere a rostului moral și social-practic al existenței mass-media: MANIPULARE.

Dicționarul de sociologie definește manipularea ca “acțiune de a determina un autor social (persoană, grup, colectivitate) să gândească și să acționeze într-un mod compatibil cu interesele inițiatorului, iar nu cu interesele sale, prin utilizarea unor tehnici de persuasiune care distorsionează adevărul, lăsând impresia libertății de gândire și decizie”.³⁶

În rândul tehnicilor de persuasiune, mijloacele specifice “mass-media” sunt, în etapa actuală, cele mai eficace și, totodată, cele mai eficiente sub raportul costurilor. Angajarea autorității “epistemice” și “deontice” a sistemelor mass-media în acțiunea de manipulare se realizează, practic, pe mai multe căi: prin punerea acestor sisteme sau a unor părți a acestora la dispoziția unor forțe politice, economice sau de altă natură interesate în manipulare; prin aderarea, mai mult sau mai puțin conștientă, a factorilor responsabili din sistemele mass-media la ideologii, doctrine, idei politice, economice, culturale etc.

Fie că este vorba despre factori din exteriorul sistemelor mass-media, fie că este vorba de cei din interior, autoritatea acestor sisteme poate fi utilizată în scopul manipulării opiniei publice printr-o mare varietate de “tehnici” specifice fiecărui sistem în parte și analizate cu deosebită grijă de către adevărate “puteri” științifice (psihologice, sociologice și tehnologice),

apelul la acestea fiind adesea arma cea mai eficace în obținerea unor succese politice, economice, sociale, militare etc.

Într-un studiu publicat în 1971, referitor la rolul mass-media americane în influențarea opiniei publice, Robert Cisano realizează un tablou interesant, care cuprinde următoarele tehnici de influențare (manipulare): influențarea prin selecționarea știrilor; influențarea prin orientarea știrilor; influențarea prin plasarea știrilor; influențarea prin titluri; influențarea prin alegerea evenimentelor; influențarea prin selecția fotografiilor; influențarea prin explicațiile ce însoțesc fotografiile; utilizarea editorialelor pentru distorsiunea faptelor etc.³⁷

Analiza acestor tehnici pune în evidență un fapt interesant. Ele nu ies, practic, dintr-un cadru de aparentă moralitate, în sensul că tot ceea ce reprezintă materie primă: imagini, informații, fapte, atitudini, există în mod real în “ambientul” social, acțiunea de manipulare desfășurându-se în procesul de codificare a mesajului transmis opiniei publice.

De mult mai mare gravitate, sub aspect moral, sunt acte ale mass-media care neglijează complet realitatea, fabricând informații, imagini, opinii pur și simplu inventate, singurul lor scop fiind acela de a determina în opinia publică un anumit impact, de moment sau de perspectivă.

Baza utilizării unor asemenea tehnici o constituie zvonul, apreciat de Jean-Noel Kapferer ca fiind “cel mai vechi mijloc de

· comunicare în masă”, punându-se în evidență capacitatea acestuia de a determina o eficientă manipulare a opiniei publice.³⁸ Având în vedere impactul negativ pe care infirmarea zvonurilor o are asupra producătorilor, aceștia apelează, de regulă, la practica dezmințirilor, acoperind, astfel, sub aspectul legalității, “eroarea” făcută, cu convingerea că efectul inițial s-a realizat, dezmințirile fiind mai puțin luate în seamă în raport cu “știrile”.

Se cunosc și cazuri de natura ridicolului, în care organe de presă care au publicat știri false atacă cu virulență, fie diferiți factori ai puterii politice sau administrative, fie pe alți “furnizori” de știri false, pentru faptul că au fost supuse procesului de “intoxicare”.

Fie că este vorba de cazurile analizate de R. Cisano, (acte de manipulare folosind date reale), fie că este vorba de cele de natura zvonului, utilizarea manipulării în mijloacele mass-media are un efect deosebit de nociv asupra opiniei publice, determinând fluxuri de informații politice, economice, sociale distorsionate și generând, în ultimă instanță, o falsă raportare a indivizilor la ambientul social și, deci, o falsă structurare a raporturilor sociale.

Deontologia vine, în acest domeniu, să genereze acele norme de conduită și acțiune ale ziaristului ca autoritate în mass-media, care să determine înlocuirea manipulării cu informația și opinia sinceră și corectă, a minciunii intenționate cu adevărul, a falsei imparțialități cu angajarea sinceră.

Un cod deontologic al ziaristului n-ar trebui însă să fie confundat cu o înregimentare a acestuia într-un front de idei și informații abuziv limitat și supus cenzurii de orice fel. Ziaristul trebuie, prin excelență, să fie un om liber. Libertatea sa, însă, atunci când se manifestă în exercitarea profesiei, se raportează, inevitabil, la ceilalți oameni, în virtutea autorității sale.

Prin urmare, cum spune J. Stuart-Mill, "libertatea de a exprima și publica opinii poate să pară că ține de alt principiu șdecât al libertății de conștiință" (n.n.), fiind legată de acea parte a conduitei care privește și pe alți oameni: dar, fiind aproape la fel de importantă ca și libertatea de gândire și sprijinindu-se în mare parte pe aceleași temeiuri, ea este, practic, inseparabil legată de aceasta din urmă.³⁹

Rămâne, atunci, ca în conștiința ziaristului, să germineze, alături de bucuria libertății depline, responsabilitatea angajării sale sociale prin autoritatea cu care este investit.

În domeniul său specializat, ziaristul este pus în situația de a alege: în limitele respectului față de consumatorul produsului său, publicul, calea deontologiei; în limitele angajării față de forțe politice, economice, sociale, militare etc... calea manipulării.

9. Simbol și deontologie

Tentația alăturării, într-un demers teoretic, a noțiunilor din prezentul titlu poate părea hazardată și cu puține șanse de consistență metodologică și gnoseologică. Chiar dacă ideea este efectiv o aventură, ea este motivată de șansa ca la capătul acesteia să rezulte cel puțin două direcții de investigație de strictă noutate: o analiză a laturii deontologice a constituirii și mai ales a funcționării relației simbolice în reprezentările sociale ale existenței, precum și o privire alternativă, eventual complementară (în măsura capacității de integrare), asupra fundamentelor deontologice, privire care să țină seama de achizițiile, utile temei deontologice ale semanticii, retoricii și altor științe specializate în studiul simbolului.

Interferența teoriilor asupra simbolului cu deontologia este justificată cel puțin din următoarele considerente:

1. Simbolul instituie în relațiile interumane structuri de autoritate de mare profunzime. Ca mod specific de existență a "semnului" în sens generic (Tvetan Todorov), simbolul are capacitatea de a organiza ambientul social și de a da sens relațiilor interumane; el are "capacitatea" de a stimula un anumit răspuns la semnalul transmis, de a predispune, într-un fel sau altul, la

stabilirea și continuarea comunicării între membrii unui grup uman dat”.⁴⁰

Simbolul se constituie, potrivit majorității teoreticienilor, în limitele unei convenții determinate, utilizarea lui având eficiența cantonată într-un segment al socialului pentru care convenția de utilizare a fost comunicată și recunoscută, acceptată. “Semnele pe care le fac, dansând, histrionii n-ar avea sens dacă ar ține de natură și nu de o convenție și de asentimentul oamenilor” – observa Augustin în “Doctrina creștină”.

Este de remarcat, totodată, că simbolul nu este un agregat de suprafață al vieții sociale; constituirea autorității sale, a rolului său de “axă a lumii” (Mircea Eliade) este rezultatul unei evoluții istorice, al unui proces complex de naștere, dezvoltare și consolidare a culturilor, al nașterii și comunicării sociale a unor experiențe practice sau existențiale.

În introducerea la “Dicționarul de simboluri”, Jean Chevalier observă faptul că “un simbol nu există decât în funcție de un individ sau de o colectivitate ai cărei membri s-au identificat dintr-un anumit punct de vedere pentru a constitui un singur centru”.⁴¹ Vorbind de funcția “socializantă” a simbolului, același autor precizează: “El pune individul în legătură cu mediul social. Fiecare grup, epocă își are simbolurile sale; faptul de a vibra în fața unor simboluri arată că faci parte dintr-un anumit grup, într-o anumită epocă.”⁴²

În același context, autorul mai observă: "Acordul unui simbol reprezintă un pas înainte pe calea socializării. Fiind universal, simbolul are capacitatea de a se introduce simultan, atât în inima individului, cât și în cea a grupului social.

Cine a ajuns să înțeleagă în profunzime simbolurile folosite de o persoană sau de un popor, cunoaște cu adevărat persoana sau poporul respectiv."⁴³

Autoritatea simbolului se instituie mai ales ca rezultat al capacității sale de a se insera în conștiința individuală și/sau colectivă pe o cale specială, diferită de cea rațională. Potrivit lui Henri Corbin, "simbolul anunță un alt plan de conștiință decât cel înfățișat de evidența rațională", el reprezintă CIFRUL UNUI MISTER, fiind singurul mod de a spune ceea ce nu poate fi exprimat cu alte mijloace.⁴⁴

Din punctul de vedere al lui C. G. Jung, simbolurile se întâlnesc în individ sau colectivitate cu "arhetipurile" inconștientului, acestea fiind o condiție structurală inerentă psihicului care, la rândul lui, și într-un anumit sens, este aliatul creierului.⁴⁵

Opoziția cu modelul rațional al conștiinței se explică și prin faptul că "simbolul nu restrânge, nu explică. Trimite doar dincolo, către un sens aflat încă <<dincolo>>, un sens insesizabil și doar vag presimțit, pe care nici un cuvânt din limba pe care o vorbim nu-l poate exprima în mod satisfăcător". Mai mult, chiar, - continuă Jung - simbolul se instituie prin depășirea a ceea ce

este cunoscut pentru a merge spre necunoscut, spre neinteligibil, dar pe deplin trăiește simbolul dă viață trăirilor noastre, produce o combustie de semnificații imposibil de exprimat. "Când această semnificație iese la iveală sau, altfel spus, când se descoperă expresia care va formula mai bine forma ascunsă neașteptată sau presimțită, atunci simbolul *moare*".⁴⁶

2. Ca "hierofonie" (în sensul precizat de Eliade) simbolul "revelează o realitate sacră sau cosmologică pe care nici o altă manifestare nu e în măsură s-o reveleze".⁴⁷

Funcția magico-religioasă a simbolurilor le așează pe acestea în rândul unor puternice "autorități deontice". Unele simboluri religioase au caracter cu totul privilegiat, ele stând pentru însăși esența unei religii. Parafrazându-i pe Gerard de Champeaux și Sebastien Sterchx, autorii lucrării "*Lumea simbolurilor*", Jean Chevalier, constată existența unor "figuri simple" sau simboluri fundamentale ale psihicului uman. Acestea sunt: centrul, cercul, crucea și pătratul.⁴⁸

Este, totodată, evident pentru orice lector al istoriei religiilor că marile religii ale omenirii au privilegiat simboluri care au dominat nu numai viața religioasă, ci și cea socială, politică, culturală a unor mari comunități umane. Sub semnul crucii, al semilunii, al steagului verde al Profetului s-au făcut și desfăcut imperii, s-au produs mari mișcări sociale, politice sau

religioase, s-au produs bunuri și edificii culturale, s-au realizat curente, sisteme și doctrine estetice și filozofice.

3. Religiile lumii, ca și marile sisteme culturale dintotdeauna, reprezintă complexe agregate simbolice în care conștiința umană este angajată la cele mai înalte nivele de activism: omul, precum colectivitatea nu se comportă ca simpli receptori ai unui proces de comunicare simbolică. Polisemia și ambiguitatea simbolurilor determină o complexă situație de participare: pe de o parte, participarea individului la viața simbolului, prin propria trăire, unică și irepetabilă; pe de altă parte, prin punerea în funcțiune, în prezența simbolurilor, a intersubiectivității. Simbolul declanșează un proces de semnificare colectivă, generează și potențează conștiința comună a colectivității, aceasta, la rândul ei, fiind capabilă să dea noi dimensiuni simbolului, să-l recreeze, să-i transforme sau să-i multiplice semnificațiile.

4. Ceea ce rămâne, însă, ca o constantă de dimensiuni istorice, producătoare de mari cicluri culturale, este prezența simbolului în viața comunității. O prezență asigurată nu doar de capacitatea lui de a trezi permanent trăirile unificatoare ale conștiințelor individuale și colective, ci și de declanșare a unei acțiuni pe deplin conștiente și intenționate de "punere în operă" a simbolului, de organizare, în jurul lui, a vieții spirituale a comunității.

Chiar dacă expresia are aparentă nuanță de vulgaritate, am putea spune că în societate are loc un proces de “gestionare a semnificațiilor simbolice”. Aduse intenționat în viața colectivității (prin creștinarea păgânilor, de exemplu) sau născute din raporturile întâmplătoare ale oamenilor cu universul lor existențial, simbolurile pot avea sorți foarte variate: pot să dispară prin uitare sau prin “demitizare” (demascare, dezvăluire, raționalizare); pot să rămână prezente în conștiința unui individ sau a unor grupuri restrânse, fără impact social major; pot, însă, să fie proiectate, pe calea educației sau chiar prin forță, în primul plan al existenței unor comunități umane semnificative: etnii, națiuni, rase umane, comunități regionale, state. Mijloacele de realizare a unor asemenea performanțe sunt multiple: activitatea misionară, politică, difuzia modelelor culturale, constituirea “școlilor” estetice, módele etc.

Dacă lăsăm la o parte calea naturală de constituire a relației simbolice, calea revelației individuale, în toate celelalte cazuri universul simbolului este rezultatul unui complex de situații de comunicare.

Comunicatorul (artistul, ecleziarhul, politicianul) “provoacă” relația de comunicare simbolică cu intenția vădită de a-și face cunoscute propriile trăiri. Între aceștia și destinatari se realizează un fel de “rezonanță” (J. Chevalier), un fel de acord inconștient, dar dorit de comunicator, privind interpretarea și

trăirea universului simbolului. Realizarea efectivă este posibilă în condițiile existenței unei “disponibilități” în raport cu “potențialul” simbolului.

Pentru un hindus pătruns de gândirea vedică – remarcă J. Chevalier – o vacă reprezintă un interes de ordin spiritual, nebănuit de un crescător de vite din Normandia.⁴⁹ Muzica populară din diferite zone folclorice ale țării noastre trezește întotdeauna stări emoționale majore îndeosebi celor din zonele corespondente, chiar dacă sub aspectul valorii artistice este, practic, de același nivel.

Nu trebuie să eludăm faptul că în comunicarea simbolică la nivel de masă puțini sunt cei care, pătrunși de semnificațiile simbolurilor, au conștiința relativă a trăirii lor sub imperiul acestora. Procentul persoanelor cu sensibilități estetice, de exemplu, este destul de mic și cu atât mai mic este procentul celor care își evaluează și își coordonează aceste sensibilități.

Același fenomen este prezentat în domeniul religios, precum și în alte domenii de manifestare a comunicării simbolice.

Pentru marea majoritate a membrilor unei comunități umane relația simbolică se manifestă oarecum “subversiv”; simbolul se insinuează în conștiința colectivității prin fenomene pe care aceasta le percepe doar în finalități pe planul confortului material și spiritual, al justificării unor opțiuni și idealuri, al liniștii interioare, al încrederii, siguranței și optimismului sau,

dimpotrivă, pe planul opus, al angoasei, disconfortului, nesiguranței, panicii, spaimii etc.

Revenind la schemele autorității propuse de J. M. Bochenski, vom identifica, deci, ca purtători ai autorității pe cei ce “gestionează” lumea simbolurilor, ca domeniu al autorității lumea semnificațiilor reale și potențiale ale acestora, iar ca subiect al autorității indivizii sau comunitățile umane.

Caracterul relativ inconștient al raportării membrilor comunității la diferite simboluri, precum și posibilitățile nelimitate ale inițiatorilor și organizatorilor vieții sociale de a utiliza performanțele relațiilor simbolice în scopul orientării comportamentelor individuale și colective, determină starea de dezechilibru a sistemelor sociale din acest punct de vedere și necesitatea intervenției “cenzurii” morale, ca factor de echilibru; cenzură morală și nu de altă natură, întrucât în lumea simbolurilor este imposibil să intervină normarea administrativă, fără a determina ruperea oricărei relații de comunicare.

Faptul a fost evident în cel puțin două momente ale istoriei culturale a umanității: perioada inchiziției, în creștinism, și perioada socialistă, în epoca contemporană, în raport cu organizarea și difuzia actelor de cultură.

În primul caz s-a încercat o impunere prin forță a dogmelor creștine ca norme de conduită universal valabile în toate sferele vieții comunităților umane; în cazul al doilea s-a

încercat "orientarea" trăirilor estetice ale comunităților umane socializate după modele prestabilite, practic, în afara oricăror orientări estetice autentice. Și într-un caz și în celălalt, finalitatea unor asemenea demersuri a fost prăbușirea respectivelor sisteme, îndeosebi pentru faptul că adevărata comunicare simbolică și-a făcut oricum loc, subminând din interior dictaturile subiective, administrative.

Deontologia intervine tocmai pentru a proteja sistemele sociale de asemenea denaturări. Ea se constituie sub girul și din nevoia autentică de moralitate a purtătorilor autorității simbolice în diferite domenii.

Autoimpunerea unor norme morale în relația de comunicare simbolică exprimă maturitatea socială și responsabilitatea consecventă față de societate a artistului, a ecleziarhului, a politicianului, a actorului, a criticului etc. O asemenea atitudine nu înseamnă o autolimitare a libertății de expresie, ci dimpotrivă, înseamnă un spirit vizionar de mare profunzime, în măsură să cântărească valoarea, inclusiv prin consecințele sociale ale acesteia.

Nevoia de deontologie apare și ca rezultat al faptului că, spre deosebire de modelele raționale, în care canalul de comunicare poate fi oricând interceptat, modificat, reluat, în cazul comunicării simbolice situația este fundamental schimbată. Odată deschis, canalul de comunicare simbolică are propria sa logică

interioară. "Simbolul exprimă lumea percepută inedită și trăită de subiect, dar nu în funcție de rațiunea sa critică și la nivelul conștiinței, ci în concordanță cu întregul său psihism afectiv și reprezentativ și, mai ales, la nivelul inconștientului".⁵⁰

În consecință, odată lansat în mediul social, simbolul "prinde" conștiințele, se îngemănează cu subiectivitatea oamenilor și iese, în mare măsură, de sub autoritatea factorilor de control social. Să reținem, spre exemplificare, faptul că după peste patruzeci de ani de ateism militant în țara noastră, valorile fundamentale ale bisericii ortodoxe au rămas neatinse, iar disponibilitatea la viața religioasă intensă și autentică, inclusiv a tineretului, a revenit cu deosebită energie, după 1989. Se verifică, astfel, punctul de vedere al lui Jean Chevalier, potrivit căruia "a te împotrivi simbolurilor nu înseamnă altceva decât a te amputa de o parte din tine, de a săraci întreaga natură creată și de a refuza, în numele realismului, cea mai autentică invitație și anume cea de a participa la o viață integrală. Într-o lume lipsită de simboluri ne-am sufoca; dispariția simbolurilor ar provoca imediat moartea spirituală a omului."⁵¹

Să reținem însă și faptul, remarcat de același autor, că excesul vieții imaginative poate ucide la fel ca și lipsa acesteia. Precauția de care autorul vorbește, analizând funcția "pedagogică și terapeutică" a simbolului, îndeamnă la noi reflexii deontologice, sugerând o dreaptă cumpănire a măsurii în care,

îndeosebi în cazul copiilor, la îndreptăm disponibilitatea spre viața simbolică”. Simbolurile – spune autorul citat – au desigur un rol hotărâtor în viața copilului și adultului, nu numai fiindcă reprezintă o expresie spontană și o comunicare adecvată, ci și fiindcă sunt un mijloc de dezvoltare a imaginației creatoare și a simțului invizibilului, *cu condiția să rămână un factor de integrare și să nu ducă la dedublarea personalității*”⁵² (subl.ns).

În concluzie, putem aprecia că implicarea deontologiei în lumea simbolurilor este sinonimă cu instituirea prudenței și a responsabilității purtătorilor autorității în domeniu, în raport cu consecințele actelor lor de natură simbolică. Conștienți de miza jocului pe care-l provoacă, cei chemați să “gestioneze” lumea simbolurilor trebuie să-și asume depășirea criteriilor estetice, religioase, politice, etc. spre a-și asuma criteriile morale, indispensabile protecției comunităților umane și a indivizilor față de posibila denaturare a personalităților, precum și a sistemului de ansamblu al relațiilor sociale.

Chiar demonetizată și urâtită de portul îndelungat al unor haine nepotrivite, responsabilitatea socială a artistului, pedagogului, teologului, a omului politic și în general a făuritorilor de simboluri rămâne o temă de meditație indispensabilă unei viziune profilactice asupra destinului uman, iar deontologia, bine centrată pe specificul fiecăruia din modelele de autoritate prezente în mediul social, poate aduce o importantă contribuție, sub girul și

autoritatea binelui și dreptății, ca principii morale fundamentale ale umanității.

10. Deontologia sportului, între morală concurenței și “fair-play”

Abordarea sportului din perspectivă deontologică, deși pare o întreprindere cu caracter de noutate, este, în fapt, o preocupare extrem de veche, născută odată cu apariția sportului ca mod de viață, fiind indispensabilă ideii de sport, ca atare. Aceasta, pentru că dintotdeauna moralitatea și sportul au fost inseparabile și nimic din ceea ce a însemnat vreodată întrecere sportivă nu s-a putut construi în afara unor presupuse reguli de moralitate. Sportul însuși este, la rigoare, o umanizare prin moralitate a confruntărilor dintre oameni.

O perspectivă “deontologică”, însă, în sensul presupus de acest termen, riguros fundamentat de pe pozițiile eticii moderne și care să răspundă unor exigențe teoretico-filosofice precis determinate poate fi considerată ca fiind de noutate, chiar dacă încercări de acest gen s-au mai făcut în lumea sportului. Asemenea încercări, mai ales cele din literatura de specialitate din țara noastră, rămân, însă, un conținut de idei centrat mai ales pe

conceptul de "fair play",⁵³ un concept care, în traducere riguros etică, acoperă tot ceea ce înseamnă moralitate în sport, fără o delimitare conceptuală, absolut necesară în raport cu ceea ce reclamă utilizarea termenului "deontologie".

Ceea ce este de la început sesizabil este faptul că se dorește o distincție clară între *morală sportivă*, în general, (*fair play*) și *deontologia autorității sportive* ca exigență normativ-morală determinată de natura specifică a autorității în acest domeniu.

Pentru a înțelege natura autorității sportive, vom evidenția specificul acțiunii sportive ca variantă a acțiunii sociale. În acțiunea sportivă omul devine "homo ludens", adică ființă care se joacă, dar și "homo militans", adică ființă care se bate pentru a învinge. Reamintim faptul că bătălia sportivă reprezintă o variantă umanizată și "ludizată" a paradigmei lui Hobbes, "*Bellum omnium contra omnes*"; în sport bătălia este supusă unor norme profund morale, regulile sunt stabilite de așa natură încât nu numai să protejeze ființa umană, ci și să contribuie la dezvoltarea multilaterală a acesteia.

Toți cei care organizează, conduc și desfășoară acțiunea sportivă se raportează la adversarii potențiali prin mijlocirea regulilor și gândesc competiția în raport cu acestea. Purtătorii de autoritate din lumea sportivă sunt mai degrabă robii regulilor, decât stăpânii celor asupra cărora își exercită autoritatea.

Exercitarea autorității, în domeniul sportului, se realizează pe o mare diversitate de căi, acestea fiind determinate de domeniile distincte evidențiate drept spații de implicare a sportului ca mod de viață. Într-o încercare de sistematizare, folosind drept criteriu de departajare scopurile urmărite prin sport, vom identifica domeniile managerial, tehnic și nemijlocit sportiv.

O primă categorie a purtătorilor de autoritate o formează cei din domeniul conducerii activității sportive. Autoritatea acestora nu diferă, în mare măsură, de autoritatea conducătorului, în general. Ei sunt patronii de cluburi sportive, acționarii, președinții de cluburi și secții, consiliile de administrație, organizatorii de turnee și competiții, mare parte dintre ei având interese, scopuri și modalități de urmărire a acestora uneori departe de interesele sportului, ca atare (interese financiare, politice, de prestigiu personal etc.).

În cazul lor vorbim mai ales de o autoritate deontică și numai întâmplător de una nemijlocit epistemică, în sensul că nu este absolut necesar ca aceștia să fie și mari specialiști ai domeniului sportiv, în cauză. Desigur, un fost sportiv de performanță este mai apropiat de clubul său privat decât un bancher, dar este adeseori posibil ca un bancher să fie un conducător al respectivului club mai bun ca un fost sportiv de performanță. Natura specifică a exercitării conducerii domeniului

sportiv cere, cu necesitate, în primul rând oameni cu calități gestionare, cele sportive fiind, adesea, indiferente.

Din perspectivă morală, aceștia se vor supune unei “deontologii a conducătorului sportiv” cu nimic deosebită de o deontologie managerială, în general, drept pentru care vor fi luați în discuție în cadrul acestui studiu doar sub aspectul unei componente specifice moralității profesionale: aceea legată de exigențele morale care se impun celor care, prin natura intereselor lor financiare, materiale, politice sau de alte genuri, se implică în domenii în care logica practică impune reguli de funcționare inatacabile, imposibil de subordonat intereselor de mai sus (este cazul, alături de sport, a spațiului cultural, informațional, medical, militar etc.).

Asemănarea dintre aceste domenii, din punctul de vedere amintit este aceea că o deontologie a conducătorilor este de neconceput, aici, în afara unei exigențe morale majore: aceea a neimplicării în aplicarea regulilor lor interne de funcționare. Este de neconceput amestecul patronului unui ziar în valoarea de adevăr a informațiilor acestuia sau în natura opiniilor vehiculate de ziariști; este de neconceput selectarea de către patronul unei instituții sanitare a pacienților pe criterii altele decât cele determinate de Jurământul hipocratic al personalului medical; este de neconceput condiționarea livrării de armament de către o firmă privată către o instituție militară de o anumită politică

militară; în aceleași condiții, este de neconceput amestecul în stabilirea criteriilor de participare la competiții sau a învingătorilor în acestea în funcție de interese străine cauzei sportului și regulilor lui interne. Pe baza acestei exigențe se pot cu ușurință formula coduri deontologice specifice relației de autoritate dintre managerul sportiv și persoanele supuse autorității sale. Baza constituirii unui asemenea cod deontologic o constituie definirea cu claritate și mare precizie a domeniului autorității conducătorului în cauză, cu precizarea expresă nu numai a drepturilor și obligațiilor părților (purător și subiect), ci și a interdicțiilor ce se impun acestora, în mod deosebit a acelor interdicții care stabilesc clar limitele în interiorul cărora logica și finalitățile actului sportiv nu sunt denaturate. Patronul unui club sportiv, de exemplu, poate avea dreptul să vândă sau să cumpere respectivul club sau o parte din acesta, poate să angajeze sau să demită personalul tehnic, administrativ sau pe sportivii înșiși, în funcție de propriile interese, dar acestuia trebuie să i se interzică amestecul în stabilirea programului sportivilor, a formulei de echipă, a modului de desfășurare a pregătirii specifice și cu atât mai mult să impună comportamentul sportivilor pe timpul competiției sau atitudinea acestora față de rezultate. Interesele managerului sportiv, altele decât cele de natură strict sportivă trebuie urmărite, din perspectivă morală, doar prin mijloace specifice respectivelor interese. Din punctul nostru de vedere,

Orice contract de conducere în lumea sportului ar trebui însoțit de un cod deontologic al autorității instituite prin respectivul contract. Unele prevederi de natura acestui cod sunt, uneori, prezente, ele fiind formulate mai ales în formă juridic-contractuală, dar ele nu acoperă întreaga problematică pe care o presupune un cod deontologic riguros elaborat.

O altă categorie a purtătorilor de autoritate în sport o constituie "tehnicienii" de specialitate (directori tehnici, antrenori, colective tehnice, medicale etc.). Autoritatea acestora este în același timp deontică și epistemică. Este autoritate deontică prin faptul că ei sunt investiți prin diferite procedee (alegere, numire, concurs etc.) să-i conducă pe sportivi în competiții, să le stabilească programul de pregătire, să formeze echipele, să stabilească strategia și tactica jocului, să schimbe jucătorii etc.

Totodată autoritatea lor este "epistemică" (sau ar trebui să fie), în sensul că ei știu mai bine care este drumul sportivilor (al echipei) spre performanță și care sunt pașii pe care aceștia trebuie să-i facă, fiind special pregătiți pentru aceasta. Mai ales în cazul echipelor sportive, "tehnicianul" este asemeni dirijorului unei orchestre. El știe să facă instrumentele (jucătorii) să producă partitura (jocul). El vede ceea ce jucătorii nu au cum să vadă: ansamblul; de aceea, oricât de buni ar fi ca sportivi, aceștia se

supun tehnicianului. Ei se ridică și cad în realizări, pe mâna acestuia.

O a treia categorie, și cea mai importantă din punct de vedere deontologic, o constituie arbitrii. Fiind, prin excelență, un joc, o luptă în limitele unor reguli, sportul se supune în totalitate regulilor, apelând, în scopul respectării acestora, la judecători.

Nivelul de implicare a arbitrilor în joc merge de la simpla supraveghere și corectare a comportamentului concurenților pe timpul competiției, până la statutul cel mai pretențios, acela de factor de decizie asupra câștigătorului. Pe toate aceste nivele arbitrul reprezintă factorul decisiv al funcționării sistemului, fiind, de aceea, în aproape toate cazurile, persoana care se bucură de cea mai mare atenție din partea participanților.

Autoritatea lor este puternic deontică, este o autoritate preponderent decizională, de sancționare, dar ea se bazează (sau ar trebui să se bazeze) pe o deplină autoritate epistemică, în sensul că ei trebuie să cunoască la perfecție regulile și să aibă deprinderea îndelung exersată de a le aplica, de a sesiza, în dinamica întrecerii sportive, încălcarea acestora de către participanți și de a aplica riguros sancțiunile prevăzute prin norme.

A patra categorie de purtători de autoritate în sport o constituie sportivul însuși. Chiar dacă unele sporturi se desfășoară în condiții aproape de anonimat, nu există sport care să nu presupună implicit sau explicit un public. Dincolo de statutul de

factor de menținere a sănătății și vigorii fizice, psihice și intelectuale, de acela de mijloc economic, uneori politic sau diplomatic, sportul este, într-un anume fel, un spectacol și prin acesta se realizează o relație specială dintre producător și spectator. Fiecare disciplină sportivă are publicul ei, care-i transformă pe protagoniști în modele de viață, în idoli, în producători de trăiri emoționale, intelectuale, fizice sau de altă natură deosebit de complexe și profunde.

În raport cu acest public, sportivul are autoritatea deontică dată de investitura de încredere acordată, de faptul că îl reprezintă pe acesta la nivel local, regional, departamental, național etc., dar și autoritatea epistemică încorporată în capacitatea de performanță, în talentul, măiestria și unicitatea sa ca sportiv, în faptul că el este acela care știe să pună în funcțiune resorturile care generează atașamentul, admirația și participarea afectivă a publicului la actul sportiv.

O regulă de aur a deontologiei este aceea potrivit căreia este considerată imorală orice încercare a purtătorilor de autoritate de a-și extinde autoritatea în afara domeniului pentru care au fost investiți.

Fiecare dintre purtătorii de autoritate enumerați mai sus își exercită autoritatea pe un domeniu strict determinat. Tehnicianul dispune de viața sportivului numai în raport cu performanța lui sportivă și cu participarea lui la competițiile

sportive. El nu poate avea altă preocupare decât aceea de a-și ridica discipolii la forma maximă, în clipa necesară și de a se dăruia lor, echipei, clubului, instituției pe care o reprezintă, cu toată ființa.

Arbitrul își exercită autoritatea numai în legătură cu regulile jocului și cu criteriile determinate de apreciere a rezultatelor. El nu are alt "dumnezeu" în arenă, decât regulamentul sportiv și nici un alt criteriu nu poate opera în judecata sa.

Sportivul își exercită autoritatea numai în legătură cu oferta sa ca sportiv față de publicul său. El reprezintă culorile unui club, ale unei instituții, ale unei țări și întreaga lui energie și pricepere trebuie puse pe altarul acestora.

Orice abdicare de la exigențele de mai sus, fie cu intenție (în interes propriu și în folosul adversarului sportiv), fie fără intenție (din delăsare, din capriciu, din preocupări străine spiritului sportiv) reprezintă acte profund imorale, străine deontologiei în sport.

Deontologia în sport trebuie să fie preocupată în primul rând de acele acte specifice ale omului de sport care, înainte de a fi sancționate administrativ sau juridic, sunt repudiate moral.

Iată doar câteva exemple, accesibile autorului, la nivelul comun de înțelegere a autorității sportive.

Deontologia condamnă moral pe antrenorul care, în virtutea autorității sale, se amestecă în viața personală a

•sportivilor, dictându-le sau interzicându-le prietenii, formații culturale, religioase, politice ori de altă natură; pe acela care condiționează introducerea în echipă sau participarea la competiție pe criterii extrasportive (amiciții, antipatii, foloase materiale etc.); pe acela care adoptă o tactică de joc intenționat perdantă.

Deontologia condamnă, de asemenea, pe arbitrul care “fluieră” părtinitor, care “nu vede” intenționat greșelile, care “punctează” sau “depunctează” cu intenție în aprecieri, care se lasă “cumpărat” de una din părți etc. Este condamnat de deontologie și sportivul care, în virtutea rolului său în raport cu jocul, denaturează cu intenție acest rol, indiferent de motiv, făcând, în fapt, jocul adversarului.

Desigur, un cod deontologic în sport este posibil numai în măsura în care specialiștii, ținând seama de exigențele generale ale unui asemenea cod, vor ști să analizeze, din interior, fenomenul sportiv și să decidă ce este licit și ce este ilicit din punct de vedere moral. În aceste condiții, ar fi mai aproape de reușită un “Cod deontologic al arbitrului”, un “Cod deontologic al tehnicianului sportiv”, un “Cod deontologic al sportivului de performanță” etc. și nu un “Cod deontologic în sport”, greu de identificat în condițiile diversității modurilor de afirmare a autorității sportive.

Rămâne în sarcina specialiștilor din domeniul sportului să aprecieze nivelul la care să se constituie diferitele coduri deonto-

logice. Consultarea unui etician este însă utilă, deosebit de productivă sub aspect structural, al rigurozității științifice și metodologice.

NOTE

1. Vasile Popescu, *"Deontologia și moralitatea riscului"*, în *"Revista de Filosofie"*, Tomul XLII, nr. 5-6, Septembrie-Decembrie 1995, p. 577-592
2. Mircea Eliade, *"Istoria credințelor și ideilor religioase"*, Chișinău, Universitas, 1992, vol. I. p. 24.
3. Ibidem, p. 227
4. Serghei Bulgakov, *"Ortodoxia"*, Editura "Paideea", 1994, p.117.
5. Mircea Eliade, *"Istoria"*, op. cit., p. 266.
6. *"Percepțiile lui Confucius"*, traducere și prefață de prof. George Dulcu, Editura "Zamolxis", 1994.
7. Mircea Eliade, *"Istoria....."*, op.cit., p.117.
8. Paul-Henri Chombart de Lauwe, *"Cultura și puterea"*, Editura Politică, București, 1982, p. 209.
9. Lord Acton, *"Despre putere, stat și libertate"*, în *"Limitele puterii"*, Editura ALL, București 1994, p.124.
10. Mihail Radu-Solcan, *"Jocul libertății și jocul puterii"*, în op. cit., p.175.
11. Jack C. Plano ș. a., *"Dicționar de analiză politică"*, Editura "Ecce Homo", București, 1993, p. 22.
12. Ibidem, p.114-115.
13. P. H. C. de Lauwe, op. cit., p. 265.

14. Ibidem, p. 266.
15. Ibidem, p. 262.
16. Gustave le Bon, "*Psihologia mulțimilor*", Editura "Anima", 1990, p. 27.
17. Giorgio del Vecchio, "*Lecții de filosofie juridică*", Editura "Europa Nova", f. a., p. 281.
18. Ibidem, p. 279.
19. "*Constituția României comentată și adnotată*", Editura Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 1992, p. 279.
20. Ibidem, p. 280.
21. "*Dicționar de procedură penală*", Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 138.
22. Idem.
23. "*Constituția României.....*", op. cit., p. 28.
24. Idem.
25. "*Dicționar de procedură penală*", Ed. cit., p. 223.
26. H. D. Lasswell, "*Structure et fonction de la communication dans la société*", în F. Balle et J. G. Padioleau, "*Sociologie de l'information*", Larousse, Paris, 1973, p. 31.
27. După B. M. Lestley și Malcom S. Mc Leon, "*Un model conceptuel pour la recherche sur les communications*", în F. Balle și J. G. Padioleau, op. cit., p. 43-52.
28. Bernard Voyenne, "*La presse dans la société contemporaine*", în Collection V, Librairie Armand Colin, Paris, 1962.
29. După Aurelian Bondrea, "*Sociologia culturii*", Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981, p. 201.
30. Ibidem, p. 186

31. M. D. Laswell, op. cit., p. 31.
32. Ch. R. von Wright, în "*Public Opinion Quartely*", vol. 24, 1969, Princeton University, Princeton, p. 57.
33. A se vedea sinteza acestor paradigme în "*Dicționar de sociologie*", coordonatori Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu, Editura Babel, București, 1993, p. 344-346.
34. A. A. Moles, "*Sociodinamica culturii*", Editura Științifică, 1974, cap. V.
35. Ibidem, p. 316.
36. "*Dicționar de sociologie.....*", Ed. cit., p. 336-337.
37. Robert Cisano, "*Don't blam the People*", Los Angeles, California, "Diversity Press", 1971.
38. Jean-Noel Kapferer, "*Zvonurile*", Editura "Humanitas", 1993.
39. J. S. Mill, "*Despre libertate*", în "*Limitele puterii*", volum editat de Adrian-Paul Iliescu și Mihai-Radu Solcan, Editura "ALL", București, 1994.
40. Tvetan Todorov, "*Teorii ale simbolului*", Editura Științifică, București, 1983, p. 68.
41. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, "*Dicționar de simboluri*", Editura "Artemis", București, 1994, p. 38.
42. Ibidem, p. 45.
43. Ibidem, p. 46.
44. Ibidem, p. 23.
45. Ibidem, p. 27.
46. Ibidem, p. 33.
47. Mircea Eliade, "*Tratat.....*", Op. cit., p. 407.
48. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, Op. cit., p. 53.

49. Ibidem, p. 46.

50. Ibidem, p. 41.

51. Ibidem, p. 44.

52. Ibidem, p. 45.

53. Alexandru Lăzărescu, "*Management, legislație, deontologie în sport*", Editura Fundației "România de mâine", 1996, p. 148-151.

Autorul invocă a 7-a Conferință a Miniștrilor Europeni ai Sportului, desfășurată în zilele de 13-15 mai 1992 la Rhodos, în Grecia, care a adoptat **Charta europeană a sportului și Codul eticii sportive.**

CONCLUZII

În una din lucrările lui Andrei Pleșu, dedicate domeniului etic, "Minima moralia" stă scris că "nu oricine e liber să-și construiască propriul cod moral, așa cum și-ar construi o casă pe gustul său. și, de altfel, chiar în acest din urmă caz, trebuie respectate tehnica și finalitatea universală a construcției, așa încât casa obținută să nu meargă cu originalitatea până la prăbușire. Dar înăuntrul unei discipline acceptate, fiecare e dator să dea măsura propriei sale confruntări cu arta construcției, cu legea".¹

Metafora casei, produsă de Andrei Pleșu, este deosebit de sugestivă pentru demersul teoretic pe care l-am încercat în prezenta teză. Se încadrează, oare, studiul asupra deontologiei în exigențele enunțate de autorul "Minimei moralia"? Respectă, oare, casa pe care ne-am propus să o construim "tehnica și finalitatea universală a construcției" sau este doar un "castel din cărți de joc" gata să se prăbușească la cea mai mică atingere?

Nutrim speranța că ceea ce am realizat are șanse de a rezista "furtunilor" teoretice și exercițiului social. Fiind, din perspectiva densității teoretice, o plantă rară în peisajul preocupărilor de fundamentare filosofică a deontologiei, există indiscutabil riscul ca prezentele soluții teoretice să fie supuse tirului necruțător al eticienilor cu mai mare experiență

epistemologică. Considerăm un asemenea risc mai degrabă ca o șansă. Luată în seamă, teoria deontologică prezentată de noi poate trăi între limitele a două ipostaze, la fel de avantajoase.

În primă ipostază, ea poate fi negată, desființată, refuzată sau neacceptată ca teorie etică validă. O astfel de atitudine va trebui, însă, adoptată la capătul unui demers teoretic cel puțin la fel de complex, ceea ce ar duce implicit la deschiderea unui dialog util cercetării filosofice asupra eticii, precum și la apariția de soluții alternative. Oricum, ceea ce va rămâne deschizătorului va fi satisfacția inițiativei.

În cea de-a doua ipostază, dorită cu toată modestia de către autor, ea va fi așezată ca bază a unor demersuri teoretice zonale, pentru construirea unor coduri deontologice sau pentru amendarea celor existente. De pe această poziție, pretenția autorului nu depășește cadrul de apreciere a tezei ca o "introducere" în deontologie, ea însăși o soluție teoretică particulară, în încercarea de a ridica pe o treaptă mai înaltă rangul conceptual al deontologiei, în raport cu accepțiunile date acesteia în filosofia morală contemporană.

Ca încercare de sinteză teoretică a unor puncte de vedere de o mare eterogenitate a scopurilor și modalităților de atingere a acestora, deontologia rezultată aici este o soluție de "amenajare a lumii în vederea locuirii ei", așa cum o vede Andrei Pleșu, o

soluție marcată în cel mai înalt grad posibil de nevoia împlinirii "calității locuirii" prin "libertatea ei".

Dacă în spațiul unei etici riguroase omul mai degrabă "se adăpostește", deontologia, așa cum am gândit-o noi, încearcă să ofere posibilitatea unei autentice "locuiri". Ea este o ofertă de construcție "modulară", adaptabilă sub două exigențe umane convergente: a specificului profesional al autorității și, apoi, a specificului existențial al personalității. Tocmai de aceea nu am gândit și nu putem gândi comportamentul purtătorului de autoritate, sub guvernarea normei morale, ca fiind "sub adăpost"; de pe pozițiile deontologiei, purtătorul de autoritate își asumă norma morală ca pe o necesitate interioară, fără de care el își simte periclitată însăși natura sa umană și mai ales libertatea sa.

Formularea "deontologiilor" ca sisteme de norme morale caracteristice unor profesii sau, uneori, chiar sisteme distincte în interiorul aceleiași profesii, pe tipuri de acțiune umană,² nu reprezintă nicidecum o restrângere a libertății morale a purtătorilor autorității ei, mai degrabă, asumarea responsabilității de comunicare către lume a unor experiențe morale revelate de procesul exercitării autorității.

Deontologia, în semnificațiile ei logice, este un sistem de norme cu finalitate întotdeauna optimistă. Promovând prescripțiile morale în raport cu care se asigură împlinirea vocației profesionale, deontologia este un sistem de norme instrumentale,

în care recomandarea și obligația au conotații negative doar pentru oamenii lipsiți de această vocație. Chiar dacă din perspectiva deonticii obligația unei norme are aceeași valoare logică cu interdicția opusului acesteia, din perspectiva deontologiei profesionistul de vocație va conștientiza și își va asuma liber obligația, în timp ce profesionistul de circumstanță va conștientiza și va suporta interdicția³. Aceasta deoarece scopul sub care se derulează actul uman al profesionistului de vocație este întotdeauna înalt, supus nemulțumirii și depășirii de sine, în timp ce scopul celuilalt este mărunț, supus suficienței și mulțumirii de sine.

Pentru profesionistul de vocație lumea normelor morale este universul creației de valori autentice, în timp ce pentru profesionistul de circumstanță ea se impune ca o constrângere la acte care să nu producă rău semenilor aflați sub autoritatea sa.

Potrivit lui Giorgio del Vecchio, caracterul deontologic al normei morale constă în faptul că "servește ca model, chiar și atunci când, în fapt, cineva i se opune".⁴ Efectul în om al normei este însă, în acest caz, unul producător de interdicții, în virtutea cărora se realizează conformitatea socială. O conformitate de ordin moral și nu una de tip juridic sau politic, întrucât, așa cum remarcam în cuprinsul tezei, deontologia precede, pregătește și coordonează normele juridice, politice, profesionale.

Modelul nostru deontologic nu acceptă puncte de vedere cum ar fi cel potrivit căruia natura deontologică este proprie normelor juridice, cum susține Giorgio del Vecchio. Chiar dacă, în genere, orice normă juridică derivă dintr-un sistem etic determinat, diferența între deontologie și sistemul juridic este fundamentală.

În primul caz, modelul sancțiunilor este difuz, nedeterminat, pus sub autoritatea propriei conștiințe și numai în măsura activizării acesteia, sub autoritatea opiniei publice; în al doilea caz, modelul sancțiunilor este definit cu precizie și este pus sub autoritatea exterioară a statului, care-și îndeplinește, prin acestea, funcția de constrângere administrativă.

Nevoia de deontologie și încrederea în valoarea unor modele deontologice derivă tocmai din această diferență, care face ca prin deontologie funcția de constrângere exterioară a statului să fie cât mai puțin exercitată și, în aceeași măsură, să fie asigurată o cât mai deplină libertate umană. Norma juridică este, prin definiție, constrângătoare, opresivă, în timp ce norma deontologică este eliberatoare, stimulativă.

Concepută de pe pozițiile normativității administrative, deontologia este o plăpândă cenușăreasă; sub aureola normativității morale, deontologia devine regina libertății.

NOTE

1. Andrei Pleșu, *"Minima moralia"*, Editura "Humanitas", București, 1994, p. 26-27.
2. Ileana Petraș-Voicu, în lucrarea *"Introducere în sociologia politică"*, Vol. I, semnalează faptul că în domeniul cercetării științifice, pentru eliminarea unor dileme cu conotație morală, s-au elaborat coduri deontologice specifice: al folosirii subiecților umani în cercetare; al responsabilității investigatorilor pentru cercetările sponsorizate; al statutului oamenilor de știință din disciplinele sociale în cadrul organizațiilor. (op. cit., Editura "Transilvania Press", 1994, p. 41).
3. În lucrarea de diplomă cu titlul "Deontologia profesiei de ofițer" am dezvoltat, pe larg, tema diferenței între profesionistul de vocație și cel de circumstanță.
4. Giorgio del Vecchio, *"Lecții de filosofie juridică"*, Editura "Europa Nova", f. a., p. 31.

PARTEA A TREIA

EXIGENȚE PEDAGOGICE ÎN EDUCAȚIA DEONTOLOGICĂ

Încă din antichitate, marele om și filosof Socrate și-a pus problema “dacă virtutea se poate învăța”. Pledând pentru virtute “*ca parte a sufletului nostru*” și pentru știință ca “*amintire*” și opunându-le, într-un dialog speculativ de mare amploare, Socrate reușește să-și convingă discipolii că virtutea nu poate fi învățată. În concepția sa, “*virtutea nu e nici un dar de la natură, nici nu se poate învăța, ci e dată oarecum prin dar divin – fără judecată – acelor care o au*”¹.

“Virtutea morală”, căreia îi este atașată indiscutabil “virtutea deontologică”, adică acel ansamblu de calități umane care-l fac pe purtătorul lor să respecte în profesia sa purtătoare de autoritate normele deontologiei, este cea dintâi, poate, dintre componentele acelei “*părți a sufletului nostru*”, primită ca dar, divin, după Socrate. Întrebarea pe care, iată, Socrate ne obligă să ne-o punem este dacă virtutea deontologică “se poate învăța”.

Acceptând originea virtuții presupusă de Socrate și concepând orizontul educațional asemănător celui din epoca

elenistică, ne vedem siliți să acceptăm verdictul socratic: nu, virtutea deontologică nu se poate învăța precum știința, întrucât, fiind un dar divin, ea nu se structurează după modelul rațiunii și deci nu ne poate parveni pe calea rațională. Este și ceea ce, la mare distanță în timp de Socrate, dar de pe aceeași poziție conceptuală, susține Schopenhauer: "virtutea nu se învață, așa cum nu se învață genialitatea". În continuare, filosoful apreciază: "a spera că sistemele noastre de morală și eticile noastre ar putea să facă oamenii virtuoși, nobili și sfinți, este la fel de nechibzuit cum ar fi să-ți închipui că tratatele noastre de estetică ar putea să producă poeți, sculptori și muzicieni".²

Dar, oare, verdictul socratic este întemeiat astăzi, în condițiile în care modelele existențiale ale ființei umane s-au complicat și divesificat atât de mult? Mai este, astăzi, de actualitate presuposiția că virtutea ne este dată ca un dar (sau numai ca un dar), pe cale divină? Autorealizarea personalității umane pe cale rațională este, în zilele noastre, o realitate incontestabilă și ea cuprinde și componenta morală a acesteia. A. Kriekeman sublinia faptul că "dacă educația, în forma sa cea mai perfectă, este realizarea de sine, ea nu este posibilă decât acolo unde conștiința morală este activă"³.

Pomind de la "harul divin" al fiecăruia (zestrea genetică) și pe baza orizontului cultural-spiritual în care fiecare din noi se formează ca ființă socială, personalitatea umană nu poate fi

concepută decât ca unitate dintre nativ și dobândit, dintre zestre și acumulare pe calea cunoașterii și acțiunii împreună cu semenii.

Sub această presuposiție, la care aderă fără rezervă întreaga reflecție filosofică de factură umanist-luministă,⁴ putem, astăzi, nu neapărat să-l contrazicem pe Socrate, dar să nuanțăm concluziile acestuia. Virtutea nu se poate învăța de către oricine, dar, într-un mediu cultural dat, într-o anumită epocă de civilizație, unii oameni, înzestrați de la natură cu disponibilități specifice, pot învăța virtutea. Mai precis, ei pot utiliza acel "dar divin" orientându-l spre țeluri precise, în situații de viață distincte, pe calea cunoașterii a ceea ce este binele și răul, a ceea ce trebuie sau nu trebuie să facă, a ceea ce ne este permis, obligatoriu sau interzis în respectivele situații de viață. Este remarcabilă, în acest sens, părerea lui E. Durkheim, potrivit căreia principală funcție a educației morale este aceea de "intelectualizare a sentimentelor"⁵

Dacă ar fi să amendăm tema socratică a posibilității de a învăța virtutea, atunci sarcina noastră ar trebui să fie aceea de a pune la dispoziția celor aplecați la învățătură "a deontologiei", prin care să stabilim de ce trebuie învățată deontologia, cum poate fi ea învățată și ce semnificație are învățarea virtuții, în contextul unor relații interumane bazate pe autoritate. Pentru a asigura o minimă rigoare în dezvoltarea acestor teme, vom urmări, particularizând, o structură a actului educațional după

modelul propus de profesorul universitar Marin C. Călin, în lucrarea "Teoria educației"⁶.

1. De ce trebuie învățată deontologia?

(Idealul educațional în deontologie)

Întrebuințat cu sensul de "aspirație educativă", în literatura pedagogică, *idealul educațional* are meritul de a cuprinde finalitățile educaționale într-un complex de semnificații nemijlocit morale, desăvârșirea ființei umane prin fixarea acesteia în orizonturi de idealitate fiind bincile suprem pe care îl putem concepe în plan educațional.

Fără îndoială că idealul educațional în deontologie subsumează atât scopurile nemijlocite ale educației deontologice (legate de modelul profesional al celui educat), cât și proiectarea acestor scopuri în matricea (structura) unui model de personalitate morală specific comunității sociale în care se integrează viitorul profesionist.

Putem spune, deci, că idealul educațional în deontologie vine să completeze idealul profesional prin ceea ce am putea numi "competență deontologică". Asigurarea competenței deontologice a purtătorului de autoritate are o dublă motivare în

planul scopurilor educației. Pe de o parte, competența deontologică permite profesionistului o deplină legitimare a autorității sale în fața subiecților; aceasta îi asigură capacitatea de a evalua operativ situațiile problematice de natură morală implicate de exercitarea autorității, precum și posibilitatea de a constitui, în relațiile sale cu ceilalți, modalități-tip de comportament moral care-i asigură autenticitate și individualitate. Pe de altă parte, competența deontologică potențează competența profesională prin eliberarea profesionistului de angoasă, de îndoială în legătură cu influența autorității sale asupra subiecților, prin dezvoltarea certitudinii asupra lucrului bine făcut. Știind ce poate, ce trebuie și ce nu trebuie să facă în profesia sa, din perspectivă morală, profesionistul este deprins de la începutul carierei sale cu capacitatea de a sesiza latura umană a profesiei, de a respecta demnitatea umană (pentru sine și pentru ceilalți) în perspectiva unei reușite depline, mai probabile în prezența acestui respect, decât în afara lui.

Mai mult decât atât, competența deontologică aureolează profesionistul cu nimbul desăvârșirii morale, transformându-l nu numai în model profesional, ci și general-uman, întrucât, așa cum se preciza într-un preambul la programele școlare din Franța, educația morală tinde să dezvolte la om, omul însuși, adică o inimă, o inteligență, o conștiință. Totodată, însăși competența profesională capătă un plus de recunoaștere socială, atunci când

este însoțită de nimbul moralității. Este bine cunoscut faptul că atașamentul public față de opiniile, aprecierile, judecățile de valoare exprimate de o personalitate este nemijlocit legat de renumele moral al acesteia, fie ea personalitate politică, juridică, economică, militară, jurnalistică, ecleziastică etc.

Grupurile umane, indiferent de criteriul de grupare, vor înclina să urmeze mai degrabă pe specialistul mediu, dar “de încredere”, sub aspect moral, decât pe acela de mare anvergură științifică, dar cu o moralitate îndoielnică. Când, însă, cele două coordonate ale personalității, cea profesională și cea morală, sunt deopotrivă la cote înalte, reușita acesteia este deplină.

În planul strict al deontologiei, preocuparea pentru găsirea celui mai bun comportament moral se realizează, în principiu, pe trei căi distincte: pe calea morală a instinctului, pe calea rațională a interesului și pe calea moral-rațională a convingerii.

În primul caz, ne aflăm pe tărâmul socratic al “harului divin”. Există oameni pentru care zestrea nativă, ca și universul spiritual propriu mediului familial, societal, religios etc., au creat un “mod de a fi” care duce inevitabil spre un comportament deontologic desăvârșit, fără să fie necesar să “învețe” deontologia profesiei lor. Pentru asemenea oameni, “a învăța deontologia” este echivalent cu a se recunoaște ca personalitate morală

realizată, a avea confirmarea propriilor opțiuni morale, în plan profesional.

✓ În al doilea caz, ne aflăm pe un tărâm excesiv utilitarist. Profesionistul din această categorie, fără a fi înzestrat de la natură cu disponibilități morale majore, sau având o educație morală precară, dar având o zestre intelectuală care-l propulsează profesional în rândul purtătorilor de autoritate în diferite domenii, descoperă în respectarea normelor deontologiei căi de creștere a eficienței proprii activități. Pentru acesta, a învăța deontologia este o necesitate strict pragmatică, impusă de criterii de eficiență a acțiunii.

Este evident faptul că, în acest caz, Schopenhauer are dreptate. Niciodată nu vom reuși să facem din acest om un exemplu de virtute, un nobil sau sfânt. Realitatea socială contemporană ne dezvăluie chiar faptul că în rândul purtătorilor de autoritate potențialul moral de natură a produce mari virtuoși, nobili sau sfinți este de departe nesemnificativ. A dezarma în fața unei astfel de realități înseamnă a proclama, după modelul lui Nietzsche, "morală a murit!" și a accepta supraomul ca model al purtătorului de autoritate.

Punctul nostru de vedere este acela că teoriile morale contemporane, fie ele deontologice sau consecinționale, (după modelul dihotomic al lui David McNaughton⁷) reflectă, în fapt, tipologii umane existente ca atare în mediul social. Modelul

supraomului nietszchean, al mercantilului utilitarist, al altruistului prometeic sau al protestatarului anarhist sunt modele umane pe care teoria morală le-a descoperit și inventariat, ca atare, de-a lungul întregii istorii a umanității. Înșiși autorii de teorii etice, care încearcă să extrapoleze un model sau altul la scara întregii umanități, sunt dominați, în structura personalității lor, de aceste modele.

Întorcându-ne din nou la intențiile de început ale prezentei lucrări, vom spune că deontologia este necesară și trebuie învățată, fie că acest "trebuie" este unul interior discipolului sau doar un deziderat al învățătorului.

În sistemele de educație militară din țara noastră circulă un trieton care dă măsura acestui model de educație: "nu știi, te învăț; nu poți, te ajut; nu vrei, te oblig". El rezumă o trăsătură caracteristică a educației militare în condițiile serviciului militar obligatoriu: obligația legală a militarului în termen de a se forma ca luptător, indiferent de interesele, capacitățile intelectuale și disponibilitățile sale afective.

Situația este, oarecum generalizatoare, pentru învățarea deontologiei: cei ce își asumă statutul de purtător de autoritate într-un domeniu *trebuie* să-și asume și responsabilitățile morale ale acestui statut. Dacă nu le cunoaște, trebuie învățat; dacă nu poate să le aplice, trebuie ajutat; dacă nu vrea să le aplice, trebuie obligat. În limitele juridico-administrative, obligarea se face prin

efectul legii în limitele deontologiei, obligarea se face prin acțiunea opiniei publice și a propriei conștiințe. Cel care, însă, este chemat să îl învețe și să îl ajute este, de fiecare dată, învățătorul, fie el profesorul universitar, teoreticianul, șeful ierarhic sau constructorul de cod deontologic al profesiei.

În cel de-al treilea caz, ne găsim în prezența celui profesionist preocupat permanent de autorealizarea deplină, morală și profesională, în același timp. El situează componentele profesională și morală ale personalității la același nivel de interes, într-un plan metasubiectiv. Acționează cu sentimentul nevoii de perfecțiune profesională și morală și este conștient permanent de aceasta are semnificația clară a dimensiunilor moralității, își proiectează distinct acțiunile sub imperiul ei și o pune mai presus de orice nu suportă imoralitatea și luptă pentru a se feri pe el și pe ceilalți din calea ei se autoevaluează permanent, stabilindu-și noi standarde, superioare. Pentru acesta, a învăța deontologia este o necesitate cuantificată deopotrivă instinctual și rațional; învățarea deontologiei îi asigură distincția clară între ceea ce este, moralmente, ca persoană și ceea ce trebuie să fie ca personalitate, profesională și morală, în același timp.

Pentru el, întrebarea kantiană "ce trebuie să fac?" reprezintă o constantă prin care comensurează toate actele autorității, supunându-le cenzurii morale, nu din obligație exterioară, nu

din evaluare utilitaristă, ci dintr-o permanentă și rațională autoevaluare, în raport cu un ideal de viață asumat.

Așadar, pentru purtătorul de autoritate conștient de implicațiile sociale ale autorității sale, a învăța deontologia este o necesitate, indiferent de stilul său de gândire, indiferent de "coloratura" personalității sale. Înțelegând implicațiile morale ale actelor autorității sale, acesta va fi în măsură să reacționeze de fiecare dată în cunoștință de cauză, prevenind distorsiunile și asigurând armonie în sistemul în care se manifestă. Nimic din ceea ce presupune relați morală – putere nu trebuie să-i fie străin.

Pornind de la aserțiunea lui Marin Călin, potrivit căreia "nu convingerea morală este elementul definitoriu al comportamentului uman, ci reflecția și opțiunea morală, prin care este posibilă asigurarea unei consecvențe comportamentale, în relație cu varietatea stilurilor de viață", ceea ce presupune "cunoașterea, înțelegerea și explicarea manifestărilor de comportament" și deci "îndoială, evocare, deliberare și decizie"⁸ vom înțelege de ce este necesar ca toate aceste procese raționale, proprii oricărei ființe moral responsabile, să se întemeieze, pe un sistem de valori și norme de conduită în raport cu care să se facă alegerea. Așa cum am menționat în cuprinsul prezentei teze, este bine cunoscut faptul că orice normă poate fi înțeleasă deopotrivă ca obligație sau interdicție.

Deontologia profesiei nu se impune purtătorului de autoritate ca un tabuî, ea nu este un sistem de interdicții, dincolo de care să fie stigmatul. Tocmai pentru că este un sistem de norme exclusiv morale și pentru faptul că ele se adresează omului rațional, ca instanță la dispoziția rațiunii sale, este necesară învățarea deontologiei și mai ales explicarea resorturilor sale interne, astfel încât pentru fiecare purtător de autoritate să primeze asumarea deliberată a normei ca obligație morală conștientizată și nu ca interdicție exterioară, opresivă.

2. Cum se învață deontologia?

(Formele educației deontologice)

Științele pedagogice contemporane pun în fața noastră o mare varietate de informații care orientează demersul educativ pe baza unor criterii mai mult sau mai puțin formale, astfel încât integrarea educației deontologice în câmpul pedagogiei este o sarcină dificilă. Dificultatea nu este atât legată de adaptarea educației deontologice la exigențele pedagogiei, cât de găsirea celei mai bune integrări a demersului explicativ asupra acestui tip de educație într-o schemă teoretică sau alta. Tocmai de aceea vom

selecta, din multiplele scheme explicative asupra formelor educației, pe cele care pot da cel mai direct și mai inteligibil răspunsul la întrebarea pe care am formulat-o: cum se învață deontologia?

În lucrarea "*Teoria educației. Fundamentarea epistemică și metodologică a acțiunii educative*", Marin Călin definește trei genuri de educație: "formală, nonformală și informală"⁹. Educația *formală* este cea realizată în cadrul instituțiilor de învățământ, de toate nivelurile și genurile, inclusiv prin cursuri de perfecționare de durate variabile, convocări, consfătuiri, programe de instruire și autoinstruire etc.; educația *nonformală* se realizează în afara acestor instituții, dar ea are caracter intenționat și explicit; educația *informală* este ocazională, paralelă, spontană, neintenționată, difuză, implicită.

Educația deontologică cuprinde toate cele trei genuri amintite. Educația deontologică *formală* trebuie să se realizeze în instituțiile de învățământ superior, obiectivele și sarcinile acesteia fiind necesar a fi determinate pe baza proiectului de ansamblu asupra personalității profesionistului purtător de autoritate.¹⁰ Există profesii pentru care autoritatea este o relație determinantă a acțiunii, instituită din prima clipă a exercitării acelor profesii și derulată pe întreaga durată a vieții active a profesionistului: profesiunile militare, juridice, medicale, pedagogice, sociologice, psihologice etc. Pentru asemenea profesii,

integrarea educației deontologice în sistemul formalizat de învățământ este o necesitate. Ea presupune studiul unei *discipline distincte de învățământ*, bazată pe o *programă analitică adecvată*, pe un *curs universitar* care să răspundă acestei programe, precum și pe contribuția unui *cadru didactic* competent.

Programa analitică necesară studiului deontologiei poate părea o extravaganta și deocamdată este astfel apreciată de mulți manageri universitari; respingerea ofertei făcute de autorul prezentei lucrări unor universități de stat și particulara este o dovadă a acestei aprecieri. Experiența celor care au acceptat, totuși, această ofertă, demonstrează că elaborarea unei asemenea programe analitice este posibilă, dacă se ține seama de câteva exigențe de mare actualitate: stabilirea obiectivelor generale de învățământ pornind de la nevoia reconstrucției sistemului de valori morale ale societății noastre și a asigurării participării tuturor tinerilor la acest proces; înțelegerea educației deontologice ca parte componentă a educației morale și în completarea acesteia, drept pentru care programa analitică ar trebui să cuprindă cu necesitate un preambul de etică generală, trecerea spre deontologie făcându-se de pe platforma acesteia; conștientizarea valorilor morale majore implicate în deontologia profesiei și asigurarea înțelegerii modului concret de implicare a acestor valori în fiecare act-tip de autoritate; transmiterea codului deontologic al profesiei ca un ansamblu de norme ce

decurg firesc din întregul sistem explicativ și persuasiv al activității didactice, și nu ca un sistem de porunci situate în afara oricărei discuții.¹¹

Urmărind programa analitică, cursul universitar trebuie să pună la dispoziția studenților nu atât judecăți de valoare categorice, cât suporturi explicative bazate pe teoriile etice, manageriale, științifice proprii domeniului profesiei sau complementare acestuia, cât și un cât mai bogat sistem de argumente în favoarea codului deontologic al profesiei, argumente mai degrabă de natura unor evidențe, decât rezultate din opiniile autorului. Un loc central în cursul universitar trebuie să-l aibă întrebările, problemele, situațiile problematice, scenariile.¹²

Un asemenea curs universitar nu poate fi elaborat decât de un cadru didactic universitar competent, format explicit pe acest domeniu, prin specializare interdisciplinară, înspre sau dinspre domeniul eticii. Competența cadrului didactic specializat în predarea deontologiei este hotărâtoare. Dacă în disciplinele științifice informative relația profesor-student poate fi una implicită, relativă, realizată prin punerea la dispoziția studentului a informației și verificarea modului de însușire a acesteia, în deontologie relația este una preponderent formativă; baza realizării obiectivelor didactice o constituie dialogul intens, explicit, nemijlocit între profesor și student, importanța acestuia fiind la fel de mare ca a activității în laborator pentru fizicieni și

chimiști, a exersării la instrument, șevalet, pe scenă pentru artiști sau a antrenamentului zilnic pentru sportivul de performanță. Aceasta, deoarece însușirea conștientă și activă a unui cod deontologic, care prin natura lui este constrângător și se raportează la relații interumane mai puțin cunoscute în procesul de învățământ, presupune un permanent joc între enunțul unor norme și argumentarea necesității acestora, joc în care schimbul de opinii, problematizarea, exemplificarea precum și desfășurarea unui demers argumentativ complet și consistent sunt hotărâtoare.

Fie că vine dinspre filosofie și desfășoară muncă de cunoaștere a profesiei în care se pregătesc studenții, îndeosebi a aspectelor legate de relațiile de autoritate presupuse de respectiva profesie, fie că vine dinspre specialitate și se dedică cu toată seriozitatea înțelegerii aspectelor etico-filosofice ale deontologiei, cadrul didactic trebuie să fie permanent capabil de “a forma”, mai degrabă decât de “a informa”, precum și de a asimila în practica pedagogică toate particularitățile predării-învățării unei asemenea discipline. În acest scop, facultățile, specializările sau catedrele cu profil filosofic din universități ar trebui să rezolve, sub aspect organizatoric și științific, cel puțin trei probleme: să integreze deontologia ca știință în rândul disciplinelor de studiu pentru toți studenții proprii, sau cel puțin pentru studenții care urmează specializarea “filosofia umanului”; să pună la dispoziția facultăților de alte profile module de pregătire specifică de

perfecționare în diferite modalități, personal didactic, precum și materialul documentar necesar; să dezvolte programe de cercetare interdisciplinară, care să permită realizarea unei baze teoretico-metodologice pentru formarea specialiștilor în deontologia diferitelor profesii.

Toate aceste măsuri ar putea asigura revigorarea interesului clasei intelectuale pentru universul moral al comunității în care trăiește. Transformarea eticii dintr-o cenușăreasă a învățământului filosofic și managerial, într-o disciplină complexă, în interiorul căreia deontologia să stea ca sursă de consolidare și întregire a personalității elitei societății, este de neconceput fără o schimbare fundamentală de optică: de la specialistul pur și simplu, rob al eficienței și performanței tehnice cu orice preț, la specialistul umanizat, responsabil pentru efectele sociale ale actelor sale.

La realizarea acestui deziderat contribuie, în bună măsură, și *educația deontologică nonformală*. Premisa unui astfel de gen de educație deontologică este existența și acceptarea consensuală a unui cod deontologic al tuturor profesiilor cărora le este atașată, permanent sau temporar, cu grad de generalitate sau zonal, o relație socială bazată pe autoritate.

Dacă pentru acei profesioniști care au studiat deontologia în cadrul formalizat al învățământului codul deontologic al profesiei lor este cunoscut și, în oarecare măsură, conștientizat și asumat ca mod de conduită, pentru cei care doar ocazional se

situează într-o relație socială de autoritate, educația deontologică nonformală este absolut necesară. Ea trebuie să cuprindă deopotrivă acțiuni educative *informative* (transmiterea codului deontologic al profesiei împreună cu întregul pachet de reguli și norme specifice funcției), *formative* (discuții, îndrumare nemijlocită, ajutor în rezolvarea unor probleme dificile care implică deontologia), cât și *de control nemijlocit* asupra modului cum respectă normele deontologiei fiecare din profesioniștii numiți în funcțiile purtătoare de autoritate. Activitățile de ajutor, îndrumare și control desfășurate de structurile ierarhice trebuie să cuprindă cu necesitate obiective de genul celor amintitei *funcția de educație deontologică* trebuie să devină, cu timpul, o funcție de bază a controlului, ca secvență a managementului performant, în toate domeniile în care se instituie relații sociale de autoritate.

Educația deontologică *informală* situează în centrul preocupărilor agentului educațional exemplul personal. Acesta vine fie de la structurile ierarhice superioare, fie pe orizontală, de la cei de același rang. Dintotdeauna, în domeniul moralei, exemplul personal a fost un mijloc principal de formare a caracterelor, întrucât el se manifestă ca mijloc de modelare prin imitație, sugestie, empatie, contaminare, toate laturi ale modului specific de autoidentificare a ființei umane "prin celălalt".

Alături de exemplul personal, în educația deontologică informală se integrează și sancțiunea specific morală: a opiniei

publice și a propriei conștiințe; reacții ale subiectului autorității precum răceala, întreruperea comunicării nonverbale, ironia, disprețul, reproșul fățiș sau mascat, protestul direct sau prin intermediari, precum și opiniile și dezbaterile vehiculate în grupurile sociale frecventate sau prin mijloacele mass-media, provoacă în purtătorul autorității reflecții autoeducative, muștrări de conștiință, impulsuri spre reglarea comportamentului potrivit normelor deontologiei.

De multe ori educația informală are, cel puțin în domeniul deontologiei, un impact mai mare asupra purtătorului autorității decât educația formală, realizată prin învățământ; derulată pe timpul exercitării efective a actelor autorității, educația informală se raportează nemijlocit la aceste acte, deschizând fără echivoc conflictul între ceea ce este și ceea ce trebuie să fie, între ceea ce face și ceea ce trebuie să facă profesionistul din perspectivă deontologică, obligându-l nu numai să reflecteze asupra acestui conflict, ci și să aleagă o cale de urmat.

Un alt mod de a concepe formele educației este acela formulat de Constantin Sălăvăștru sub sintagma “intervenție educativă”. Înțelegând educația ca “ansambluri spațio-temporale de intervenții educative”, autorul definește intervenția educativă din perspectivă semiotică: *“o structură articulată de semne care, în calitate de semnale, produc în conștiința unui receptor un interpretant cu valoare de gest semnificativ, modificând în forme*

și cu intensități diferite, personalitatea receptorului”¹³. Într-un limbaj mai accesibil, același autor consideră “intervenția educativă” ca fiind “*orice act uman prin intermediul căruia se realizează o anumită influență asupra unui individ, influență capabilă să determine o reacție a individului, o modificare a personalității sale*”¹⁴.

Autorul realizează o tipologie a intervențiilor educative pornind de la criteriul sursei actului declanșator al acestora, identificând trei tipuri principale: intervenție educativă *care-și are originea în individ*, aceasta fiind, din perspectiva teoriei comunicării atât emițătorul cât și receptorul semnalului; intervenție educativă *determinată de destinatarul însuși* care presupune afecțiunea, pasiunea, interesul destinatarului, satisfăcute de mediul comunicațional în măsura în care destinatarul, în baza acestora, deschide canalul de comunicare; intervenție educativă *determinată de altcineva (altceva) din afara individului*, sursele putând fi indivizi, grupuri umane sau chiar surse extra-umane de informație.

Din această perspectivă, “intervenția educativă” de natură deontologică cumulează, în același timp, toate cele trei tipuri amintite, în proporții și cu efecte educative variabile, funcție de trăsăturile de personalitate morală ale individului.

Personalitatea morală “deontologistă” se va forma preponderent prin primul și al doilea tip de intervenție educativă,

în timp ce o personalitate morală "consecinționalistă" se va forma preponderent prin cel de-al treilea tip. Tocmai de aceea, alegerea tipului de intervenție educativă dominant în educația deontologică trebuie să se facă pe baza cunoașterii profunde a personalității celor educați și a stabilirii disponibilității acestora de a asimila valorile și normele deontologiei pe o cale sau alta.

3. Ce se învață prin educația deontologică? (Conținutul educației deontologice)

Așa cum am precizat în prezentarea educației deontologice formale, o programă analitică în domeniu trebuie concepută în temeiul unei opțiuni a deschiderii, prin luarea în considerare a fundamentelor transdisciplinare ale deontologiei. În consecință, principalele teme ale învățământului deontologic trebuie gândite astfel încât să asigure formarea unor convingeri și deprinderi de comportament solide, bazate pe cunoștințe asimilate rațional, inteligibil, logic.

În majoritatea curriculum-urilor educaționale specifice diferitelor profesii, cu excepția celei nemijlocit filosofice, etica este absentă sau ne semnificativ reprezentată. Tocmai de aceea

învățăământul deontologic trebuie să debuteze cu o introducere în etică, prin care să se transmită cunoștințele minime necesare, legate de specificul moralei sociale, de principalele categorii ale eticii, de universul valoric fundamental al eticului ca domeniu al spiritualității umane. Prin această introducere se realizează ceea ce Constantin Cucoș numește *“referențialul axiologic”*, adică *“o valoare culturală dobândită, ce condiționează asimilarea altor valori”*.¹⁵ Așa cum subliniază autorul citat, referențialul axiologic nu se reduce la cunoștințe teoretice, el având conotații mult mai largi, spre domenii ca mediul social, ansamblul valorilor general-umane dobândite (model cultural), stil pedagogic etc. Din perspectiva intereselor educaționale proprii deontologiei, însă, fixarea cunoașterii asupra categoriilor și structurii de bază ale eticului reprezintă premise indispensabile pentru pregătirea referențialului axiologic în vederea receptării eficiente a valorilor deontologiei.

Înțelegerea deontologiei ca știință etică normativă este următorul pas. El trebuie să se facă de pe această platformă, cu luarea în considerare a principalelor sale coordonate: logică, praxiologică, etică. Fondul central al învățăământului deontologic trebuie să-l constituie explicitarea și asigurarea înțelegerii modului specific de acțiune a principiilor deontologiei în condițiile concrete de derulare a actelor autorității în fiecare profesie în parte.

În această secvență educațională trebuie identificate momentele-tip ale constituirii și derulării relațiilor de autoritate și atașate exigențele morale specifice fiecărui moment. Între acestea nu va trebui să lipsească accesul la funcția purtătoare de autoritate (așa-zisa acțiune de selectare și promovare a cadrelor), relațiile purtătorului de autoritate pe orizontală și pe verticală, înțelese ca ipostaze ale comportamentului și afirmării personalității, precum și rezolvarea de probleme-tip specifice exercitării autorității în relații preponderent deontice: transmiterea sarcinilor, controlul și evaluarea îndeplinirii acestora, sancționarea, recompensarea, promovarea, retrogradarea, îndrumarea etc.; în relațiile preponderent epistemice: transmiterea cunoștințelor (informațiilor), formarea deprinderilor (opiniilor), evaluarea, aprecierea, antrenarea etc..

Învățământul deontologic trebuie să se încheie, concludiv, cu realizarea portretului personalității morale a purtătorului autorității și cu informarea acestuia asupra codului deontologic al profesiei sale. Identificarea în acest cod a exigențelor morale asimilate pe parcursul derulării învățământului ca un tot unitar, reprezintă ținta majoră a educației deontologice formale.

4. Prin ce metode se învață deontologia?

(Metodica educației deontologice)

Deontologia se dorește a fi o disciplină științifică prin excelență formativă, educativă. De aceea dispozitivul metodologic al educației deontologice nu poate fi, în condițiile adaptării lui la idealul educațional și conținutul propus, unul liniar, monoton, clasic. Chiar dacă educația deontologică este specifică învățământului universitar și post-universitar, unde stereotipul formal curs-seminar nu a fost încă depășit, considerăm că natura, formativă prin excelență, a acestui tip de educație face posibilă și mai ales necesară depășirea.

În primul rând, nevoia dialogului permanent, precum și a unei relații educaționale în care se propun valori și norme, multe dintre ele și pentru mulți dintre discipoli cu caracter de noutate și mai ales capabile să destructureze și să restructureze mentalități individuale și colective, obișnuințe, stereotipii, expectanțe, toate acestea reclamă o activitate didactică pe grupuri cât mai puțin numeroase, cel mult la nivelul grupei de studenți. Totodată, activitatea nemijlocit didactică, în clasă, trebuie dublată permanent de îndrumarea cursanților pentru studiu, documentare și mai ales elaborare de studii, referate, opinii, soluții la probleme,

* situații problematice, răspunsuri la întrebări și formulare de întrebări.

Strategiile didactice operaționale în aceste condiții sunt cele euristice, îndeosebi pe segmentul central al conținutului de învățământ propus. Ele permit centrarea efortului educațional pe activitatea studentului, stimulându-i acestuia gândirea creatoare, independența în selectarea valorilor, siguranță în aprecieri, rapiditate și înaltă capacitate de argumentare și justificare a acestora.

Preferința pentru strategiile de tip euristic este justificată și de faptul că educația deontologică se raportează la subiecți aflați la o vârstă adultă, astfel încât experiența învățării, precum și proximitatea temporală a asumării unor responsabilități profesionale concrete, le permite acestora implicarea în căutarea de soluții-tip la probleme specifice.

În consecință, în domeniul deontologiei, cursanții se implică efectiv dacă ceea ce învață are o utilitate clară, imediată. Pentru aceștia timpul acumulărilor teoretice fundamentale a rămas în urmă, în anii preuniversitari, sau, cel mult, în primii ani de facultate sau de pregătire profesională. Ei sunt interesați, în această etapă, să poată aplica informațiile primite în munca lor, în înțelegerea mediului lor de viață, în cunoașterea, nu numai a exigențelor morale față de statutul lor de purtători de autoritate, ci

și a celor care se impun aceloră în raport cu care au statutul de subiecți ai autorității.

O situație de învățare de tip preponderent pasiv este împotriva modului de a fi și a aspirațiilor cursanților. Tinerii sau adulții implicați în studiul deontologiei își conduc, în mare parte, viața în mod independent. Tocmai de aceea lor le place să simtă libertate, siguranță și certitudine în luarea deciziilor. Strategiile euristice deschid calea către asemenea deziderate.

O problemă deosebită care apare în învățarea deontologiei este aceea a experienței culturale a celor care învață. Implicând angajarea afectivă, atitudinală, comportamentală, deontologia răscolește cele mai sensibile interioare ale spiritului, provoacă mecanisme intersubiective care, pentru unele categorii de cursanți, sunt greu de trăit; apar diferențieri de angajare între femei și bărbați, între religioși și atei, între oameni cu culturi religioase diferite, între diferitele mentalități moștenite cultural sau ereditar. Unii își asumă responsabilitatea de angajare plină în învățare, acceptă jocul, pun probleme, rezolvă, formulează opinii, propuneri, sugestii, alții doar receptează, aprobă sau resping tacit, își consumă trăirile afective și voliționale în tăcere, fără angajare, fără participare. Ei se sprijină pe dreapta judecată a educatorului, așa cum este emisă de acesta. Spiritele îndrăznețe, iscoditoare, creative, coexistă în orice mediu educațional cu cele conservatoare, pasive, circumstanțiale. Trezirea acestora din urmă

la activism moral, prin participare la actul propriei instituirii ca personalități morale, reprezintă miza majoră a strategiilor educaționale de tip eurisric.

Acest tip de strategii presupune adoptarea în activitatea didactică a unor metode educaționale de tip activ-participativ. Literatura pedagogică universală a consacrat numeroase asemenea metode; dintre acestea, prezentăm spre exemplificare "brainstorming"-ul (asaltul de idei), studiul de caz, dezbaterea, jocul de rol.

"Brainstorming"-ul este o metodă (inițiată de A. Osborn în anul 1953) care constă în angajarea participanților pentru a-și expune opiniile cu privire la o problemă care li s-a dat anterior. Educatorul solcită cursanților să-și expună ideile cu privire la acea problemă, fără nici o îngrădire. Toate ideile se înregistrează, indiferent de distanța lor față de soluția avută în vedere de educator. Pe baza acestora, educatorul va organiza o dezbatere din care să rezulte argumentele fiecărui cursant, consecințele ideilor propuse, convergența și divergența acestora, validând soluția cea mai eficientă.

Metoda are un mare avantaj. În peisajul destul de sărac al ideilor deontologice, orice sugestie pertinentă este cel puțin o nouă deschidere. Dezavantajul major este acela că participanții, insuficient acomodați cu universul conceptual al deontologiei, pot să se abată semnificativ de la subiect și să dea soluții străine

disciplinei. De aceea, este imperios necesar ca metoda să fie adoptată numai după o temeinică pregătire teoretică a cursanților și în condițiile unei riguroase definiri a temei asupra căreia se solicită “asaltul de idei”.

Studiul de caz este una dintre metodele active de mare utilitate în înțelegerea deontologiei. Esența acestei metode constă în prezentarea orală sau scrisă a unei situații reale sau imaginare. Cursanții fac analiza cazului și stabilesc relații de cauzalitate, dau soluții. Cele mai reușite sunt studiile unor cazuri reale. În acest sens, este bine ca educatorul să aibă la dispoziție o listă de cazuri culese fie din experiența proprie, fie din inventarul de cazuri ale unei instituții de profil, fie din cadrul celor prezentate de mass-media.

Cazul trebuie prezentat în toate detaliile lui semnificative, astfel încât cursanții să poată emite judecăți de valoare coerente, pertinente. Cazurile mai complicate pot fi analizate cu aportul unor specialiști, care să elimine din problematică acele aspecte care nu interesează deontologia (profesionale, tehnice, juridice, politice etc.).

În cazurile fictive, educatorul trebuie să dea dovadă de suficientă imaginație, pentru a prezenta date veridice, stări de fapt semnificative și de o complexitate care să solicite efectiv gândirea cursanților în direcția obiectivelor educaționale propuse. Nu este lipsit de interes să se solicite cursanților să formuleze ei înșiși

cazuri imaginare. În această situație, conducerea studiului de caz trebuie oferită autorului (autorilor), educatorul situându-se în tabăra celor care studiază cazul și propun soluții.

În ceea ce privește cazurile reale, acestea trebuie astfel "prelucrate", încât să fie puse în evidență acele aspecte care țin de domeniul deontologiei. Opiniile cursanților în legătură cu soluțiile juridice, economice, administrative etc. nu interesează în studiul unor asemenea cazuri. Tocmai de aceea este de mare importanță conducerea studiului de caz astfel încât să se mențină opiniile și soluțiile în domeniul deontologiei. Acest lucru este ușurat în cazul în care cursanții au bine fixate conceptele deontologiei din prima parte a procesului de învățământ.

Dezbateri unei probleme este o metodă activă de învățământ de mai mică complexitate. Grupul dezbate o temă dinainte anunțată, de regulă în cadrul unor activități didactice anterioare. Dezbaterea presupune o minimă lectură prealabilă din partea cursanților. Ea poate fi condusă atât de educator, cât și, în anumite secvențe sau în întregime, de către unul sau mai mulți cursanți.

Problemele principale ale dezbaterii, în studiul deontologiei, sunt cele cu mai pronunțat caracter teoretic (preliminariile din domeniul eticii, conceptele deontologiei, alternative ale unor coduri deontologice elaborate în domeniul profesiei etc.). Obiectivul central al dezbaterii este acela al aderenței cursanților

la problemele teoretice specifice, prin adâncirea cunoștințelor de ordin conceptual, precum și deschide-re-a unui dialog cât mai pertinent asupra soluțiilor teoretice, principiale, propuse de diferiți autori de coduri deontologice.

Jocul de roluri este o combinație între studiul de caz și dezbateri. El este deosebit de util, îndeosebi ca antrenament metodic în vederea rezolvării unor probleme, situații problematice, cazuri specifice. Jocul de roluri presupune o regie specifică, în măsură să angajeze contradictorialitatea comportamentului "personajelor". Pentru ca jocul de roluri să ducă la învățarea efectivă, personajele-subiect al autorității sunt programate să joace anumite roluri prescrise, în timp ce personajele-purtători de autoritate sunt lăsate să-și conceapă libere rolul. Pe parcursul derulării jocului spectatorii (cursanții neimplicați direct) pot juca rolul "grupurilor de presiune", ei putând face propuneri actorilor privind evoluția personajului, sau pot reține aspectele de interes, care urmează a fi discutate după ce jocul a fost derulat.

Finalitatea unui asemenea model de activitate didactică trebuie să fie aceea a descoperirii soluțiilor deontologice de rezolvare a unor situații cât mai aproape de cele reale. Gradul de intervenție a educatorului depinde de ingeniozitatea "actorilor", de capacitatea de intervenție a "spectatorilor" și mai ales de măsura în care "piesa" evoluează pe direcția obiectivelor didactice urmărite. Reușita unei asemenea metode didactice

depinde în mare măsură de curajul, experiența și calitățile pedagogice ale educatorului.

Alături de metodele prezentate pot fi utilizate și altele, în funcție de domeniul de pregătire profesională a cursanților, de pregătirea, experiența, timpul la dispoziție și disponibilitatea receptivă a acestora.

Curajul profesorului de deontologie de a depăși rutina și tradiționalismul, de a adopta metode moderne de educație, va fi, indiscutabil, răsplătit îndeosebi prin creșterea interesului cursanților pentru învățare, precum și a gradului de adecvare a problematicei disciplinei la problemele reale de muncă și viață ale purtătorilor de autoritate.

A avea un corp al deținătorilor puterii integri din punct de vedere moral înseamnă a avea foarte buni profesori de deontologie și un cadru educațional adecvat. Nimic nu poate veni de la sine, într-un univers profesional al autorității din ce în ce mai complex și mai pretențios, în care actele umane ale autorității sunt tot mai mult "prelungite" prin limbajul tehnicii informatice și al comportamentelor automatizate. Singura cale a menținerii autorității în limitele omenescului este calea învățării comportamentului moral. Altfel, în perspectiva tehnologiilor celui de-al treilea mileniu, omul din noi va rămâne uitat la periferia subzistenței.

NOTE

1. Platon, "Menon", după N. Bagdasar, "Antologie filosofică. Filosofii străini", Editura Uniunii Scriitorilor, 1996, p. 67-80.
2. Cf. A. Liaugminas, "L'Enseignement de la morale", Editura Delachaux et Co., Niestle, Neuchâtel, Paris, 1938, p. 72.
3. A. Kriekemas, "Pédagogie générale", Nauvelaerts - Louvrin, 1967, p. 315.
4. Enumerăm, aici, câțiva dintre susținătorii ideii luministe a nevoii de a "învăța virtutea".

René Le Senne face o sugestivă comparație între morală, prin excelență *progresivă*, și știință, care este *retroversivă*, insistând asupra faptului că educația morală, are ca scop de "a stabili viața noastră, pentru a o smulge de sub tirania momentului, pentru a ne apăra împotriva impulsului și a capriciului, pentru a ne asigura regularitatea și perseverența fără de care nimic important nu se poate înfăptui".

Analizând "factorii conștiinței morale" (energetici, determinativi, voliționali), La Senne consideră că în rândul factorilor determinativi, alături de idealuri, se situează cunoștințele, care canalizează factorii energetici ferind astfel pe om de explozii iraționale. (René La Senne, "Traité de morale generale", Presses Universitaires de France, 1967, p. 7.)

Emile Dürkheim insistă asupra rolului conducător pe care trebuie să-l aibă cunoașterea asupra sentimentelor. Cu toate că actul moral are o puternică încărcătură afectivă, conștiința umană trebuie să aibă un conținut cât mai bogat în idei dobândite pe calea cunoașterii: "ești cu atât mai mult o persoană – spune Dürkheim – cu cât acest

conținut este mai bogat în elemente". (E. Dürkheim, "*L'Education Morale*", Paris, Librarie Felix, Alcan, 1925, p.82-83)

Levy-Brühl, făcând comparație între viața naturală, cu legile ei, și viața morală, care are și ea legile ei, insistă asupra importanței cunoașterii acestor legi pentru a înțelege modul și sensul vieții. "Ajuns la un anumit grad de dezvoltare, spune Levy-Brühl, această cunoaștere îți va îngădui să acționezi, într-un mod metodic și rațional, asupra fenomenelor ale căror legi ea le-a descoperit". (Levy-Brühl, *La morale et la science des moeurs*, Felix Alcan, Paris, 1927, p.33)

Este un fapt pus în evidență și de către Eugène Dupreel care, făcând aceeași comparație, afirma: "moralitate ne dă, într-adevăr, în relațiile cu semenii noștri, ceea ce cunoașterea legilor naturii ne dă în lumea materiei în măsura în care oamenii respectă reguli stabilite, conduita lor este previzibilă și noi putem ține seama, în hotărârile pe care le vom lua, de ceea ce știm că vor face sau nu vor face".

Dupreel distinge trei faze ale dezvoltării concepției morale: "a instinctelor", a "cunoașterii regulilor" sau faza "pedagogică" și "a idealului moral". Ce-a de-a doua fază este destinată să introducă pe om în lumea valorilor și să-i transmită un sistem de reguli, relativ la aceste valori. (Eugène Dupreel, *Traité de morale*, Tome I, Press Universitaires, de Bruxelles, 1967, p. 335).

5. E. Dürkheim, "*L'Education morale*", Paris, Librarie Felix, Alcan, 1925, p. 65.

6. Marin Călin, "*Teoria educației. Fundamentare epistemică și metodologică a acțiunii educative*", Editura "A.L.L.", București, p.16

- 7.Cf. "Filosofia morală britanică", editori Alan Montefiore și Valentin Mureșan, Editura "Alternative", 1998, p. 227-229.
8. Marin Călin, op.cit. p.101.
9. Ibidem, p. 31-32.
13. Constantin Sălăvăstru, "Logicile non-standard și intervențiile educative", în "Logică și educație", coordonator Petru Ioan, Editura Junimea, Iași, 1994, p. 63-64
14. Idem
15. Constantin Cucoș, *Pedagogie*, Editura "Polirom", Iași, 1998, p.186.

BIBLIOGRAFIE

1. Andrei, Petre, *"Filosofia valorii"*, București, 1945.
2. Antonescu, G.G., *"Din problemele pedagogiei moderne"*, Editura "Cartea românească S.A.", 1924.
3. Apostol, Pavel, *"Normă etică și activitate normativă"*, Editura Științifică, București, 1968.
4. Aristotel, *"Organon"*, Editura Științifică, București, 1958.
5. Aiftincă, Marin, *"Valoare și valorizare"*, Editura Academiei Române, București, 1994.
6. *"Acțiune, decizie, responsabilitate. Studii de praxiologie"*, Editura Academiei, București, 1976.
7. Bagdasar, Nicolae, *"Antologie filosofică. Filosofi străini"*, Editura Uniunii Scriitorilor, 1996.
8. Balle. F. et Padioleau, J.G., *"Sociologie de l'information"*, Larousse, Paris, 1973.
9. Belot, Gustave, *"Etudes de morale positive"*, Ed. a II-a, vol. I, Paris, 1921.
10. Bellu, Nicolae, *"Etica lui Kant"*, Editura Științifică, București, 1974.
11. Bentham, Jeremy, *"Deontologie ou Science Morale"*, trad. B. Laroche, 1834.

12. *"Biblia sau Sfânta scriptură"*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București.
13. Biju, Mircea Traian, *"Mic dicționar al spiritului uman"*, Editura "Albatros", București, 1983.
14. Biemel, Walter, *"Heidegger"*, Editura "Humanitas", București, 1996.
15. Boboc, Alexandru, *"Confruntări de idei în filosofia contemporană"*, Editura Politică, București, 1983.
16. Bochenski, J.M., *"Ce este autoritatea?"*, Editura "Humanitas", București, 1992.
17. Le Bon, Gustave, *"Psihologia mulțimilor"*, Editura "Anima", 1990.
18. Bondrea, Aurelian, *"Sociologia culturii"*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981.
19. Brehm, Sharon, Kassir, S.M., *"Social Psychology"*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1990.
20. Brune, Francois, *"Fericirea ca obligație"*, Editura "Trei", 1996.
21. Bulgakov, Serghei, *"Ortodoxia"*, Editura "Paideea", 1994.
22. Călin, Marin, *"Teoria educației. Fundamentare epistemică și metodologică a acțiunii educative"*, Editura "A.L.L.", București.
23. Cătineanu Tudor, *"Elemente de etică"*, vol. I, II, Editura "Dacia", Cluj-Napoca, 1982.
24. Cătineanu, Tudor, *"Structura unei sinteze filosofice"*, Editura "Dacia", Cluj-Napoca, 1985.
25. Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *"Dicționar de simboluri"*, Editura "Artemis", București, 1994.
26. Chombart de Lauwe, Paul-Henri, *"Cultura și puterea"*, Editura Politică, București, 1982.

27. Cisano, Robert, *"Don't blam the People"*, Los Angeles, California, "Diversity Press", 1971.
28. Cole, G. A., *"Organisational Behaviour. Theory and Practice"*, P. Publications Ltd, Aldine Place, London W 128 A W, 1995.
29. *"Constituția României comentată și adnotată"*, Editura Regia Autonomă "Monitorul Oficial", București, 1992.
30. Creția, Petru, *"Luminile și umbrele sufletului"*, Editura "Univers Enciclopedic", București.
31. Culda, Lucian, *"Omul, valorile, axiologia"*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
32. Cucoș, Constantin, *"Pedagogie"*, Editura "Polirom", Iași, 1998.
33. Descartes, *"Meditații metafizice"*, Editura "Crater", București, 1997.
34. Dewei, John, *"Character and Events"*, 1920.
35. Dufrenne, Mikel, *"Pentru om"*, Editura Politică, București, 1971.
36. Dupreel Eugene, *"Traité de morale"*, Tome I, Press Universitaires de Bruxelles, 1967.
37. Dürkheim, Emile, *"L'Education morale"*, Paris, Librarie Felix Alcan, 1925.
38. Eliade, Mircea, *"Istoria credințelor și ideilor religioase"*, Chișinău, "Universitas", 1992.
39. Eliade, Mircea, *"Tratat de istoria religiilor"*, Editura "Humani-tas", București, 1994.
40. Enescu, Gheorghe, *"Filosofie și logică"*, Editura Științifică, București, 1973.
41. *"Etica aplicată"*, Editor Adrian Miroiu, Editura "Alternative", 1995.

42. *"Etos și contemporaneitate"*, sub îngrijirea lui Nicolae Bellu, Editura Științifică, București, 1971.
43. *"Filosofia morală britanică"*, Editori Alan Montefiore și Valentin Mureșan, Editura "Alternative", 1998.
44. Florea, Mihai, *"Responsabilitatea acțiunii sociale"*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
45. Florian, Mircea, *"Metafizică și artă"*, Editura "Echinox", Cluj, 1992.
46. Fromm, Erich, *"Texte alese"*, Editura Politică, București, 1983.
47. Gânju, Traian, *"Discurs despre morală"*, Editura "Junimea", Iași, 1981.
48. Gânju, Traian, *"Lumea morală"*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
49. Grigoraș, Ioan, *"Personalitatea morală"*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
50. Grunberg, Ludwig, *"Axiologia și condiția umană"*, Editura Politică, București, 1972.
51. Hallowell, John H., *"Temeiul moral al democrației"*, Editura "Paideia".
52. Herseni Traian, *"Sociologie și etică"*, Editura Științifică, București, 1968.
53. *"Interdisciplinaritatea și științele umane"*, UNESCO, Editura Politică, București, 1986.
54. James, William, *"Pragmatismul"*, 1907.
55. De Jouvenel, Bertrand, *"Progresul în om"*, Editura Politică, București, 1983.

56. Kant, Immanuel, *"Întemeierea metafizicii moravurilor. Critica rațiunii practice"*, Editura Științifică, București, 1972.
57. Kant, Immanuel, *"Scrieri moral-politice"*, Editura Științifică, București, 1991.
58. Kapferer, Jean-Noel, *"Zvonurile"*, Editura "Humanitas", 1993.
59. Kotarbinski, Tadeusz, *"Tratat despre lucrul bine făcut"*, Editura Politică, București, 1976.
60. Kriekemas, *"Pedagogie generale"*, Nauvelaerts, Louvrin, 1967.
61. Lăzărescu, Alexandru, *"Management, legislație, deontologie în sport"*, Editura Fundației "România de Măine", 1996.
62. Levy-Brühl, Lucien, *"La morale et la science des moeurs"*, Ed. a VII-a, Felix Alcan, Paris, 1927.
63. Liaugminas, A., *"L'Enseignement de la morale"*, Edition Delachaux et co. Niestle, Neuchatel, Paris, 1938.
64. *"Limitele puterii"*, Volum editat de Adrian Paul-Iliescu și Mihai-Radu Solcan, Editura "A.L.L.", București, 1994.
65. Loke, John, *"Câteva idei asupra educațiunii"*, Tipografia cărților bisericești, București, 1910.
66. *"Logică și educație"*, Coordonator Petru Ioan, Editura "Junimea", Iași, 1994.
67. Macintyre, Alsdair, *"Tratat de morală. După virtute"*, Editura "Humanitas", București, 1998.
68. Manolescu-Suhaia, Ion, *"Omenia ca armonie socio-biologică"*, Editura "Ramida", București, 1996.
69. Mill, John Stuart, *"Utilitarismul"*, Editura "Alternative", București, 1995.

70. Moles, A. A., "*Sociodinamica culturii*", Editura Științifică, București, 1974.
71. Neculau, Alexandru, "*A trăi printre oameni*", Editura "Junimea", Iași, 1989.
72. Nietzsche, Friedrich, "*Așa grăit-a Zarathustra*", Editura "Humanitas", București, 1996.
73. "*Perceptele lui Confucius*", Editura "Zamolxis", 1994.
74. Petraș-Voicu, Ileana, "*Introducere în sociologia politică*", Editura "Transilvania Press", 1994.
75. Plano, Jack C., "*Dicționar de analiză politică*", Editura "Ecce homo", București, 1993.
76. Pleșu, Andrei, "*Minima moralia*", Editura "Humanitas", București, 1994.
77. Rauh, Federic, "*L'Exeperience morale*", Paris, 1903.
78. Săhleanu, Victor, "*Etica cercetării științifice*", Editura Științifică, București, 1967.
79. La Senne, René, "*Traité de morale generale*", Presses Universitaires de France, 1967.
80. Simmel, Georg, "*Einleitung in die Moralwissenschaft*", Vol. I, 1892.
81. Stere, Ernest, "*Din istoria doctrinelor morale*", Vol. I, II, III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
82. "*Teorii ale dreptății*", Editor Adrian Miroiu, Editura "Alternative", București, 1996.
83. Todorov, Tzvetan, "*Teorii ale simbolului*", Editura Științifică, București, 1983.
84. "*Traité de psychologie appliquée*", I, Paris, P.U.F., 1971.

85. *"Valorile și adevărul moral"*, Editor Valentin Mureșan, Editura "Alternative", 1995.
86. Del Vecchio, Giorgio, *"Lecții de filosofie juridică"*, Editura "Europa Nova".
87. Voynne, Bernard, *"La presse dans la société contemporaine"*, în Collection V, Librarie Armand Colin, Paris, 1962.
88. Weber, Max, *"Economie et société"*, Paris, Plon, 1971.
89. Williams, Bernard, *"Introducere în etică"*, Editura "Alternative", 1993.
90. Von Wright, G. H., *"Normă și acțiune. Studiu logic"*. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
91. Wundt, Wilhelm, *"Ethik"*, vol.I, Ed. III, 1903.

Dicționare

1. *"Dicționar enciclopedic român"*, Editura Enciclopedică, 1996.
2. *"Mic dicționar enciclopedic"*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
3. *"Dicționar explicativ al limbii române"*, Editura Academiei, 1975.
4. *"Dicționar de filosofie"*, Larousse, Editura "Univers Enciclopedic", București, 1996.
5. *"Dicționar de filosofie"*, Editura Politică, București, 1978.
6. *"Dicționar Politic"*, Editura Politică, București, 1975.
7. *"Dicționar de neologisme"*, Editura Academiei, București, 1978.
8. *"Dicționar de filosofie și logică"*, Editura "Humanitas", 1996.
9. *"Le petit Larousse"*, Edition Larousse, 1994.

10. "*Le Micro-Robert. Dictionnaire d'apprentissage de la langue française*", Dictionnaires Le Robert, -12 avenue d'Italie – Paris XIII.
11. "The concise Oxford Dictionary of current English", Clarendon Press, Oxford, 1990.
12. "*Dicționar de sociologie*", coordonatori Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu, Editura "Babel", București, 1993.
13. "*Dicționar de procedură penală*", Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
14. "*Vocabolario della Lingua Italiana*", compilato da Nicola Zingarelli, Milano, 1934.

Periodice

1. "*The monist*", An International Journal of Philosophical Inquiry, 1979, 1980, 1981, 1987.
2. "*Public Opinion Quartely*", vol.24, 1969, Princeton University, Princeton.
3. "*Revista de filosofie*", 1992 – 1996.
4. "*Revista de cercetări sociale*", 1994 – 1997.
5. "*Revista de psihologie*", 1975.
6. "*Spirit militar modern*", 1993 – 1998.

DEONTOLOGY AND AUTHORITY

(Resumé)

FOREWORD

Integrated in contemporary efforts made in order to renew the ethic address, this thesis finds a starting point in the theoretical and philosophical accomplishments of the XIXth and XXth century concerning the definition and the features of deontology, and recommends a pattern in order to institute it as THE SCIENCE OF AUTHORITY MORAL NORMS.

The thesis emphasizes on the variety of interpretations concerning deontology, from the utilitarian-pragmatic one, ascribed to J. Bentham and J. S. Mill, to the "deontologist" one, related to duty as the main aspect, sustained by contemporary ethic theories.

The need for deontology's institution as a science is determined by practical necessities because of the two main results of social system analysis: first, the fact that deontology has been increasingly seen as a way to moral improvement of the social environment, and second, the fact that a science that teaches us the object and purpose of deontology, as well as its impact on society has not been sufficiently emphasized upon in the Romanian ethical environment.

The lack of this science has determined an improper use of the word "deontology", either in order to build "deontological codes" in which the moral norms are together with the economical, technological, administrative and judicial ones, or in an excessive emphasizing judicial spirit, the word being employed in unsuitable moral contexts.

There is, however, a preoccupation for mature deontological codes to be instituted, especially in medicine, scientific research, social sciences or other domains involving morality: Law, Mass-Media etc.

Our project has chosen preoccupation as well as the goals of a deontological code as starting points. Thus we try to found a new science, an ethical science that should be the basis for any "deontological code" - type moral and normative theory.

In accomplishing this goal, we start from a few assumptions, probably valid, based on the practical achievements concerning the usage of the "deontology" concept in scientific literature.

1. Deontology involves human relationships and these only.

2. The goal of any deontological code is to punish undesirable human behaviour and prescribe the desirable one.

3. Any deontological code involves, more or less, the moral justice.

4. The appeal for deontology is made in environments with a certain intellectual level.

5. The human relationships being referred to in deontology have a common feature: they are relationships in which authority is, more or less, involved. Therefore, the thesis aims to give an interpretation of how authority is dealt with, as a normative science inside ethics.

As for the development of such a science, we believe that at least four steps are needed.

S₁ Identifying as precisely as possible, the nowadays' status of the concept in moral philosophy, as well as the amount of various ethical theories in which the concept is involved.

S₂ The building of a logically and epistemologically valid hypothesis capable of being a basis for an ensemble of principles norms and rules specific to a normative ethical theory.

S₃ The launching of the hypothesis thus built in the action range, in order to obtain a mature, coherent, consistent and complete deontological theory capable of generating the deontological codes needed in various segments of the social system.

S₄ The preparing of theoretical and methodical conditions required to launch the science thus built in the educational environment of society as an ensemble of pedagogical solutions.

The first chapter of the thesis sees the author deal with the first step of the research, by achieving first an inventory of theoretical and philosophical preoccupations concerning deontology, and then by emphasising on the identical or different points of view of several authors, aiming to guarantee, if possible, the continuousness leading to the development of the science.

Deontology as a science of authority moral norms is built in the second chapter. Starting with the given definition, the basis of deontology were built, with the help of logic, praxiologic and ethics. As it is considered an ethical normative science that is the foundation for "deontological codes", we have recommended a list of universal deontological norms, defined as principles of deontology, capable of directing towards particular deontological rules related to different domains.

In the third chapter, the main theories are applied to different social domains in which authority is present in order to emphasise the specific way the deontological principles work in these circumstances.

The fourth chapter recommends some solutions to insert deontology as an educational science, aiming to trace the main pedagogical co-ordinates of the transmission of its values in both formal and informal educational systems. We are convinced that this is perfectible construction rather than a perfect one. The author's goal is first of all to begin a dialogue that should allow us to identify the best solutions, capable to lead to the development of a valid theory, acceptable among the other ethical theories, required so much in moments of unbalanced moral, so often seen nowadays not only in Romanian society, but seemingly the whole human community.

We believe that Malraux's prophecy, according to which the next century will either be religious or not be at all, must first of all be understood from a moral perspective, and in such a world the morality of the powerful is decisive for the date of

civilisation. Deontology faces this world to which it recommends a humanised power-pattern.

PART ONE

I. THE CONCEPT OF "DEONTOLOGY" IN CONTEMPORARY LITERATURE.

Identifying the statutes of deontology as a science means starting with using it as an ingredient at several theoretical structures and getting to actuality consider it the very object of research.

We integrate deontology among the normative ethical theories and consider that our drawing this theory was encouraged by recent preoccupations concerning Ethics preoccupations that show "the revival of interest for normative Ethics", a sign that philosophy has rededicated itself to its normal and honouring purpose.

1.1. Concept Boundaries

If we were to look for definitions of the concept, in encyclopaedias or speciality dictionaries, we would most certainly notice that they cover an impressive variety of interpretations, that have, the same root: deontology is the science (study, speech) of duties. The differences show that deontology refers to:

- DS₁ duty, obligations, and rules, in general
- DS₂ duty, obligation, rules, and moral norms
- DS₃ norms, rules and professional obligations
- DS₄ norms, rules and moral obligations of a certain profession

The fact that the definitions cover a variety of extensions of the notion is obvious, the maximum extension being duty, taken as a general obligation and the minimum being the ensemble of moral norms belonging to a certain profession. Such

a variety of extensions will also be found in different theoretical addresses in Logic, Praxiologic and Moral Philosophy, as we shall see further on.

As for the words built around deontology that are now used in theoretical and philosophical research, the most remarkable are, first of all "deontics", an attribute attached to Logic to define a branch of modal Logic, referring to norms, "deontologic", "deontologist", attributes that, attached to Ethics, referring to duty, which opposes the "teleological" Ethics, always having precise goals, as well as "deontologism", current opposing "teleologism".

1.2. Deontology in Contemporary Ethical Theories

Contemporary Theories' preoccupations, although varied, have some obvious common features:

1. The studies identified in philosophical literature are mostly Anglo-Saxon, the Latin philosophy dealing mostly with traditional Ethics.

2. Basically no proper deontologic theories have been identified yet most of the studies known by the Romanian reader being published in speciality papers, deontology being after present as an auxiliary part of the study.

3. Authors visually do not consider their work a deontological study, this title is given to them by critics in more or less pertinent and objective articles. That is why going through all the literature about deontology is sometimes difficult and offers conclusions that are very hard to systemise. We can however with a certain degree of approximation divide this literature in three categories:

- A. Studies that refer to the possibility of deontology.

- B. Studies about the object of deontology.

- C. Studies that represent consequences of the deontological theme.

1.2.1. Theories Concerning the Possibility of Deontology

The analysis of these theories starts with Cheryl N. Noble's statement, according to which "the possibility of an authentic moral science and the possibility of the valid normative ethical theory are identical". (P.1, p. 496)

From such a theoretic basis, the problem is whether a science of norms is legitimately possible, whether it can be founded. From this point of view, the theories are divided. The possibility is accepted by V Wundt, who states that Ethics, as a whole, is a science of norms (90, p. 1-19), by E. Durkheim, according to whom "any moral is shown as a system of behaviour rules (51, p.33). It is rejected by Levy-Bruhl, for whom Ethics is the science of "moral reality" (61, p. XXXV) or Georg Simmel, who states: "a normative science doesn't give norms, it only explains norms and the links between them" (79, p.321)

A special point of view, yet apparently oriented towards accepting the normative theory idea, is sustained by G. Belot, according to whom moral is understood as an ensemble of projects for the future (9, P.129), and F. Rauh, who states "the moral ideal of a society is defined by its self-proclaimed purpose, above all". (76, p.2)

The conclusion is that in any of the possible variants, the moral norms belong to the human conceptions' research range, and we join the sustainers of the possibility and even necessity of normative ethical sciences.

1.2.2. Theories Concerning the Object of Deontology

The origins of "deontology" can be found in J. Bentham's work, who considers it a theory of usefulness, whereas usefulness is seen as "propriety or tendency of a thing to guard us against something evil and to prepare us something right". (80, 3, p.159) The good is pleasure, the bad is pain and the general welfare is a result of "good will". The theory is developed by J. S. Mill, who emphasises on pain and pleasure, insisting on the specific of the human perspective on pain and pleasure.

Thus the ethical "utilitarianism" is born, the forefather of pragmatism, which identifies moral good as success and effectiveness (W. James), or as the tendency towards solidarity (Dewei).

We can now word the basis of Deontology building from the utilitarian-pragmatic point of view. It is a moral born from basic pragmatic necessities a middle-moral built to reach individual and/or group goals that involve life itself, different from any apriorism a natural final.

Opposing the utilitarian-pragmatic point of view contemporary moral philosophy represents a milestone in the usage of the concept.

Through the contribution of remarkable philosophers like W. Frankena, B Williams, J. Rawls, M. Nozik, M. Sandel, A. Macintyre a fertile opposal of two major currents, "deontologism" and "teleologism"; the formal is of Kantian origin and is accepted by J. Rawls, while the latter is situated nearby "pragmatism" and is sustained by W. Frankena. The others are critics of the two currents, emphasising their opposing zones, as well as possibilities of conciliation.

As M. Sandel underlines, the "deontologism" sustains the priority of what is morally correct over what is useful, while "teleologism" supporters claim that the premises of any morality idea is the compatibility of human actions to lead to a goal outside of morality (legitimately). The point of view emphasised upon in contemporary debates is "conciliation" between "deontologism" and "teleologism".

If the two positions can not reject one another, then it is possible for them to be taken together, as premises of moral normativity rational constructions, both "justice" and "legitimacy" being authentic moral concepts justifying a certain social status.

This thesis aims to underline a possible "teleological deontology" pattern.

Romanian philosophical research is present, in studying deontology, thanks to the work of Mihai Florea, the author of the "responsibility" theory (43), as well as a study by Vasile Popescu

entitled "Deontology and the Morality of Risk" (P. 3, 5-6/1995, p. 557-592).

We appreciate M. Florea's work, a useful introduction in the ideal of deontology, especially by ordaining the praxiological and teleological dimensions of modality. The theory's boundaries are determined by its apologetical character, as well as its extensive orientation outside of ethics.

As for V. Popes, he makes an interesting inventory of possible usage of the "deontology" concept, with its species "the morality of risk", species typical for the exercise of authority. The study doesn't finish presenting the object of deontology, sticking to the "professional moral code" – idea, without studying the nature and the features of the professions requiring deontology.

1.2.3. Theories Concerning the Consequences of Deontology

The major consequence of the development of normative Ethics is the founding of several particular Ethics.

Contemporary ethical literature includes some remarkable specialised ethical theories such as "The Ethic of Nuclear Means" „The Monist, 1987“, "The Ethic of Environment" (Elliot Sober), specialised medical Ethics (avortion, euthanasia etc.).

A development of great importance, to which certain projects are still available, is the professional deontological codes.

Medical deontology is nowadays, the oldest and most solid explicit deontology, and its presence in medical universities' amphitheatres and especially in every surgeon's ER being constant and accustomed.

Along with it moral codes have been stated in the judiciary, military, scientific research, business, mass-media domains.

In our country we domain puts into value very system of professional moral norms, besides medicine, except maybe some norms and causes of internal use yet unavailable for research.

The main cause for this fact is the lack of a useful, pertinent, philosophical deontology treatise that can be use to draw up deontologies of different profession (the required

contents of this treatise will be introduced further on in the thesis).

As we mentioned before, deontology is involved today especially as an attribute to a certain kind of ethics (deontological ethics) or as thinking way in philosophical and ethical research (deontologism). But it isn't wrong to state that some applied ethics, such as the ones mentioned above, as well as deontological codes drawn up insofar can be the deontologies themselves for the people involved in the corresponding activities (but only outside a stern philosophical reference frame), provided they are rigorously fundamented.

II. THE FUNDAMENTS OF DEONTOLOGY

In the second step of our theoretical construction we started the research of the object and the problems of deontology from the assumption according to which deontology is THE SCIENCE OF MORAL NORMS THAT INFLUENCE AUTHORITY IN DISTINCT DOMAINS OF HUMAN ACTIVITY.

One of the steps in the research of deontology's "ID card" is, according to the hypothesis recommended during the research, identifying the status and the usage of moral norms in the authority's exercise domain.

The paths to travel to get to the goal or at least the following: first, a general look over the main aspects that involve deontology in scientific studies related to authority; second, identifying the moral norm as a logic's research object, particularly deontic logic, and establishing, on this basis, the logical aspects that might help in shaping deontology; third, recognising the moral norm as part, of professional human activity and therefore identifying its "behaviour" in professional segment where authority is present; fourth, researching, from an ethical point of view, of moral norm particular features as norm – determined type, as well as the action made of moral norm inside social relationships based on authority.

An in order to synthesise the four paths, as well as guarantee good condition for the changing of "deontology" into "deontologies", the only areas that can produce the expected effects in the behaviour of authority-bearers, we will try to put to work a number of universal deontological norms, entitled "principles of deontology".

2.1. Authority and Deontology

The concept of authority is dealt with in a large variety of explanatory schemes and tables in scientific literature. They belong to philosophy, sociology, polic sciences, of to management, each of these trying to see the essence and mechanism of authority related to this specific problem.

The statements concerning to concept of authority emphasise an four meanings of the word: as relational one ("concept defining the influence generally accepted, of a certain person or organisation in different parts of social life"), a functional one ("power, right to give orders or to impose obeisance, it having a certain quality or right"), an institutional one ("state body capable of deciding issuing laws with an obligatory character. Person expressing the well of this body) and a moral one (person that imposes itself through prestige or intelligence).

By analysis of the above given definitions, it is necessary to underline some elements which are essential in order to fully understand our point of view and the former in which we attach the moral exigencies of deontology to authority.

The term "authority" implies the differentiation of the possibilities to have a certain influence in the course and outcome of actions, and this must be the reason for which authority is often considered same with power. However authority and power differ especially when taken as "attributes" of a person, group or institution.

Authority reeds two major elements: attributions and trust, while power only requires attribution, as trust an be

replaced by force. Authority therefore needs to be moral, while power can be immoral as well. Power becomes moral only if he who possesses it is "given authority" (Max Weber).

The goal of deontology is to guarantee the necessary morality of authority and the moral censorship of power.

2.2. Deontology Seen from the Deontical Logic Point of View

From the etymological point of view, deontology finds its origins in deontic Logic, theory initiated by Aristotle and fundamentalised by G. H. Von Wright in modern Logic. The main contribution of deontic Logic in building deontology is that starting from the theory of methods, it presents the deontic methods' table, the very basis of contents' understanding and norms' behaviour inside human activity. The norms of deontology are a part of moral norms and identifying the way they influence the behaviour of authority. Bearers represent a necessary step in the founding of deontology as a science.

Beginning with the general structure of the norm emphasised upon by Von Wright (89) we will notice the fact that a main norm element is authority. A very profound treatise on authority was drawn up by J. M. Bochenski (16).

The essence of Bochenski's point of view is expressed in some main sentences, which are synthesised below:

1. *Authority is a three-way relationship between the possessor (P), the subject (S) and the domain (D).*

2. *Authority is conditioned on the subject's accepting the sentences that the possessor communicates.*

3. *Authority can only be exercised on its domain and upon the defined subject if the possessor goes beyond his domain and subject, he can and will be morally punished.*

4. *Authority can either be deontic (belonging to the attribution-bearer) or epistemic (belonging to he who knows more). There are necessary links between the two types of authority; basically both deontic and epistemic authorities are morally rejected if undeserved the use of deontic*

authority without epistemic authority in certain domains can also be rejected.

The moral norm in the deontological frame work acts in a specific way, as a result of the three-way possessor-domain-subject relationship's behaviour.

The first characteristic has to do with the way in which the domain influences authority. The social partners' commitment in dealing with the requirements of the system in which authority is present depends on how precisely the domain is defined and known to them.

The domain of authority is usually best known by the possessor and only by communicating it to the subject can the possessor turn it into a mutual relationship. Often, either on purpose or because of the partners' disinterest in a good definition of the domain, authority is exercised on a diffuse domain belonging to the possessor. Under these circumstances, the deontological moral norm sets up three aspects concerning the possessor: possibly guilty of "moral delinquency", knowing the morally illegal act; possibly knowing the influence of the morally illegal act upon the subject; possible object of the subjects' blame, when by finding out about the true domain, they discover the morally illegal act in its happening.

The possessor's moral self-censorship and the subject's moral censorship are fully exercised when the domain is known and agreed upon by all the parties involved: outside these circumstances, any immoral act is possible.

Another characteristic of the deontological moral norm consists in its generating the superposing of a second three-way relationship over the existing possessor-domain-subject one, relationship in which the possessor (P_1) is the **Moral Law**, the subject (S_1) is the **possessor of authority** and the domain (D_1) is a **domain, complementary** to the first one, belonging to moral. This new three-way relationship determines new defining sentences to the universe of authority:

1. Any authority-possessor in a domain is at the same time a subject moral authority in a complementary domain.
2. The domain of moral authority is defined as the co domain of a function applied on the main authority domain.
3. P_1 (The Moral Law) is authority for S_1 (P) if S_1 (P) admits as true the prescriptive sentences given by P_1 in D_1 .

The third sentence is equivalent to the one given by Bochenski, from which a very valuable conclusion for the domain of deontology: deontology is operational in an authority-like relationship only if the possessor of authority is willing to consider the prescriptions of Moral Law.

Some very important statements have to be made concerning the difference between deontic authority and epistemic authority.

1. The deontic authority of Moral Law is determined by how a deontology is founded and assumed in the pertinent domains. The existence and the practical usage of the deontological code belonging to a certain profession determines the birth of the deontic side of Moral Law authority; the level and the complexity of rules inside the professional deontological code, the way it fits the specific profession determines the epistemic side of this authority.

2. The main problem that determines the correct defining of deontology specific is to establish the domain (D_1) attached to the logical sketch suggested by J.M Bochenski. As a domain linked inevitably with human relationships, these belong to a universe of values.

We will present the way the values are founded in this very chapter (2.4.1).

3. The authority possessor status, both possessor of professional authority and subject of moral authority, is not materialized as a simple application of the moral principle. In the direct use of moral, a principle can not be used unless a distinct person, the possessor of authority in this case, gives it. As J.M. Bochenski underlines, "the authority possessor is always an

individual". How can the link between Moral Law and the individual be done? This is where the double-ego phenomenon occurs! "he who commands" as the holder in the domain of authority and "he who commands to the commander" as a possessor of an ideal of moral personality.

An authority relationship is at the same time a communication relationship on all the sides of the three-way relationship. The subject is in the status of waiting for the nature the contents and the transmitting of prescriptions by the possessor of authority. He will react either directly or indirectly to the violation of his waiting status. In this case, the subject of authority becomes a possessor of moral authority expecting (trusting, hoping, and believing) the possessor of authority to respect this norm in exercising the power he was invested with.

This is another side of Moral Law. Knowing that the moral norm imposed to him is known to the subject, the possessor will be under constant pressure on behalf of the subject and thus will be constantly preoccupied of applying the given norm. Thus an objective solidarity between the subject and the possessor arises, from the Moral Law authority domain point of view.

2.3. The praxiological resources of deontology

A very interesting aspect in defining the place and the part that moral norms occupy in deontology is the analyzing of these moral norms from the perspective of efficient activity theories.

We have noticed the fact that, according to the authors quoted in this study, the teleological point of view on human behaviour is widely accepted, and a theory of human activity without the required investigation about its goals is therefore inconceivable.

For deontology, the teleological perspective is fundamental. Deontology is exercised, as we have already stated, in a distinct professional context and in a system of human relationships based on authority. An unfounded authority can not

exist. Any authority has a goal and is therefore teleologically founded. As a consequence, the moral norms of deontology are linked invariably with fulfilling the goal for which the existing authority relationship was founded.

We will define, in this context, the norms of deontology as "praxiological sentences" (T. Kotarbinski) through which the required and sufficient moral conditions for the success of a certain action are established.

By analyzing the way in which inserting praxiological moral sentences in the ensemble of required and necessary conditions of action efficiency occurs, we will notice at least a few features required in its definition.

First, they are a result of linking the possessor of authority to the result of the action: we are talking about the enclosing of some norms of moral behaviour in the possessor's general behaviour, if their respecting can influence the result.

Second, they are a result of linking the possessor to the agents that execute the action. The norms will be accepted as necessary if they will guarantee a better way to communicate with the agents and if they will allow a better receptiveness of these agents to the prescriptions given in the activity system.

Third, they are a result of linking the possessor to the means of action. In conceiving the strategy for each action, a decisive step consists in choosing it out of many potential strategies. Some of these variants can be morally rejected, because of their undesired influence on different components of the action (executors, internal or external conditions, result etc.) or on morality. Interdictions of moral origin imposed to actions from different domains (advertising, war, scientific research or public behaviour) are notorious.

Fourth, they are a result, as we have mentioned in the last chapter, of linking the possessor to his own personality ideal. The norms will become requirements of the necessary and sufficient conditions belonging to the action if they will guarantee him a privileged social status and if they will produce satisfaction in his achieving his moral and professional ideal.

A very important part in identifying the status of deontology from the praxiological point of view is played by emphasizing the way in which its moral norms are linked to the concept of profession.

The essence of the profession's characteristics is given by François Gresle, who emphasises upon three identifying criteria: "the specialising of knowledge, that provokes a precise and autonomous determination of the activity rules; intellectual preparing at a superior level, that implies the existence of schools under the known circumstances; a professional ideal, that requires the establishment of a **deontological code** and the control made by the people having the same job"(subl. ns.). (D.12, p.456).

Founded as a component of the professional ideal, deontology shows the moral conditions of the profession, by prescribing the desirable behaviour of the professional personality concerning its fellow-personalities, by using two fundamental coordinates: by linking with the self-image and by linking with the effects of his own image on the others. In both cases the professional achieved freedom and the moral assumed necessity are at stake.

2.4. Deontology and Ethics

Any theoretical step inside morality has consistency only if it follows the reality-value-norm-moral behaviour route. As for the reality to which moral values specific to deontology are attached, it was well defined until today: we only briefly introduce its main characteristics in order to fully clarify the other components of the route: it is a reality of social practice; it only concerns human relationships; it is identified by emphasizing a distinct occupational context to which a certain profession is attached; it only refers to the authority-like human relationships; it concerns the Moral Law authority domain, as a universe of specific moral values linked with the possessor of professional authority.

2.4.1. The nature of deontological values

According to Petre Andrei, "the ethical values are social values that are determined by the inter-individual contact and that emerge from the social nature of human kind". (1, p.289). As ethical values, the deontological values particularize the ethical ones starting from the specific nature of "inter-individual contact", contact based on the authority relationship.

We will therefore identify, as deontological values, the moral values that emerge from the possessor-subject agreement upon what is moral and what is immoral in the relationships between them: an agreement that is not a result of occasional "compromises", but is a product of human community historical development, authority included.

The deontological values differ through social and cultural factors such as: the specific spiritual culture, religious, political, economical, ecological factors, etc., often the diffusion of values in these domains following a complicated and contradictory route.

Worth remembering is the fact that the value transfer from a community to another, on the moral authority domain, is a difficult process that often leads to social traumas or even to the extinction of civilizations, reason for which we support a constant value tolerance.

2.4.2. The moral norm in deontology

In contemporary ethical literature, the status of the moral norms is seen in a different ways. Some authors consider the moral norm as being a consequence of the moral value, others, on the contrary, consider the moral norm the bases for the values. We consider that determination between moral norm and moral value is intelligible only as a doctrine, being solved in a different way by descriptive doctrines and normative doctrines, moral reality referred to by theoreticians being different only historically.

Therefore, there have been moments in the history of ethics when the normative doctrine ruled and moments of descriptive doctrine leadership.

Contemporary philosophical literature gives a greater importance to the moral reality, being preoccupied by setting the moral norms as an explanatory fundament from which the need for authentic individual personalities to be emphasised upon arises. Today, the founding of a moral norm system that annihilates human freedom is inconceivable. Settling the human nature as centre of attention, new ethical researches aim to establish the boundaries between the necessity that is purified in norms and the freedom claimed by a new perspective on man.

In fact, the problem of leadership between norm and value is a false one, leading to paradox. We can not picture a moral reality outside a norm system, and we can not picture a norm system that doesn't involve reality. But the factor worth considering is the third, often ignored: the reference system in which the moral norm-moral reality relationship operates.

In the context of excessively normative ethics, the reference system is one that doesn't include the individual and is therefore built on criteria that are above the individual or even above human kind in the context of descriptive-explanatory ethics the reference system is centred upon the individual and is built from the reality related to human personality. In the first context the main question is how perfect can the moral norms get in the second, the question is how far can human freedom go.

As we previously stated, deontology deals with the second context, the goal of every deontology being a double relation to human freedom the freedom of the subject of authority and the freedom of the possessor. A mature deontology will always be found on the realm of balance between the freedom of the subject and the freedom of the possessor, and therefore be in the realm of justice as a fundamental principle of Moral Law.

The issue from deontological perspective is separating the founding of deontological codes from the domain of the Moral Law.

Starting with the initial assumptions of our theses, we will consider that these codes belong to the domain of moral norm or, as we have stated, they are determined by the Moral Law. Defining the domain of moral authority as the Moral Law authority involves taking into consideration certain conceptual boundaries.

First, this domain can not be taken generally, covering the entire spectrum of morality, as this would lead us outside a distinct subject inside Ethics. Actually, this is an application of domain of Moral Law to the specific values specific to a professional authority relationship. It defines the domain of moral authority as a co-domain, in which every value is born as an appreciation of what's right and wrong (morally) in the mechanism of every pair like: order-accomplishment, permission-behaviour, that fits the requirements of authority exercise.

So, what exactly are the norms of deontology? They can be appreciated as applications of the Moral Law on distinct domains of human activity, inside authority-like human relationships.

Second, the founding of deontological codes specific to certain professions involve a certain theoretical attitude towards the Moral Law. Applying the Moral Law on the domain of authority deals with action efficiency criteria more than with exclusively moral ones, outside practical necessities (without escaping them). Therefore, builders of deontological codes will be orientated towards the utilitarian-pragmatic concept. This will determine a special moral language, which will contribute to the enrichment of Ethics with new concepts and categories, new issues about humans, the new chapter of deontologies being added to the recent studies in Ethics

2.5. A Possible List of Universal Deontological Norms.

The whole theoretical study on the realm of deontology is a try to hold the discourse in the general frame-work, without particularising, action that would be the only one that could lead to a work instrument: the deontological code of a distinct profession.

The effort is justified by the necessity for a fundament, the need to offer the possessors of authority a believable guide. Such a guide can either be a list of universal moral values, or a set of commandments determined by the values. But both of these forms need to particularise on human relationships based on authority.

The solution adopted in this analysis is extracting principles of deontology, seen as universal moral norms that can be applied to authority, determined by particularising the universal moral values of right and wrong to the authority-like relationships. Here are these principles.

THE PRINCIPLES OF DEONTOLOGY

1. The Principle of Humanity
2. The Principle of the Other's Greatest Happiness
3. The Principle of Reciprocity
4. The Principle of Sufficient Authority
5. The Principle of Adequate Authority
6. The Principle of Authority Vesting

Each of these principles is extracted from a particular vision on moral exigencies of the authority-like relationship.

The first principle does not require further explanations. It represents the key to morality itself, no matter what the circumstances are.

The second principle, also called the principle of altruism is exercised on several steps of morality.

The first step claims that the possessor should admit the other's right to be happy.

The second step claims that the possessor should accept the fact that, in virtue of his authority, he can contribute to the other's happiness.

The third step claims that the possessor should consider the other's happiness his own.

The highest step is the one that claims that the possessor should fight to the supreme sacrifice for the other's happiness. It is the step of true and authentic heroism.

The third principle claims that you should judge yourself as if the others would judge you, you should think of the consequences of your act upon others as if you were in their place and you should command as if the commandments were to be followed by yourself.

All of the commandments involved in authority exercising are watched by "the principle of sufficient authority" that claims that the possessor should allow the greatest possible freedom to his subjects, so they can consider themselves parts of the success.

The fifth principle's rules deal with the nature of the commandments that are used, especially punishment rules.

The sixth principle poses the issue of the moral exigencies of authority vesting:

- * *Not any authority vesting is morally justified*

- * *The vesting of authority is not justified in any circumstance*

- * *The vesting of authority is not justified to any person*

The principle of authority vesting can be subsumed to a principle of greater popularity among theoreticians, the assuming of responsibility. Yet, because of the many senses of "responsibility", we consider it more appropriate to adopt a concept that characterises necessarily and sufficiently the action range of deontology.

2.6.. The Principles of Deontology and the Moral Censorship of Power

In this segment of the thesis we emphasise upon the manner in which we can arrive to particular moral norms, specific to every profession, starting from the principles of deontology.

We insist upon the fact that such an activity does not need to be strict and straight. The principles must be applied as a whole, such as not to determine the strict positioning of the deontological norms to “areas” covered by a certain principle. The internal logic of the norms must be thought in order to obtain norms as intelligible as possible for those who are addressed by them, even if this can lead to a result of the combination of more principles.

This is where the experience and the talent of the deontology code authors.

As a conclusion, we can state that deontology, as a science of the moral norms concerning authority is nothing else but a theoretical and philosophical challenge, an identifying and structural factor in a general range. It becomes alive, distinct, colourful, and practical, through the effort of those who apply it. It is the starting point of all the deontologies, if it is accepted as a constructive technology, as the basis for various themes of the human activity, in which the author is its profit holder as well.

PART TWO

FROM “DEONTOLOGY” TO “DEONTOLOGIES”

The studies made on deontology were efforts to stabilise the points of view regarding the problem, trying to offer a rigorous science, with a large applicability range.

The principles of deontology as they were introduced in the previous chapter are claimed as specifically human relationships and social systems. They aim to be both ways to

maintain authority inside morality limits and ways to found moral authority as an inseparable part of the professional personality.

If this is the sense that we give to the part deontology plays, an obvious question arises: how much of the several systems of human activity in which particular moral rules are required can be covered by deontology?

We therefore aim to build a theoretical exercise to exemplify deontology on several domains of human activity in which authority seen as object of deontology is more difficult to be identified.

The domains we have selected to consider aim to enclose as much of the space that deontology can cover as it is possible. The selection criterion we have adopted is the closeness to the scientific researcher preoccupation area and the importance it has for the research.

The deontologies introduced in this chapter are by no means proper systems of moral norms. They are no more than mere introductions. Knowingly establishing authentic codes of moral behaviour is the purpose and duty of researchers in every domain.

CONCLUSIONS

It is written in "Minima Moralia", the renowned work of Andrei Pleșu, that "not anyone is free to build one's own moral code the same way one would build one's own house. And, anyway even if that would be possible, the universal technique and structure of the building must be taken into consideration, in order to avoid the build house falling because of its originality. However, inside a discipline, each person has to deal in one's own way with the art of building, with law". (75)

The house metaphor produced by Andrei Pleșu is very suggestive for the theoretical build-up of this thesis. Does the study upon deontology fit the exigencies stated by the author of "Minima Moralia"? Does the house we have aimed to build take into consideration "the universal technique and structure of the building", or is it just a "card castle" that will collapse at the first

touch? We hope that what we have achieved has what it takes to resist theoretical "storms" as well as social exercise. As a rare plant in the deontology-founding preoccupations' framework, the risk that these theoretical solutions might be contested by the more epistemologically experienced Ethics theoreticians. We consider such a risk rather a challenge. Taken into account, our theory can live inside the limits of two equally advantageous positions.

In the first position, it can be denied, rejected or not accepted as a valid ethical theory. Such an attitude should be supported by an equally complex theoretical build-up, which would inevitably lead to a very dialogue that will prove useful to the philosophical research as well as alternative solutions. Anyway, the "pioneer" will have the satisfaction of having had the first initiative.

In the second position, the one the author hopes for, it will be posed as basis for specific theoretical build-ups in order to build or renew deontological codes. From this point of view, all the author wishes for is to consider the thesis an introduction in deontology, as a theoretical solution that tries to lift the concept status of deontology to a higher rank in contemporary moral philosophy.

As a possible theoretical synthesis of points of view, the deontology hereby achieved is a solution to see that the world can be lived in, as Andrei Pleșu sees it, a solution determined by the need to achieve "the quality of living" through "its freedom".

If in a rigorous ethic framework the man is rather "sheltered", deontology, as seen by the author tries to offer the possibility for the man to inhabit more than to shelter himself. It is a structural construction possibility, adaptable under two aspects: professional authority specific and existential specific of personality. That is why we can and will not consider the behaviour of the authority possessor as being "sheltered"; from the deontological point of view, the possessor sees in the moral norm an internal necessity, without which he feels that his own human nature and freedom is in jeopardy.

Stating the “deontologies” as moral norm systems specific for some professions or even as distinct systems inside the same profession does not mean restraining the moral freedom of the authority possessors. It means assuming the responsibility to communicate to the world some moral experiences revealed by the process of authority exercise.

Deontology, through its logical senses, is a system of norms that always end optimistically. By promoting the moral prescriptions that determine the fulfilment of the professional vocation, deontology is a system of instrumental norms in which advice and obligation have negative connotations only for the people lacking that vocation. For the professional of vocation, the world of moral norms is the universe of ‘authentic values’ creation, while for the circumstance professional it imposes itself as a constraint to do deeds that do not interfere with the welfare of the subjects of his authority.

The need for deontology and the belief in the value of some deontological models is determined by the need for the external constraint function to be least exercised and for a greater human freedom to be guaranteed. The judiciary norm is oppressive, while the deontological norm is made to stimulate, to free. Conceived from the administrative normative position, deontology is a feeble Cinderella; from moral normative perspective, deontology becomes the queen of liberty.

PART THREE

PEDAGOGICAL EXIGENCES IN DEONTOLOGICAL EDUCATION

Starting with the point of view of the great philosopher Socrates, who claimed that “the virtue as a part of our soul” is given to us as a “divine gift”, and can not therefore be learnt, we renew the virtue idea using the contemporary concept of moral personality.

Contemporary moral personality can not be understood without attaching the cultural achievements through knowledge and action in the social environment to the "divine gift".

This chapter aims to answer four fundamental questions:

1. Why Should Deontology be learnt?

This is where we state the concept of educational ideal and show that it can be defined as "deontological competence", required by the "professional competence" of the authority possessor.

2. How Should Deontology be learnt?

We answer this question by defining and explaining the forms of deontological education: formal, non-formal and informal. We emphasize upon the way in which we can organize the teaching and learning of deontology, by putting instrument models that are already operational in the author's activity at the readers' disposal in the annexes of the thesis.

3. What Should Deontology Teach?

We insist, when answering this question, especially on the contents of the formal deontological education, introducing suggestions concerning a possible deontology textbook. The contents of such a textbook are enclosed in one of the thesis annexes.

4. How Should Deontology be taught?

We hereby introduce the methodological instrument of deontological education. We insist upon the need to us especially the active, participating and heuristic methods: brainstorming, case study, debate, role-play, etc.

ooOoo

8874/99

29.000 lei

CORNEL LAZĂR

AUTORITATE ȘI DEONTOLOGIE

Autorul propune noi baze teoretice deontologiei, pe care o consideră deosebit de necesară în momentele de cumpănă morală prin care trece nu doar societatea românească, ci întreaga comunitate umană.

El argumentează că profetia lui Malraux, potrivit căreia *secolul următor va fi religios sau nu va fi deloc*, trebuie înțeleasă îndeosebi din perspectivă morală; într-o lume în curs de globalizare, susține autorul, moralitatea deținătorilor puterii este decisivă pentru soarta civilizației. Deontologia vine în întâmpinarea unei asemenea lumi, propunând **un model umanizat al puterii**.